

พร้อมผู้ติดตามอีกหลายท่าน คณะท่านเดินทางโดยใช้พาหนะทางเรือ ล่องแม่น้ำปิงไปเมื่อถึงปากน้ำโพ (จังหวัดนครสวรรค์) ทางกรมสังฆการีได้ส่งเจ้าหน้าที่ถวายการต้อนรับลงไปยังพระนครเมื่อถึงพระนครแล้วได้จัดการปฏิสังขรณ์ที่วัดเชตุพน (วัดโพธิ์) ท่านเถียนเมื่อคณะได้เดินทางไปถึง เจ้าน้อยหรือพระราชชายาदारารัศมีก็ชอกราบเฝ้าที่พัก

ครูปาวัดฝ่ายหินได้เล่าถึงความยุ่งยากที่พระนพสีพิศาลคุณ (มหาปิง) ที่กรุงเทพส่งขึ้นไปจัดการคณะสงฆ์ในนครเชียงใหม่ ทำการดูหมิ่นไม่เคารพนับถือ ในฐานะที่เป็นสังฆราชที่พ่อเจ้าประมุขของคณะก่อนได้ทรงแต่งตั้งไว้ประจำพระนคร พร้อมภรรยาที่ยังดูหมิ่นสงฆ์ฝ่ายมหานิกายว่าหย่อนพระธรรมวินัยนานัปการ และพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ก็เจริญพรให้ทราบเรื่องทุกประการแล้วขอร้องให้เสด็จท่านไปกราบทูลแด่มหาบพิตรเจ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยเถิด

เมื่อพระราชชายาถวายการต้อนรับแล้วก็นำความไปกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบทุกถ้วนกระบวนความ พระองค์ทรงทราบแล้วได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ครูปาวัดฝ่ายหินพร้อมทั้งคณะเข้าเฝ้า ณ บรมราชวัง

ในการเข้าเฝ้าในหลายรัชกาลที่ 5 ครั้งนี้ ครูปาวัดฝ่ายหินเล่าให้พระราชคณะเชียงใหม่ฟังว่า พอในหลวงเห็นท่านเดินทางถึงบันไดพระบรมมหาราชวังเท่านั้น พระองค์ท่านได้เสด็จลงมาจูงมือขึ้นไปบนพระราชฐาน แล้วโอบกอดท่านพร้อมกับแสดงความดีพระทัยในหลวงได้ทรงพระราชดำรัสว่า “ได้เห็นหน้าครูบาเชียงใหม่ หัวไม่ถึงฟ้าเหลืออีกสองนิ้วเท่านั้น ตีใจเหลือเกินที่ได้พบครั้งนี้ จะขึ้นไปเชียงใหม่ถึงสักครั้ง ก็ไม่ถึงจะได้กราบไหว้บ้าง เป็นบุญมากที่ได้มาให้กราบถึงเมืองหลวง”

พระองค์ได้ไต่ถามเรื่องราวต่าง ๆ เป็นที่พอพระราชหฤทัย และทรงไต่ถามความเป็นไปเป็นมาของสังฆราชทั้งที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ แต่เดิมแต่งตั้งไว้ยังไม่มีการยุบถอดถอนและแต่งตั้งใหม่ ครูบาฝ่ายหินยังเป็นประมุขสังฆราชอยู่ ไม่ควรตั้งผู้อื่นแทนต่อไป และในโอกาสเดียวกันนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวรโรรสซึ่งได้เฝ้าอยู่ ณ ที่นั้นด้วยจึงได้จัดการชี้แจงนโยบายคณะสงฆ์ทางเมืองหลวงให้ทราบให้พระครูวัดฝ่ายหินกับพระสังฆราชาปรับปรุงพุทธจักรให้ก้าวหน้า ให้ทันอาณาจักร เพราะภิกษุสามเณรจะต้องช่วยชาติบ้านเมือง

ครูบาฝ่ายหินกับคณะได้กราบทูลรับคำว่า จะจัดการให้ได้ดีที่สุดที่ตนและคณะจำทำได้

พร้อมกันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีพระราชดำรัสว่าอีกว่า หวังว่าครูบาเชียงใหม่คงจะช่วยด้วยความเต็มใจและขอแสดงความเคารพต่อการแต่งตั้งของเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้านครเชียงใหม่จึงขอมิมนต์ท่านเป็นเจ้าคณะสงฆ์เชียงใหม่ต่อไปเถิด

เจ้าคณะจังหวัดองค์แรก

ในวันต่อมาสมเด็จพระสังฆราชได้ทรงแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่องค์แรกขึ้น คือ ครูบาฝายหิน เป็นพระอภัยสารทะ ได้ทรงประธานสัญญาบัตร และพัดยศให้ครูบาอุ่นเรือน โสภโรเพื่อช่วยจัดการคณะสงฆ์เชียงใหม่เรียบร้อยสืบไป และในโอกาสนี้สมเด็จพระสังฆราชได้ไต่ถามว่า ทางกรุงเทพฯจะส่งสงฆ์ผู้ใหญ่ขึ้นไปจัดการคณะสงฆ์ในมณฑลฝ่ายเหนือ นั้น ครูบาตร้องการใครเป็นผู้ดำเนินการตามระเบียบสงฆ์ ในที่สุดครูบาได้เจาะจงตัวพระธรรมวโรดมจ่ายเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรไปจัดการวางระเบียบคณะสงฆ์เชียงใหม่ ภายหลังได้เลื่อนยศเป็นสมเด็จพระวันรัตน์

หลังจากนั้นที่ท่านได้เดินทางกลับมาถึงเชียงใหม่ได้พัดยศและสัญญาบัตร ถึงท่าเรือวัดชัยมงคล ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภิกษุสามเณรพร้อมทั้งศรัทธาประชาชนได้มาอวยการต้อนรับอย่างเนืองแน่นจำนวนหลายพันคน ได้ห้ามแห่หัวเมืองเชียงใหม่

ที่เจ้าคุณพระนพิตพิศาลคุณปฏิบัติตัวไม่เหมาะสมก็คือ ได้เป็นผู้มียศสูง มาจากส่วนกลางไม่ยอมเคารพในสังฆราชาทั้ง 6 เช่น

1. ครูบาเจ้าสารภัง	เจ้าอาวาสวัดนันทาราม	ตำบลนายยา
2. ครูบาภาวโลหะ	เจ้าอาวาสพวกแต้ม	ตำบลพระสงฆ์
3. ครูบาคันธา	เจ้าอาวาสวัดเชตุพน	ตำบลวัดเกตุ
4. ครูบาธรรมทิน	วัดแม่วาง	ตำบลบ้านกาด สันป่าตอง
5. ครูบาญาณรังษี	วัดปากกล้วย	อำเภอสารภี

พร้อมทั้งได้ดูหมิ่นพระมหานิกาย ว่า หย่อนยานพระธรรมวินัยทำให้เกิดความขัดแย้งถึงขั้นได้สวน³²

บุคคลที่เป็นตัวแทนของคณะสงฆ์สยาม

บุคคลที่เป็นตัวแทนของคณะสงฆ์สยามที่เข้ามาสู่แม่แจ่มท่านแรกได้แก่ ท่านพระครูวิเชียรปัญญา

ในการปกครองรูปแบบใหม่นี้ นโยบายของเจ้าคณะผู้ปกครองได้ให้มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบเก่ามาเป็นรูปแบบใหม่อยู่หลายอย่าง เช่น การศึกษาเล่าเรียน จากการเรียนอักษรภาษาพื้นเมืองล้านนา มาเป็นการศึกษาเล่าเรียนภาษาไทย การสวดมนต์จากการสวดมนต์แบบพื้นเมือง มาเป็นการทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น และสวดแบบสังโยค การอนุโมทนาให้พรแบบโวหารพื้นเมืองมาเป็นแบบภาษาบาลี การเรียนธรรมแบบคัมภีร์พื้นเมืองมาเป็นเรียนธรรมวินัยตามแบบนวโกวาท เป็นต้น ดังมีหลักฐานจาก

³² ปราณศิริธร ณ พัทลุง เพ็ชรล้านนา (2)

การตรวจการคณะสงฆ์ ของพระครูวิเชียรปัญญา เจ้าคณะแขวงช้างเคิ่งซึ่งท่านได้บันทึกไว้เป็นหลักฐาน มีข้อความตอนหนึ่งว่า "วันต่อมาจึงได้ออกจดหมายนักเรียกประชุมเจ้าอาวาสทุกวัด และได้เชิญกรรมการอำเภอมาร่วมด้วย ได้เวลาแล้วได้ทำการเปิดประชุมที่วัดป่าแดด แขวงช้างเคิ่งต่อไป ส่วนหัวข้อในการประชุมคราวนั้นดังจะได้แจ้งให้ทราบโดยย่อต่อไปนี้ คือ

- 1.ข้าพเจ้าได้กล่าวเปิดประชุมใจความว่า การที่ข้าพเจ้าได้ออกตรวจการคณะสงฆ์คราวนี้ได้มาช่วยเป็นกำลังของท่านทั้งหลายอีกแรงหนึ่ง ในด้านการปกครองวัดและศิษย์โดยย่อ
- 2.การทำสังฆกรรมมีฟังพระปาฏิโมกข์เป็นต้น ตลอดถึงการบรรพชาอุปสมบท
- 3.ให้มีการศึกษาภาษาไทยให้เคร่งครัด
- 4.ให้เรียนทำวัตร เข้า คำ และสามเณรศึกษา
- 5.ซ่อมสวดมนต์เป็นแบบสังคโยค และอนุโสนาต่าง ๆ
- 6.ให้ศึกษาพระธรรมวินัยตามแบบนวโกวาท
- 7.ให้เลือกสรรเอาพระเณรเข้าไปเรียนในเมือง
- 8.แจกข้อปกครองแก่เจ้าอาวาส
- 9.เจ้าคณะแขวงได้เสนอพระอภิไชย เจ้าอาวาสวัดภู เป็นผู้ช่วยในการดำเนินงานคณะสงฆ์ ที่ประชุมได้ตกลง แล้วเปิดประชุม

จะเห็นได้ว่า เจ้าคณะผู้ปกครองในท้องถิ่นได้รับนโยบายจากผู้บังคับบัญชาจากส่วนกลาง ซึ่งทางสยามหรือกรุงเทพฯ ส่งขึ้นมาปกครอง แล้วมอบนโยบายให้ท้องถิ่นนำไปปฏิบัติจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างดังกล่าวการปกครองคณะสงฆ์นั้น นอกจากจะมีเจ้าคณะผู้ปกครองตามระเบียบของคณะสงฆ์ เช่น เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวงแล้ว ในท้องถิ่นยังมีพระเถระผู้ที่มีอายุพรรษา และมีปฏิภาณข้อวัตรปฏิบัติอันน่าเลื่อมใสเป็นที่เคารพนับถือของพระภิกษุ-สามเณร อุบาสก อุบาสิกา พุทธศาสนิกชน ซึ่งพระเถระ ดังกล่าวอยู่หลายรูป เช่น ครูบาปิ่นตา วัดพุทธเอ็น ครูบาปัญญา วัดน้อย ครูบาโสภณ วัดยางหลวง ครูบาเต๊ะ วัดป่าแดด ซึ่งเป็นเจ้าคณะรองแขวงช้างเคิ่งด้วย เป็นต้น

จากประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์จากกลางเข้ามาจังหวัด หรือมณฑลเพื่อให้แขวงปฏิบัติตามระเบียบการปกครองและการพัฒนา ผู้ปฏิบัติได้ประสบประการณ์ตรงหรือได้ทราบแนวทางที่จะทำให้งานลุล่วงไปได้ด้วยดี พอที่จะสังเกตได้ดังนี้ แนวในการปฏิรูปพระสงฆ์จากส่วนกลางตามนโยบายที่พระครูวิเชียรปัญญาเสนอในปี 2462 กับคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มมีครูบาเต๊ะจะเป็นเจ้าคณะแขวงเดิมที่วัดป่าแดดใช้กลยุทธ์ดังนี้

1. มาแบบเป็นมิตร ดังใจความข้อที่ 1 ของพระครูวิเชียรปัญญาได้กล่าวว่า ข้าพเจ้าได้ออกมาตรวจการคณะสงฆ์คราวนี้ เพื่อมาช่วยพัฒนาคณะสงฆ์เมืองแจ่มและในการปกครองวัดและศิษย์อีกแรงหนึ่ง ฟังดูแล้วไพเราะดี เพราะเขาว่ามาช่วยไม่ได้มาแย่งหรือมาลดบทบาทเดิมให้เป็นแบบเดียวกับเขา

2. ถอดรูปแบบพิธีกรรมเก่าออกสวมรูปแบบใหม่ของสงฆ์กรุงเทพเข้ามา ขอบทางเหนือมันบ่ม้วน (ไม่สนุก) มาเรียนลิเกดีกว่ามันสนุกดี

3. การเอาคนใหม่ไปล้างสมองแล้วก็เอาวิชาที่อยากให้รู้ให้เป็น แล้วให้อ่านาจนแล้วส่งกลับมา

เมื่อเรามองในแง่ที่หนึ่งแล้วเรามามองในแง่ที่สองบ้างว่าเป็นอย่างไร จากการทำงานและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในเมืองไทย เป็นหลักสากลมีหลักและแนวปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเอกภาพ และมีแนวปฏิบัติเป็นอย่างเดียวกันได้ถึงทุกวันนี้ก็เพราะความเสียสละของพระสงฆ์ผู้ทำงานและผู้เผยแพร่ไม่เห็นแก่ความสุขส่วนตัวหรือลาภสักการะแต่อย่างใด เห็นแก่ประโยชน์ของสาธุชนและศาสนาเป็นหลัก ดังนั้นเราจะเห็นพระสงฆ์ในยุคสยามเข้ามา

เมื่อมาถึงยุคสมัยที่สยามหรือกรุงเทพฯ เข้ามาปกครองทั้งในส่วนของอาณาจักรและพุทธจักร เป็นรูปแบบใหม่ เช่น จัดการปกครองออกเป็นมณฑล จังหวัด แขวง และหมวด เมืองแจ่มจึงได้ถูกจัดการปกครองให้เป็นแขวง คือ อำเภอในปัจจุบัน มีชื่อเรียกว่า “แขวงช้างเคื่อง” ทางคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งท่านเจ้าคุณ พระอภัยสารทระ วัดเชตะวัน เป็นเจ้าคณะจังหวัดได้แต่งตั้งให้ พระครูวิเชียรปัญญา วัดศรีเกิด ได้เข้ามาตรวจการณคณะสงฆ์ในท้องที่แขวงช้างเคื่อง ดังมีหลักฐานปรากฏในหนังสือประวัติวัดศรีเกิด และพระเจ้าแช่งคม ซึ่งพิมพ์ในงานฉลองกุฏิสงฆ์วัดศรีเกิด ซึ่งท่านได้บันทึกไว้ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2462 ข้าพเจ้าได้ออกเดินทางไปพร้อมกับศิษย์ 1 คน กับคนนำทางและหาบของอีก 1 คน ในเดือน 6 เหนือ แรม 12 ค่ำ เวลานั้นการเดินทางยังไม่สะดวก เพราะถนนหนทางยังขรุขระอยู่ รถยนต์ก็ยังไม่ มี ข้าพเจ้าได้ออกเดินทางจากวัดศรีเกิด ไปพักนอนที่ทุ่งเสี้ยว อำเภอสันป่าตอง จากนั้นไปพักท่ามะโอ และวัดสันคะยอม วัดพระบาทกลาง ที่ละ 1 คืน โดยลำดับต่อจากนี้ไปก็เป็นหนทางขึ้นเขา ลงห้วย เดินคดเคี้ยวไปตามซอกธารน้ำ และยิ่งกว่านั้นยังต้องขึ้นเขาสูงลิ่ว (ดอยผ้าหาว) และพักนอนปางเจ้าน้อยคำคง ลงจากเขาแล้วไปพักทุ่งนาหลีกี พลบค่ำพอดี ถึงวัดป่าแดด เจ้าคณะรองแขวงท่านไม่อยู่ไปธุระเสียที่อื่น ถึง 3 ทุ่ม ท่านกลับมาพอได้เวลาแล้วจึงเข้าไปกราบเรียนท่านเพื่อทราบเหตุการณ์ที่มาคราวนี้ จนสนทนาปราศรัยด้วยวาจาอ่อนหวาน กิจกรรมที่ได้วางโครงการไว้ว่าจะไปจัดการ ก็ได้ตกลงร่วมกันทำให้เป็นไปโดยเรียบร้อย”³³

³³ หนังสือประวัติวัดศรีเกิด พิมพ์ในงานฉลองกุฏิวัดศรีเกิด

การส่งพระสงฆ์ไปเรียน เป็นการสนองนโยบาย ร.ศ.121 ในแม่แจ่มนี้ พระที่คณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มได้ส่งไปรูปแรก คือ พระอภิไชย เจ้าอาวาสวัดกุ้ง แขวงช่างเค็ง โดยผ่านมติในประชุมของคณะสงฆ์ในวัดป่าแดด ในวาระที่ท่านพระครูวิเชียรปัญญา มาตรวจการคณะสงฆ์ในปี พ.ศ. 2462 ได้ไป พักที่วัดศรีเกิด ต่อจากนั้นพระครูหมางมงคลก็ได้รับตำแหน่งเป็นรองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม

ภาพที่ 3.11 รูปพระครูหมางมงคล

พระสงฆ์ที่มีบทบาทในเมืองแจ่ม

1. พระครูหมางมงคล

เป็นพระครูที่มีบทบาทมากในเมืองแจ่ม ดังนั้นขอเล่าถึงประวัติความเป็นมาอย่างย่อว่าท่านเข้ามามีบทบาทในเมืองแจ่มได้อย่างไร

นามเดิมของพระครูหมางมงคลชื่อ นายสุดใจ สมนวล เกิดเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2435 เมื่อเป็นเด็กร่างกายสมบูรณ์ อ้วนท้วน แข็งแรง นิสสัยใจคอกกล้าหาญ อดทนชอบผจญภัย บิดามารดาจึงนำไปฝากเป็นลูกศิษย์กับท่านเจ้าอาวาสวัดช่างเค็ง คือ พระภิกษุศรีวิชัย สิริวิธโย เพื่อให้ได้รับการศึกษาหาความรู้ด้านพระพุทธศาสนา และอักขระภาษาพื้นเมืองท่านก็ได้ศึกษาจนมีความล้นทัดชัดเจนชำรุดเป็นอย่างดี มีความสามารถอันควรแก่การบรรพชา จึงได้ทำการบรรพชาเป็นสามเณร ณ ที่วัดช่างเค็ง เมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ.2443 โดยมีท่านครูบาปิ่นตา วัดพุทธเอ็นเป็นพระอุปัชฌาย์ อายุได้เพียง 9 ปีเท่านั้น

ชีวิตในสมณะเพศของท่าน ตั้งอยู่ในสมณะวิสัยโดยดีตลอดมา ได้ศึกษาค้นคว้าเล่าเรียนในพระธรรมวินัยจนเกิดความรู้ ความสามารถเป็นที่ยกย่องเคารพนับถือของศรัทธาประชาชน ตั้งอยู่ในสมณะเพศจนมีอายุได้กำหนดที่จะอุปสมบทเป็นพระภิกษุภาวะในพระพุทธศาสนาเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2456 ท่านได้เข้าสู่ภาวะเพศเป็นพระภิกษุตามพระธรรมวินัย เมื่ออายุได้ 21 พรรษา ณ พัทธสีมาวัดโหล่งช้าง ตำบลช่างเค็ง (ปัจจุบันวัดนี้ร้างไปแล้ว ตั้งอยู่ในบริเวณเขตโรงเรียนชุมชนบ้านช่างเค็ง) โดยมีครูบาเต๊ะจะ วัดป่าแดดเป็นพรอุปัชฌาย์ พระอธิการศรีวิชัย เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอธิการปัญญา วัดป่าเทอ

(วัดน้อย) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่ออุปสมบทแล้วก็ได้อยู่จำพรรษาที่วัดข้างเค็ง ต่อมาอีก 6 พรรษา สมัยนั้นอำเภอแม่แจ่ม เรียกว่า อำเภอข้างเค็ง สภาพท้องถิ่นยังไม่เจริญ ตั้งอยู่ในท่ามกลางขุนเขาลำเนา ป่าดงเมืองลับแลเป็นถิ่นทุรกันดารมาก ติดต่อกวายนอกลำบากยากเย็น ต้องเดินด้วยเท้าและอาศัยสัตว์ เป็นพาหนะ

ยิ่งการศึกษาแล้ว โรงเรียนสอนภาษาไทยยังไม่มี มีแต่การสอนหนังสืออักษรพื้นเมือง ตามวัดวาอารามเท่านั้น ด้านการพระศาสนาแล้ว วัดมีสภาพตามแรงศรัทธาชาวบ้าน ความเป็นอยู่ของพระภิกษุสามเณร เป็นไปตามสภาพของท้องถิ่น การบริหารคณะสงฆ์ยังไม่รัดกุมพอ รับช่วงกันแต่ดั้งเดิม พ.ศ. 2462 คณะศรัทธาชาวบ้านข้างเค็ง นำโดยขุนชาญข้างเค็ง (ไผ่ กาพย์ไธย) อดีตกำนันตำบลข้างเค็ง ได้พากันอาราธนาภิกษุสงฆ์สงฆ์ไปตั้งสำนักสงฆ์ขึ้นใหม่ ณ ที่ดอยปารวก (เรียกว่า ดอยรวก) อยู่ทิศตะวันออกจากวัดเดิมประมาณ 1 กิโลเมตรเศษ เข้าใจว่าสถานที่แห่งนี้เดิมคงจะเป็นวัดมาก่อน เพราะปรากฏซากและเศษหินยังคงค้างอยู่ ได้มีกุฏิเล็ก ๆ องค์หนึ่งตั้งอยู่ที่นั่นด้วย ซึ่งเป็นพระธาตุบริวารของพระธาตุหลวงข้างเค็ง พอที่จะเป็นเครื่องหมายบอกว่า เคยเป็นวัดมาก่อนแต่อดีตกาล จึงได้พร้อมใจกันบุกเบิกแผ้วถาง แล้วทำการก่อสร้าง พระวิหารขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปองค์ประธานปลูกสร้างกุฏิศาลา ที่พักอาศัยของพระสงฆ์และบำเพ็ญศาสนกิจ

“พ่ออุ้ยป็น และ พ่ออุ้ยคัมภีระเคยอยู่วัดข้างเค็งแล้ว ย้ายมาอยู่วัดดอยรวกกับพระครูหมามงคล วัดดอยรวก เมื่อก่อนเป็นป่า ไกลบ้านมาก เวลานอนจำวัดด้วยกัน ก็นอนเรียงกันเป็นแถว ก่อนจะนอนก็เอาผ้าประคตผูกหัวแม่โป้งเท้าติดกัน เพราะกลัวผีบ้าหละวอด (คนที่ลักพาเด็กไปขาย) ลักพาตัวไป ถ้าหากผีบ้าหละวอดลักพาตัว ก็เจตนาเพราะผูกเท้าโยงติดกัน ทำอย่างนี้เป็นประจำทุกคืน”³⁴

“พอท่านมาอยู่ที่วัดบุปผารามท่านมักจะพูดคุยกับภิกษุสามเณรว่า คนที่เฝ้าวัดดอยรวกเป็นคนบุญเพราะทำให้พระสงฆ์องค์เจ้าไม่ต้องลำบากในการบิณฑบาต ดึกน้ำ ทำให้พวกท่านสบาย”³⁵

³⁴ คำบอกเล่าจากพระครูมงคลวิสิฐ เจ้าอาวาสวัดบุปผาราม รองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม วันที่ 28 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2547

³⁵ คำบอกเล่าจากพระครูมงคลวิสิฐ เจ้าอาวาสวัดบุปผาราม รองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม วันที่ 28 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2547

งานบริหารการคณะสงฆ์ ท่านตั้งใจอย่างแน่วแน่และมุ่งมั่นที่จะพัฒนาการพระศาสนาและคณะสงฆ์ในอำเภอแม่แจ่มนี้ให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ได้คาดคิดไว้ และให้มีประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงได้สนองบทบาทการ บริหารภารกิจต่าง ๆ จากทางคณะสงฆ์ส่วนกลางของจังหวัด เมื่อได้รับอำนาจเต็มตามตำแหน่ง ท่านเริ่มลงมือดำเนินการต่อไปท่านได้ใช้ความรอบคอบเป็นบรรทัดฐาน ทั้งด้านศาสนพิธีต่าง ๆ และระเบียบการและแบบแผนของการปกครอง สิ่งใดที่ท่านเห็นว่าจะเป็นการฝ่าฝืนน้ำใจ และหักหาญเกินไปท่านก็ใช้แบบพระเดช ความตั้งใจของท่านก็หวังที่จะให้อำเภอแม่แจ่มของท่านนี้ได้รับแสงสว่างอันเป็นทางแห่งความเจริญในอนาคตต่อไป

2. พระมื่น (ครูบาเต๊ะจ๊ะ)

เดิมเป็นคนบ้านไหล่หิน ตอนเป็นสามเณรได้ไปอยู่วัดฝายหินเป็นลูกศิษย์ครูบาควายหรือพระอภัยสารทะ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ องค์แรกของสยามท่านอยู่วัดฝายหิน 10 ปี เรียนได้ ปธ 3 และได้เรียนวิปัสสนาจนถึงวัดป่าแดดท่านยังเดินจงกรมเป็นประจำ

ครูบาเต๊ะจ๊ะ เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าแดด เป็นพระอุปัชฌาย์ และเป็นรองเจ้าคณะแขวงช่างเคิ่ง (แม่แจ่ม) ซึ่งมีครูบาปิ่นดาวัดพุทธเฮ็นเป็นเจ้าคณะแขวงต่อจากครูคุณาวัดป่าแดด ท่านครูบาเต๊ะจ๊ะได้เป็นพระปลัดแขวงคู่กับพระญาณหินวัดห้วยริน ซึ่งเป็นวัดบ้านห้วยปัจจุบัน ท่านได้ดำรงตำแหน่งของพระสงฆ์แบบหัวหมวดอุโบสถในแม่แจ่มได้สิ้นสุดลงพร้อมกับการมรณภาพของท่านครูบาเต๊ะจ๊ะในปี 2479

การมรณภาพของท่านยังความเศร้าโศกเสียใจ ให้กับลูกศิษย์ญาติโยมที่อยู่วัดป่าแดด และคนรู้จักบ้านเหนือ-บ้านใต้เป็นอันมากที่ท่านได้มรณะ ทำให้ญาติโยมชาวที่พึ่งในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งในช่วงที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ทำได้เป็นหมอยาพร้อมกับการปลุกพืชสมุนไพรไม่ว่าจะเป็นพืชล้มลุกหรือพืชยืนต้นมาให้เราเป็นคนรุ่นหลังได้จนถึงปัจจุบันนี้

การมรณภาพของท่านในครั้งนั้นเหมือนกับเป็นสัญญาณของการงานธรรมที่ท่านงานมาตลอดชั่วชีวิตที่มีอยู่ของท่านได้ยุติลง ตอนท่านมีชีวิตอยู่ธรรมที่เป็นนิทานชาดกได้ถูกยืมไปใช้ตามวัดเหนือวัดใต้ตลอดถึงวัดที่ลูกศิษย์ได้ไปโปรดญาติโยม การงานธรรมของท่านได้งานเป็นกิจวัตรจนไม่มีที่เก็บต้องสร้างหอธรรมขึ้น เพื่อเก็บไว้เป็นมรดกที่ท่านได้สร้างจากจิตวิญญาณของการเป็นสาวกของพุทธองค์ให้คงไว้กับศาสนาในแม่แจ่ม ทุกโบราณทุกตัวอักษรที่งานถือเป็นมรดกที่ทรงคุณค่าเรา ท่านทั้งหลายซึ่งเป็นคนแม่แจ่มน่าจะได้อ่านน่าจะารู้ เพราะปัจจุบันท่านสามารถอ่านหนังสืออังกฤษ ฝรั่งเศสได้ แต่ถ้าท่านอ่านหนังสือล้านนาไม่ได้ เวลาท่านไปคุยภาษากับเขาได้อย่างคล่องแคล่วมันน่าจะอายนะ พอมาถึงภาษาตัวเองอ่านไม่ออกทั้งที่ภาษาล้านนาเป็นภาษาดั้งเดิมเรา

มรดกอีกอย่างหนึ่งที่ท่านได้สร้างให้เราไว้ ในประวัติวัดได้กล่าวไว้ว่า ท่านสร้างวัดห้วยริน วัดแม่ปาน วัดพระบาท ตลอดถึงการบูรณะวัดดอยภูใต้ แล้วสิ่งที่ท่านได้ตั้งใจไว้ยังคงค้างให้ลูกศิษย์สร้างต่อคือ ก่อแพงวัดป่าแดด ต่อมาพระปัน อินทนนท์ ได้ร่วมกับลูกศิษย์ญาติโยมโดยแบ่งให้ที่ดินเพื่อสร้าง

กำแพงวัดหลังคาละ 1,000 ก้อน ตอนนั้นการปั้นดินก้อนละ 3 สตางค์ พอสร้างเสร็จก็ทำบุญกำแพง
อุทิศส่วนกุศลให้ท่านครูบาแต่จะปี 2482

หลังจากทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ครูแต่จะ ปี พ.ศ.2482 พระครูหมามงคลก็ได้ส่งพระรุ่นที่ 2 ไป
เรียนบาลีที่วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

รุ่นที่ 2 ได้ส่ง สามเณรสม สามเณรดวงคำ ไปเรียนที่วัดพระสิงห์ หลังจากเรียนจบก็ได้มาสนอง
งานคณะสงฆ์ มหาสมได้เป็นเจ้าอาวาสวัดกุ พระดวงคำได้เป็นเจ้าอาวาสวัดเจียง พระสงฆ์ที่ได้รับ
มอบหมายให้ไปส่ง คือ พระอินทอง เจริญโรจน์ เจ้าอาวาสวัดยางหลวง พ่อหนานทอง เจริญโรจน์ บ้าน
นาเรือน

“สมัยนั้นพ่อหนานเป็นตุเจ้าวัดยางหลวง สามเณรสม สามเณรดวงคำ
เป็นพระน้อย พระครูหมามงคลวัดบุปผาราม ได้ขอร้องให้ไปส่ง 2 คืน 3
วัน เมื่อก่อนเตียวตีนลูกแม่แจ่ม ถึงจอมทอง ลูกจอมทองถึงแม่แจ่มบ
ก็ดยากมากก็ดบเดียว ก็ยังคิดว่าตัวเก่าเดียวได้จะได”³⁶

(ตอนนั้นพ่อหนานเป็นพระภิกษุอยู่วัดยางหลวง สามเณรสม สามเณรดวงคำ เป็นสามเณรเล็ก ๆ
พระครูหมามงคลวัดบุปผารามได้ขอร้องให้ไปส่งเชียงใหม่ 2 คืน 3 วัน เมื่อก่อนเดินเท้าจากแม่แจ่มถึง
จอมทอง จากจอมทองถึงแม่แจ่มไม่หนักใจ มาถึงปัจจุบันคิดว่าตัวเองทำได้อย่างไร)

การเรียนประณมของสามเณรสมัยก่อน โรงเรียนส่วนใหญ่ก็อยู่ในวัด ครูผู้สอนก็ได้แก่เจ้าอาวาส
และพระภิกษุที่ได้เรียนหนังสือมาก่อน การเรียนก็จะเรียนรวมกันทั้งชายหญิงตลอดถึงสามเณร สภาพ
ห้องเรียนก็เรียบง่ายนั่งกับพื้นไม่มีเก้าอี้ มีแต่โต๊ะเขียนหนังสือตัวยาว ๆ เสื้อผ้าสมัยก่อนก็หยาบไม่
สะอาดสะอ้านเหมือนเด็กรักเรียนปัจจุบัน รองเท้าก็ไม่ได้ใส่ กฎระเบียบในการมาเรียนก็ไม่เคร่งครัด บาง
คนถึงเวลาเรียนแล้วก็ไม่ได้มาเรียน ต้องเลี้ยงน้องช่วยพ่อช่วยแม่ มีบางคนมาเรียนแล้ว พอน้องเกิดก็ต้อง
ไปเลี้ยงน้องไม่จบ ป.3 ส่วนเด็กผู้ชายก็จะเลี้ยงควาย บางคนอาทิตย์หนึ่งไม่ไปเรียนเลย จึงทำให้อ่าน
หนังสือออกบ้าง ตามประสา ใครไม่มาครูก็ไม่ตามถ้ามาก็สอน ไม่มาก็ปล่อยตามยถากรรม ผลไม้ก็หา
ยาก พอถึงเวลาพักเที่ยงคนที่บ้านใกล้ก็กลับไปกินข้าวที่บ้าน ส่วนคนที่อยู่ไกลก็หากินผลไม้ ถ้าได้ขึ้นต้น
ไต่ก็เป็นอันว่าหมดเป็นต้น ๆ เลยทีเดียว

ฤดูร้อนช่วงพักเที่ยงก็พากันไปเล่นน้ำแม่แจ่ม แก้วผ้าทั้งหญิงและชาย บางคนถึงกับแตกเนื้อสาว
เนื้อหนุ่มก็เล่นด้วยกัน อย่างสนุกสนาน ไม่รู้สึกอาย

³⁶ สัมภาษณ์พ่อหนานอินทอง เจริญโรจน์ อายุ 88 ปี บ้านนาเรือน วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548

“ก่อนบวชเณรเมื่อก่อนเป็นบ่เคร่งครัดเท่าใด พ่อน้อย ตอนนั้น อายุ 12 ปี เขียนหนังสือชั้น ป.2 โรงเรียนวัดป่าแดด เขียนช่วมกันกับเด็กนักเรียนชายหญิงทั่วไปนั่นแหละ พอถึงเวลาสอบเลื่อนชั้น ต้องสีกนุ่งผ้าดำ เหมือนเด็กดีเขียนคนอื่น ๆ เมื่อสอบแล้วคำมาก่อมานุ่งผ้าเหลืองเหมือนเก่า ต้องไป ขอรับศีล 10 กับตุ้หลวง เวลาสวดมนต์ เมื่อคำสวดแล้ว ก็เขียนสูตรมนต์เอามุขี่งย่า แห่เป็นไฟส่องต้องหนังสือสูตร ตนเข้าก็ทำวัตร สวดมนต์จบก็เขียนหนังสือเมืองจนถึงเวลากินข้าววาย บ่ได้บิณฑบาตร ครั้ทธาเป็นไปส่งข้าววัดตอนเช้า กินข้าววายแล้วไปโรงเรียนวัดป่าแดด เมื่อผ่าน ป.2 แล้วจะขึ้นชั้น ป.3 ก้อย้ายมาเขียนโรงเรียนวัดยางหลวง จบชั้น ป.4 อยู่วัดยางหลวงถึงเวลาสอบก็ได้สีกอยู่เหมือนเก่า จบชั้น ป.4 แล้วตุ้หลวงหื้อเน้นตัวเมือง และสูตรมนต์ แล้วเขียนหลักธรรม ตุ้หลวงสอนว่าตัวเมืองนั้นดี สำหรับใจกะถาอาคมเป็นใจตัวเมืองเท่านั้น บ่่อยจำตั้งแต่นั้นมาจนเขียนเป็นหมอชวากขุย จนถึงบะเดียนนี้”³⁷

(สมัยที่บวชเป็นสามเณรนั้นไม่เคร่งครัดเท่าไร เมื่อบวชอายุ 12 ปี เรียนหนังสือชั้น ประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนวัดป่าแดด เรียนร่วมกับเด็กนักเรียนชายหญิงทั่วไปนั่นแหละ พอถึงเวลาสอบเลื่อนชั้น ต้องสีกจากการเป็นสามเณรแล้วสวมเสื้อผ้าชุดนักเรียนเหมือนนักเรียนฆราวาส เมื่อสอบเสร็จ แล้วตอนเย็นก็มานุ่งผ้าเหลืองเหมือนเดิม แต่ต้องไปขอรับศีลสิบกับเจ้าอาวาส เวลาสวดมนต์ทำวัตรเย็น จบแล้ว ก็เรียนสูตรมนต์ใช้ไฟจากมุขี่งย่า (เอาขี้เถ้าที่หยอดจากต้นไม้ตามเอามาม้วนกับใบตองตึง ทำไม้คืบเอาวางบนปากคุดักน้ำแล้วจุดไฟมีแสงสว่าง) ทำวัตรสวดมนต์ตอนเช้าจบก็ทำเวร ทำความสะอาดกุฏิ จากนั้นท่องสวดมนต์เรียนภาษาล้านนา ไม่มีได้บิณฑบาตรคณะครั้ทธามาส่งข้าววัดให้ถึงวัด สาเหตุที่สีกไปสอบเพราะวิชาพละ ก็พา บางครั้งได้วิ่ง เรียนที่โรงเรียนวัดป่าแดด ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 พอได้ขึ้นชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 พอได้ขึ้นชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ก็ได้ย้ายมาเรียนโรงเรียนวัดยางหลวงถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 พอจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้เริ่มเรียนวิชานักธรรม แต่เจ้าอาวาสเน้นนักวิชา ภาษาล้านนา ท่านเจ้าอาวาสบอกว่า ตัวคาถาอาคม เขาใช้ตัวหนังสือพื้นเมือง (ภาษาล้านนา) พ่อน้อย จำตั้งแต่นั้นจนได้เป็นหมอไสยศาสตร์ต่อกระดูกปัจจุบันนี้)

หลังจากที่ครูบามรณภาพ ภิกษุสามเณรลูกศิษย์ที่อยู่ในวัดก็ได้ตั้งฆ้องเป็นสัญญาณให้กับญาติโยม พอญาติโยมได้ยินก็รู้ว่ามิเหตุไม่ปกติเกิดขึ้นที่วัดต่างก็มุ่งหน้าไปสู่วัดทั้งผู้หญิงผู้ชายทั้งคนทำไร่ทำนา ตลอดถึงเด็กเลี้ยงควายต่างวิ่งไปด้วยความอยากรู้ว่าเกิดเหตุอะไรขึ้น

³⁷ สัมภาษณ์พ่อน้อยคำ วงษ์ชื่อ อายุ 76 ปี บ้านยางหลวง วันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548

"ขณะนั้นกำลังซื้อควายอยู่ทุ่งหลวง ได้ยินเสียงฆ้องก็วิ่งลงจากหลังควาย
แล้วก็มุ่งหน้าไปสู่วัด พอไปถึงเห็นคนเฒ่าคนแก่เต็มวัด ส่วนท่านครูบา
นอนตายอยู่บนโอง (บนกุฏิ)"³⁸

พออาบน้ำศพแล้วก็เอาเข้าหีบ จากนั้นก็สวดเจ็ดวันก็เก็บศพไว้ พอออกพรรษา นายซุย สารินจา
เป็นผู้ใหญ่บ้านได้ไปหาช่างปราสาทได้ที่พร้าวหนุ่ม ชื่อพ่อน้อยโกฏิ ได้ตกลงราคาปราสาทที่ 700 รูปี
ปราสาทที่ทำมีเสา 24 ต้น มี 5 ฉัตร สูง 12 ศอก ไม่รวมยอดฉัตร ไม่แพสำหรับเป็นแม่เรือลากเป็นไม้หน้า
12 นิ้ว สีเหลี่ยมจัตุรัส ก่อนที่จะตกลงราคาก็ได้ขึ้นขันหลวงกำปราสาทค่าขันหลวง 120 รูปี จากนั้นพ่
น้อยโกฏิเป็นช่างคนเดียว ไม่มีลูกมือช่วย ถ้าต้องการยกไม้ส่งไม้ก็มีพระภิกษุสามเณรและฆราวาสที่อยู่
เป็นกำลังใจเผ้าคอยดูความวิจิตรสวยงามของฝีมือพ่อน้อยโกฏิอย่างมิได้ขาด ความสามารถของพ่อน้อย
โกฏิมีเล่าสืบต่อกันมาว่าตอนที่ท่านไปเขียนภาพพระรามาธิบดีที่วัดม่วยต่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการวาด
รูปทิวทัศน์ที่มีดอกไม้สีส้มสวยงาม แข่งกันกับช่างไทใหญ่ต่างคนต่างฝีมือดี ผู้ชมก็ไม่รู้ว่าจะตัดสินว่าใคร
เป็นทีหนึ่ง พอมาอีกวันหนึ่ง สามเณรได้เปิดหน้าต่างประตูหมด ช่วงนั้นมีเสื้อกั๊กน้ำหวานรอบอาคาร
ที่ท่านวาดกับช่างไทใหญ่ พอผู้เฒ่าเสื้อบินระดับหน้าต่าง เห็นรูปที่ท่านวาดก็บินไปตอมของพ่อน้อย เณ
รน้อยกับชาวบ้านที่อยู่ด้วยในเหตุการณ์สองสามคนต่างหัวเราะและยกให้ท่านเป็นทีหนึ่ง

เมื่อพ่อน้อยโกฏิ ทำโครงสร้างเรียบร้อยแล้วก็ติดกระดาษเงินกระดาษทอง พร้อมกับประดับยอด
ปราสาททั้งห้า เมื่อทำตัวปราสาทแล้วก็มาตกแต่งนาคราชช้างปราสาททั้งซ้ายขวาอยู่บนแม่เรือรองรับ
สำหรับลากปราสาท พอสร้างปราสาทใกล้จะเสร็จพ่อนานเมทากับเพื่อนสี่ห้าคน ไปหาหาวยเว้งในดง
มาสองเส้นขนาดเท่าแขนเด็กเล็ก ความยาวสิบห้าวา เมื่อทุกอย่างเรียบร้อย พระปิ่น อินทนนท์ กับพ่
หนานใจ บ้านอาสามเป็นมัคทายก ได้ไปกราบเรียนพระครูหม่อมมงคลเจ้าคณะแขวงช้างเคิ่งให้ทราบแล้ว
ได้มีกำหนดการในวันเดือน เมื่อได้กำหนดวันเดือนเรียบร้อยแล้วก็ได้ประชุมคณะศรัทธา พร้อมทั้งผู้หลัก
ผู้ใหญ่สายได้ พระภิกษุมิครฐาโสภาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรง พร้อมทั้งเจ้าอาวาสและภิกษุในวัดฝ่ายฆราวาส
มีพ่อนั่นมาเป็นกำนัน พ่อนานใจเป็นมัคทายก นายซุย เป็นผู้ใหญ่บ้าน

- ในที่ประชุมได้ให้กำนันกับผู้ใหญ่บ้านไปแจ้งทางอำเภอ
- งานผู้ขายนิมนต์พระภิกษุตามหัววัดในเมืองแจ่ม เอาพินไม้หอม แล้วสร้างปารำให้
พระสงฆ์
- งานผู้หญิงทอดผ้าสบง ผ้าเมืองย้อมขมิ้นตามจำนวนภิกษุผู้สืบทอดวัด

³⁸ คำบอกเล่าของพ่อช้อยหนานบาล ใจอ่อน บ้านป่าแดด วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2548

ก่อนจะถึงวันฉมาปนกิจ 3 วัน ทางคณะศรัทธาก็ได้นิมนต์ศพลงนอนปราสาท แล้วทำบุญตลอดสามวัน ลูกศิษย์ท่านที่อยู่วัดเหนือวัดใต้ ได้ทำดอกไม้เพลิงมาร่วมจุดตอนกลางคืน

พอถึงวันงานคณะศรัทธาที่อยู่วัดใกล้ ๆ พร้อมกับเจ้าอาวาสก็ได้ร่วมทำบุญแต่ละวัด ก็จะมีสัง (หมายถึง สังฆทาน) เป็นตระกร้าสานด้วยไม้ไผ่มีพริก เกลือ ขนม อาหาร หมอน ผ้าสบง หมาก พลุ เขาเรียกว่า สังเหมียด (สังฆทานที่มีครบทุกอย่าง)

พอมาถึงก็จะนำมรดกถวายร่วมทำบุญสงฆ์ผู้เป็นเจ้าภาพก็ให้พร นอกจากนั้นผู้ที่มางานจะนำติดไม้ติดมือมาด้วย คือ ฟืน ที่เป็นไม้หอมหรือไม้ดอก เช่น ไม้จุมปี ไม้จุมปา ดอกสะบันงา เหล่านี้มารวมด้วย

“สมัยก่อนดอกไม้จันสำเร็จมีเพื่อนเอาผ้าหิ้วดีเป็นไม้หอมเท่าอัน ถ้าเขาตันเขาก่อนเขาไปโดย ถ้าเขาปตันเขาไปบูชาตั้งงานคั่นและสวดสังข์สองสวดสังข์ แล้วแต่เขา ส่วนนักแล้ววัดไหนเพื่อนดึงเอาไปโดย หลัวนั้นเพื่อนปอกหื้อขาวแล้วพาทมันหื้อเหลืองเอาโดยดอกมัดติดหัวทางปลายไม้ของดีมัดโดยดอกเพื่อนเอาฝ่ายชาวเมืองยั้งนี้ละมัด”³⁹

(สมัยก่อนดอกไม้จันสำเร็จไม่มีศพระภิกษุสามเณรไปร่วมงานจะนำไม้เนื้อหอมหรือไม้ดอกไปร่วมงานด้วยหรือไม่ก็ไปบูชาทั้งงานก็ได้ แต่ส่วนมากผู้ไปร่วมงานจะเตรียมไปเอง ฟืนเขาจะปอกให้ขาวแล้วพาทด้วยมัน นำกรวยที่ใส่ดอกไม้ รูปเทียน ข้าวตอก แล้วผูกด้วยฝ้ายพื้นเมืองสีขาว)

ช่วงเวลาก่อนเพล จะมีคณะขอลางาน ผู้ขอสมัยนั้นไม่มีเวทินั่ง ก็จะนั่งกับพื้น ไม่มีเครื่องเสียงขอเสียงสด ๆ คนแก่คนเฒ่าคนหนุ่มคนสาวพอไปทำบุญไหว้ศพระครูบาเสร็จแล้วก็ไปนั่งล้อมรอบฟังขอที่หาคำสาธยายเล่าประวัติครูบา ตลอดถึงความเศร้าโศกเสียใจ ของลูกศิษย์และขอบคุณผู้มาร่วมงานจากวัดเหนือวัดใต้ ผู้ที่นั่งฟังที่ขอบเคี้ยวหมากก็เอามากติดมาจากบ้าน แบ่งกันเคี้ยว คนที่ขอบอมเหมียงก็อมเหมียง คนที่ขอบสูบบุหรี่ก็สูบบุหรี่ตองจำ (ใบกล้วยที่เอามารัดให้แห้งกรอบสำหรับม้วนบุหรี่ เหมือนกับใบจากที่ภาคกลางรุ่นก่อนใช้ม้วนยาเส้น) คนสมัยนั้นสูบบุหรี่ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

พอได้เวลาเพลก็ถวายเพลพระสงฆ์ที่มาร่วมงานทั้งหมด หลังจากฉันเพลเสร็จก็ถวายจตุปัจจัยไทยทานปัจจัยที่ถวายพระสงฆ์ตอนนั้นรูปละ 1 บาท เสมอกันหมดในเวลานั้นถ้าขึ้นบ้านใหม่หรืองานอื่น ๆ ถวาย 20 สดางค์ สำหรับงานนี้ถือว่าเป็นงานใหญ่ ถวายเป็นพิเศษหลังจากพระสงฆ์ฉันเพลให้พรเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านก็ทานข้าวกันที่วัดเหนือวัดใต้ได้เตรียมมารวมกันเป็นข้าวเหนียวบ้าง ข้าวเจ้าบ้าง ห่อด้วยใบกล้วย ใบตองตึง ใบสาต อาหารก็แล้วแต่ใครจะได้ บางคนก็เตรียมมาจากบ้านเป็นของตนเอง แล้วมีอาหารเสริมที่เจ้าภาพทำให้อีกมีผักนี้ น้ำพริกตาแดงเป็นหลัก เมื่อได้เวลาคนก็มารวมกันทั้งภิกษุ

³⁹ คำบอกเล่าของพ่อหนานสุวรรณ อายุ 84 ปี บ้านยางหลวง วันที่ 16 กันยายน 2547

สามเณรได้มาพร้อมกันหลังจากนั้นเจ้าอาวาสพร้อมกับภิกษุสามเณรได้ถือขันดอกขอมาที่ใต้กระทำสิ่งต่าง ๆ ที่ผิดพลาดไปในอดีตด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจขอให้ดวงวิญญาณของท่านอโหสิกรรม

ต่อจากนั้นก็ได้ออกกล่าวท่านว่าอย่าได้อาลัยวัดวาอารามและลูกศิษย์ วันนี้จะขอนิมนต์สรีระของท่านไปประชุมเพลิงที่วัดทะ พอก้าวเสร็จ คนถือตุ่มสามหาง ถือฟืนที่ติดไฟพร้อมกับถูงยามนำหน้าแล้วเป็นขบวนพระสงฆ์ต่อด้วยประชาชนทั่วไป ทางทิศตะวันตกของทุ่งหลวงมีธงปักเป็นแนวให้เห็นเป็นสัญญาณจนก่อนจนถึงวัดยางหลวงประมาณ 200 เมตร แล้วก็ย้อยขึ้นมาถึงวัดทะไกล่ ๆ กับวัดพระบาทด้วยความยาวของปราสาท 10 เมตร พร้อมกับน้ำหนักปราสาทหลายตันบวกกับแรงของมหาชนที่ลากทำให้คันทาทุ่งหลวงที่ผ่านขาดกระจุยเป็นทางอย่างแตรกเดอริโกถนนเลยทีเดียว

พอไปถึงสถานที่ ช่างดอกไม้เพลิงนำมาเป็นจำนวนมาก เป็นร้อยก็ได้มาติดตั้งบังไฟข้างร้อง บังไฟผัด แล้วนิมนต์พระสงฆ์บังสกุล 3 ชุด ๆ ละสิบกว่ารูป ที่ปราสาทไม่มีสายโยงเหมือนสมัยนี้ มหาบังสกุลก็ไม่มี จากนั้นประธานสงฆ์ก็ได้จุดบังไฟจนวนไปหาบังไฟที่เรียงนับร้อยเข้าหาปราสาท หลังจากเจ็ดวันเก็บอัฐิของท่านทำบุญแล้วก็ฝังที่นั่น ท่านสั่งไว้ว่าอย่าได้สร้างสถูปให้ท่าน กลัวเป็นภาระของคนรุ่นหลัง

การจัดงานศพของพระกับการจัดงานศพของชาวบ้านมีความแตกต่างกัน ในที่นี้ของกล่าวถึงวิธีการจัดงานศพชาวบ้าน เอาให้เห็นภาพว่ามีความต่างกันอย่างไรบ้าง และวิธีการจัดงานศพสมัยก่อนกับปัจจุบันเหมือนหรือต่างกันอย่างไร

“การจัดงานศพสมัยพ่อน้อยเป็นเณรน้อยบ่เหมือนบะเดียนี่ก้าน สวดอภิธรรมบ่มี ถ้าคนตายหลูต้องตายฮ่ำตายหง ถ้าคนตายนเมื่อคืนก่อนเอาศพไปเมื่อคืน ถ้าตายเมื่อวันก่อนเอาไปเมื่อวัน ฝังเอาบ่ไ้เฒ่า คนตายแบบนี้บ่ตันใส่หล่ง เป็อนเอาสาดบันเอาไม้ฟาก 3 แผ่น ก้อปติดกับสาดเอาเชือกป้อมัด เอาไม้กานชุกแล้วหามไปป่าจั่ว ถ้าเป็นกลางคืนตำมไฟแค่แหล่งเอาผีไปคุม ส่วนตุ้เจ้ากอนิมนต์มาพิธีเสร็จแล้วคนป่าแข็งแสมมันเทำอันที่ไปส่งก้านไปงานศพตะกอนคนบ่ักแล้วแต่ญาติพี่น้องไ้เฒ่าเทำอันเอาตุ้เจ้า 4 ตัน บังสกุลแต่เทียนไม้จ้งกอนันมี 6 เล่ม ผ้าบังสกุลบ่มี ผ้าเหลืองไ้ผ้าขาวพื้นเมืองที่ญาติเอามาฮอมไ้ปักคุมและพาดศาลาศพ ถ้าเป็นศพแม่ญิง แบ่งศาลาณทปบิดแมวควบ แล้วเอาผ้าขาวแวง พอลึงป่าจั่ว ก้อฉีกแบ่งตำมจำนวนตุ้เจ้าที่นิมนต์ไปทำพิธีส่วนศาลาเทบและศาลาณทปนั้น ผู้มีเงินมีทองมีฐานะ เทำอันถึงจะจ้งหมอมมาดัดไม้ทำไ้ได้ ถ้าคนตุ้กยาก ตีกอะลาก้อใส่อู่ สานอู่หลวงแหล่ง หามเอา ถ้าตายธรรมดา ต่ายเฒ่าต่ายแก่จะต้งมีก้านดานข้าววายกอนค้อย ปอยเข้าสังข

เมื่อลุน รอลูกหลานเก็บเบี้ยหาเงินได้ก่อน ค่อยปอยเข้าสังข์เมื่อลุน รอลูกหลานเก็บเบี้ยหาเงินได้ ก่อนบางทีก่อ 1 ปี 2 ปี จึงค่อยตามไปหาเอาเสื้อผ้าของคนตายทั้งเก่าทั้งใหม่ไปदानที่วัด แล้วศรัทธามาร่วม งานปอยซื้อเอากับตุ้พระ ตุ้พระก่อเอาเงินที่ขายได้นั้น แบ่งกันได้ปันักต้นละสิบ บาทชาวบาท แล้วแต่เจ้าภาพปอยเป็นคนจ้นหรือคนมั่งมี”⁴⁰

(การจัดงานศพสมัยพ่อน้อยเป็นสามเณรน้อย นั้นไม่เหมือนสมัยปัจจุบันนี้ การสวดคอกิธรรมไม่มี ถ้าตายท้องร่วง ตายอุบัติเหตุ ถ้าตายกลางวันก็ต้องเอาศพไปกลางวัน ถ้าตายกลางคืนก็เอาศพไปกลางคืน ไม่ทำการเผาใช้วิธีฝัง ไม่ใส่หีบ ใช้เสื่อกับไม้ฟากม้วนห่อศพ ใช้ผ้ารัดแล้วเอาเชือกผูกมัดใช้ไม้เป็นคานสอดเชือกหยาบไป ถ้าเวลากลางคืนต้องใช้เค้ไม้ไผ่เป็นไฟส่องทางนำหน้าศพ ส่วนพระสงฆ์นิมนต์มาประกอบพิธีที่บ้านผู้ตาย รับประทานบางครั้งนิมนต์พระรูปเดียว ถ้าตายแบบธรรมดา จะนิมนต์พระมาประกอบพิธี 4 รูป เวลาบิณฑบาต ไม่มีผ้าสรง ผ้าไตรจีวร ใช้ผ้าขาวดิบพื้นเมือง ทางญาติพี่น้องเอามาช่วยเอาปกคลุมศพบ้างรอบศาลาเทพบ้างศาลาฆาตบ้าง จะต้องเป็นศพผู้ที่มีฐานะร่ำรวยจึงจะทำศาลาให้คนฐานะยากจนก็สานเปลใหญ่ เอาศพวางในเปลแล้วหามไป ถ้าเป็นการตายแบบธรรมดา ผู้สูงอายุคนชราเหล่านี้จะมีการทำอุทิศไปหาแบบสำรอง (ให้ข้าวเข้าไปก่อน) พอเก็บเงินได้ก็ทำบุญจริง ๆ อุทิศส่วนกุศลไปหาที่หลัง (เรียกว่า ปอยเข้าสังข์) เอาเสื้อผ้าของผู้ตายทั้งที่ใช้แล้วหรือของใหม่ที่ยังไม่ได้ใช้เอาไปถวายที่วัด ให้ศรัทธาญาติพี่น้องผู้มาร่วมงานบูชาคืน ปัจจัยเหล่านั้น พระสงฆ์ก็จะแบ่งกันองค์ละ 10 บาท 20 บาท เท่านั้น ถ้าเจ้าภาพมีฐานะดีก็ได้ปัจจัยมาก)

พิธีการบรรพชาอุปสมบทของภิกษุสามเณร

ในอดีตจะถือเอาชื่อที่พระอุปัชฌาย์ตั้งให้ว่าเป็นมงคล แล้วท่านอุปัชฌาย์ ก็จะไม่เรียกชื่อเดิมตลอดถึงเพื่อสนิทมิตรสหายก็จะเรียกชื่อที่พระอุปัชฌาย์ตั้งให้ ในอดีตผ้าที่เป็นไหมสังเคาะห์หายาก พระภิกษุสามเณรก็ใช้ผ้าฝ้ายย้อมด้วยขมิ้นหรือขนุน แต่ส่วนมากจะย้อมด้วยขมิ้น เพราะหาง่ายและมีประโยชน์ในการรักษาโรคผิวหนังด้วย แต่เวลาฝนตก ภิกษุสามเณรเอาจีวรแทบไม่ไหว แล้วกลิ่นขมิ้นก็ติดตัวหอมกรุ่น พิธีการบรรพชาอุปสมบทนั้นหลังจากแห่ลูกแล้วมาแล้วก็เข้าอุโบสถทำพิธีเหมือนปัจจุบันทุกอย่าง แต่พอบวชเสร็จ พระอุปัชฌาย์จะเอาจำเตือก (ใช้แทนใบสุทธิตถะและบัตรประชาชน) ที่จวนลงใบลานอ่านให้ฟังว่าตัวเองชื่ออะไร ใครเป็นอุปัชฌาย์ ใครเป็นอนุสาสนจารย์ ใครเป็นกรรมวาจาจารย์ พอ

⁴⁰ สัมภาษณ์พ่อน้อยตาคำ วะชื่อ อายุ 76 ปี บ้านท่าผา วันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2547

อ่านเสร็จแล้วเนรหรือพระก็กราบลง ท่านอุปัชฌาย์ก็เอากำเดือกแขวนคอ ดังตัวอย่างที่ยกมาให้เห็นของ
พ่ออุ้ยหนานทอง สำหรับกำเดือกนี้ใช้แทนใบสุมหิและบัตรประชาชนซึ่งมีความสำคัญมาก

“โชตถวรพุทธศาสนาวิสุทธิปฏิบัติ ๗ ทาติคุณณุตตโต
อุปสัมปทาวิโร อะยัง อินทาอง วิราโส ภิกขุ นามภิทยโย สังฆบัญญัติโต
จุลศักราชได้ ๒๙๙ ตัว ปีจอ สุนัขกัมโบชภิส เข้ามาในคิมหันตฤตมาสวิ
ลาชาปณณมียังวิธสถโดย ภาษาว่าปีเมืองเป้าเดือน ๘ เป้งเม้ง วัน ๑ โดย
เต้าสงนาทิตถิ ๒๘ ตัว นาตฤกษ กค ๓ ตัว พระจันท จรณ ยูโยชนโสด
เสด็จ เตียวเตียว สมเสียง เปียงบ่ออ่วยหน้าบ่อนักชัตฤกษภฏตัวถ้วน ๑๗
ชื่อว่า อนุราธเทวดา ปรากฎในกณณปฐวี ร่ายสือตีตะวรสศาสนาอันกลา
ล่ง แล้วไปมากบ่น้อยได้ ๒๔๖๐ พาวสา อธิกาปาย ๑๔ ปาย ๔ ยาม และ
อนาคตวรพุทธศาสนาจักษปายหน้ายังก็มามากบ่น้อยยัง ๒๕๑๙ ปี พว
วสาอธิกาปาย ๑๒ เดือนปาย ๑๕ วัน ปาย ๑๒ ยาม นับแต่วันพ้ຸงนี้ก็ถูก
โบราณจารย์เจ้าสังขยามาริณี สังเกตเหตุเอาเข้ามาบวกสมกันก็เต็ม
๕,๐๐๐ พระวาสพิเศษเหตุนั้น หมายถึงพระสังฆเจ้ากสนาบุญเจ้าทั้งหลาย มี
ประมาณว่าได้ ๑๑ พระองค์แล หมายถึงพระมหาสวญเจ้าครุบาเตจ๊ะ เป็น
พระอุปัชฌาย์ปถมกรรมวาจาจารย์สวญเจ้า กัณธิยะพุทธิกรรมวาจาจารย์
สวญเจ้าอินตา หื้อแล้วยังอุปสัมปทากรรมวาจาแก่เจ้าต้นน้อย ชื่อว่าอิน
ทอง ในพัทธสีมาวัดยางหลวง สำเร็จแล้ว ยามก่อนนงายอายุวันในสุซัง
พลึงดีหลีแล”^{๔๑}

ผู้ที่เล่นโดยศาสตร์พูดว่า เอากำเดือกของตัวเองไปม้วนแล้ว ทำเป็นตะกุดหล่อด้วยครั้ง สำหรับ
ป้องกันภัยมีอนุภาพออยู่ยงคงกะพัน

ก่อนที่จะเรียนนักธรรม พระเนรที่อยู่ในวัดก็จะเรียนสูตรทั้ง ๕ ถ้าอยู่ในวัดป่าแดดก็จะได้อธิบายแก่
๕ ต้น ครุบาเตจ๊ะจะทำเป็นจำนวนมาก กระดังมีถ้ำ ๔๐ ใบ สำหรับตากยาสามเนรก็จะช่วยกันเก็บยาแล้ว
บดด้วยโครกเหล็กให้เป็นผง พอออกพรรษาพระภิกษุสามเณรมาคาราวะท่านครุบาเตจ๊ะก็จะเอาแจกให้
ภิกษุทุกวัด

สามเนรที่เก็บยาก็พลอยได้ความรู้ไปด้วย พอก่อนเข้าพรรษาศรุบาเตจ๊ะก็จะตก (แบ่ง) ธรรม ให้
สามเนรจนรวมทั้งคำที่ใช้ประกอบ เช่น คำขึ้นท้าวทั้งสี่ คำเวรตาน คำบูชาเทียนพอเข้าพรรษามีภิกษุ

^{๔๑} สัมภาษณ์พ่ออุ้ยหนานอินทอง เจริญโรจน์ อายุ ๘๘ ปี บ้านนาเรือน วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

สามเณรมาคารวะท่านก็เอาธรรมนิทานชาดกและบทสวด ตลอดถึงคำที่ใส่ประกอบพิธีให้ยืมทำให้ภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดมีความรู้เรื่องการงานธรรมและสามารถงานธรรมได้เป็นอย่างดี

แต่ถ้าช่วงปลายชีวิตของท่านครูบาเต๊ะจะมีนายอำเภอแม่แจ่มชื่อ ขุนจำเริญคดี มาขอให้สถานที่ประชุม เมื่อท่านขึ้นไปบนกุฏิ ท่านเห็นครูบา นั่งงานธรรมอยู่นายอำเภอก็พูดว่า

“บ่ต้องเขียนแล้วมันบ่จำเป็นมันบ่ได้ใช้บ่เดียวเปื้อนเทศปากเปล่าแล้ว
ท่านครูบา ยืมรับแล้วพูดว่าเขียนไว้หื้อคนจางใจบ่ตาย ผักบ่มีเก้าปลายมัน
ตึงบ่ใหญ่”⁴²

(ไม่ต้องเขียนธรรมแล้ว เขียนไปก็ไม่ได้ใช้ เดียวนี้เขาเทศปากเปล่าแล้วท่าน ท่านครูบาเต๊ะ ตอบ
นายอำเภอว่า เอาไว้ให้คนที่เขาใช้เป็นก๊อ ผักไม่มีโคนไม่มีต้นปลายมันไม่โตหรอก)

“พอมาถึง พ.ศ. 2474 มีพระภิกษุที่ไปเรียนนักธรรม วัดศรี
เกิด มาก็มีพระเต๊ะ พระอินชัย พระเต๊ะ คือ พ่อหนานเต๊ะ ชมชื่น บ้าน
ทุ่งยาว พระอินชัย คือพ่อหนานอินชัย กาพย์ไชย บ้านป่าฝาง พอเรียน
นักธรรมที่วัดศรีเกิดในตัวเมืองเชียงใหม่ ได้แล้วก็ได้ปรึกษากับท่านพระครู
มนามงคลว่า โรงเรียนวิริยะมนามงคล ช่วงแรกการเรียนการสอนยังมี
จำนวนนักเรียนไม่มากพอที่จะไปสอบ ก็ไปสอบที่วัดข้างกระดาศ อำเภอ
สันป่าตอง ต่อจากนั้นพระปิ่น อินทนนท์ ซึ่งได้ไปเรียนที่วัดบุปผาราม
แล้วได้เปิดสอนโรงเรียนนักธรรมสำนักวัดป่าแดดในปี 2477 พระภิกษุ
สามเณรที่เรียนในสำนักป่าแดด คือพ่อน้อยศีล พ่อหนานหลาน บ้านกอง
แขก พ่อหนานคำ พ่อหนานสม บ้านทัพ พ่อหนานติ่ม พ่อหนานเมทา พ่อ
หนานทอง สามคนนี้อยู่วัดป่าแดด ปีแรกสอบไม่ได้แม้แต่รูปเดียว พอปีที่
สอบ สอบได้สามรูป คือ สามเณรคำ สามเณรอินทอง สามเณรเมทา
สนามสอบที่วัดบุปผาราม หลังจากนั้นสองปีก็สอบได้นักธรรมโท พอมาถึง
ปี 2483 พ่อหนานได้สอบร่วมกับมหาสมวัดกุ”⁴³

⁴² คำบอกเล่าของพ่ออุ้ยหนานอินทอง เจริญโรจน์ อายุ 88 ปี บ้านนาเวียง วันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2547

⁴³ สัมภาษณ์พ่ออุ้ยหนานอินทอง เจริญโรจน์ อายุ 88 ปี บ้านนาเวียง วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2547

ลักษณะวัดวาอาราม

ลักษณะกุฏิ ที่อยู่ในช่วง พ.ศ. 2474 – 2483

"เมื่อก่อนบ่ว่ากุฏิ วัดพร้าวหนุ่ม วัดช่างเค็ง วัดป่าแดด วัดยางหลวงมีลักษณะคล้ายกันส่วนใหญ่จะเป็นกุฏิไม้ยกพื้นประมาณ 3 ศอก ถึง 4 ศอก มุงด้วยดินขอ ตอตั้งหรือแป้นเกล็ดจะมีสามห้อง ห้องใหญ่ด้านหลังจะยาวประมาณ 10 วา กว้าง 4 วา เป็นห้องโถงใหญ่ปมีหน้าต่าง พระภิกษุสามเณรขโยมนอนโดยกัน ถ้าเป็นตุ๊กนอนเตียงห้องน้อยตั้งหน้ากุฏิมีหมอน้ำ ห้างน้ำข้างขึ้นโอบนกุฏิสำหรับสองห้องตั้งหน้าก่อจะเอไว้ ท่องหนังสือจรรย์ธรรมและฮับแซก"⁴⁴

(ในอดีตกุฏิไม่ว่าวัดพร้าวหนุ่ม วัดช่างเค็ง วัดป่าแดด วัดยางหลวง มีลักษณะคล้ายกันจะแตกต่างกันเล็ก ๆ น้อย ๆ จะเป็นกุฏิยกพื้นประมาณ 3 ถึง 4 ศอก เป็นกุฏิชั้นเดียวมี 3 จั่ว จั่วหลังจะเป็นจั่วใหญ่กว้าง 4 วา ยาว 10 วา จะเป็นห้องจำวัดของพระภิกษุสามเณรและเด็กวัดไม่มีหน้าต่าง ส่วน 2 จั่วเล็กข้างหน้ากุฏิจะลดระดับจากจั่วใหญ่ประมาณ 1 ศอก บางวัดก็ปิดฝาหมดบางวัดก็ปิดครึ่งเดียว จะเป็นท้องสวดมนต์และจรรย์ธรรม หน้ากุฏิจะมีหมอน้ำดื่มเรียงกันอยู่ข้างบันไดขึ้นกุฏิ)

"กุฏิที่แปลกไปจากที่อื่นก็คือ วัดพุทธเอ็น จะเป็นกระตึกเป็นเหมือนศาลา แต่จะปิดทั้ง 4 ด้านมีประตูเดียว และแบ่งเป็นสามห้อง ห้องแรกเป็นห้องเก็บของใช้ เช่น อาสนะ พรหมณ์ สัปทน เสื้อ หมอน ห้องที่สอง เป็นห้องเก็บพระพุทธรูปและเครื่องบูชาต่าง ๆ ห้องที่สาม เป็นห้องนอนเจ้าอาวาส ห้องที่สี่ เป็นห้องโถงยาวเป็นที่นอนของภิกษุสามเณรและเด็กวัดกระตึกไม่มีหน้าต่างมีแต่เครื่องหมายบอก พอเห็นแสงและอากาศถ่ายเทเท่านั้น วัสดุที่ใช้เก็บ คือ อิฐมอญก้อนโต ๆ เป็นดินที่เผาเองกว้างประมาณ 5 นิ้ว ยาวประมาณ 10 นิ้ว พอก่อนเสร็จก็ฉาบด้วยปูนขาวมุงหลังคาด้วยดิน

ขอ"⁴⁵

ภาพที่ 3.12 รูปพระวิหารสามจั่ว

ภาพที่ 3.13 รูปพระวิหารสองจั่ว

ภาพที่ 3.14 รูปพระวิหารหนึ่งจั่ว

⁴⁴ คำสัมภาษณ์พ่อนานอินคำ ธนัญชัย บ้านพร้าวหนุ่ม วันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2547

⁴⁵ คำสัมภาษณ์พ่อนานอินคำ ธนัญชัย บ้านพร้าวหนุ่ม วันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2547

พระวิหารสมัย 2474 – 2484 เป็นพระวิหารที่มีชดหน้าชดเดียว ส่วนชดหลังไม่มี อย่างเช่น วัดบนนา วัดห้วยริน วัดต่อเรือ หลังคาบางวัดก็ใช้ทองตึง เช่น วัดบุปผาราม แต่ส่วนมากจะเป็นแป้นเกล็ดหรือดินขอ ช้างปูนปั้นด้วยดินขอ เสาฉาบและเหลาดพื้นด้วยปูนขาว ทางเหนือเรียกว่า ลาดปอน ส่วนโครงสร้างทำจากไม้สัก ประตูจะแกะสลักลวดลายสวยงาม ไม่มีหน้าต่างแต่มีไม้เป็นซี่ๆ เหมือนโกรง บางวัดก็เป็นช่องโกล้นหน้าพระประธานเป็นเครื่องหมายบอกพอบเห็นหน้าพระพักของพระประธาน

ในพระวิหารก็มีภาพวาดที่ใช้สีจากธรรมชาติวาดภาพ นิตานชาดกต่าง ๆ แท่นพระหรือแท่นแก้วสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นการก่ออิฐปั้นด้วยปูนหรือขี้ยา(ยางไม้ชนิดหนึ่ง) ประดับด้วยแก้วจีน(กระจกที่เป็นตะกั่ว)

วิธีการทำปูนปั้น ตำปูนขาวให้ละเอียดผสมกับน้ำมันงาและทราย หลังจากนั้นเอาใส่โครกกระเดื่องตำประมาณ 1 ชั่วโมง หรือให้เหนียวตามที่ต้องการ

อัตราส่วนการทำปูนปั้น

ปูนขาว	1	บาตร (บาตรที่พระใช้บินทบาตร)
น้ำมันงา	1	กระป๋องนมตรามะลิ
ทรายละเอียด	2.5	กระป๋องนมตรามะลิ

วิธีการตำดอกขี้ยา เอาขี้ยาจ้อมาตำให้ละเอียดที่สุดจนเป็นผงฝุ่น และเอาผสมกับยางตึงแล้วตำเข้าด้วยกัน ประมาณและอัตราส่วนนั้นไม่สามารถสอบถามได้ เมื่อก่อนปี 2495 ในพระวิหารในเมืองแจ่มไม่มีโต๊ะหมู่บูชา มีแต่สัตภัณฑ์ พระพุทธรูปในแม่แจ่มเมื่อร้อยปีที่ผ่านมามีพระประธานในพระวิหาร จะเป็นปูน ส่วนที่เป็นจิ๋วจะทาด้วยเหลือง ส่วนที่เป็นพระวรกายจะเป็นสีขาว พระโขนงจะเป็นสีชมพู พระเกศ พระเศียร เป็นสีดำลงรัก พระพุทธรูปที่เป็นสมฤทธิ และพระพุทธรูปไม้สักในแม่แจ่มเมื่อก่อนพ่อค้าของเก่ามารับซื้อหรือเอพระใหม่มาแลก 3 องค์ต่อ 1 องค์ พระธาตุหรือเจดีย์ที่พบก่อสร้างด้วยอิฐก้อนโต ๆ ฉาบด้วยปูนขาวและปั้นลวดลายด้วยปูนปั้นหรือขี้ยา

สรุป

การเปลี่ยนแปลงทางบ้านเมืองเรียกว่า อาณาจักรทำให้ล้านนาต้องตกเป็นส่วนหนึ่งของสยาม รัฐของสยามต้องการปกครองประเทศชาติเป็นระบบเดียวกันโดยเฉพาะพระสงฆ์กับวัดเป็นฐานอำนาจที่สำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุด รัฐก็มีการปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปประเพณี และวัฒนธรรมคำสอน ตลอดจนแนวทางการปฏิบัติที่พระสงฆ์จะเป็นหนึ่งอันเดียวกันต้องมีกิจวัตร จริยวัตร อย่างเดียวกันในช่วงแรกนี้ที่ปฏิรูปได้ คือ การเรียนหนังสือไทยกับการเรียนนักธรรม ตลอดจนการสร้างบุคคลกรรุ่นใหม่เพื่อจะสนองงานตามนโยบาย คือ การส่งพระสงฆ์ไปศึกษาต่อ

ยุคที่ 3

ยุค พ.ร.บ. 2484 และ พ.ร.บ. 2505

จากยุคสยามเช้า (พ.ร.บ. 121) ภิกษุในวัดแม่แจ่มยังคงปฏิบัติตามจารีตประเพณีเดิม จะมีการเปลี่ยนแปลงก็เพียงแต่การส่งพระสงฆ์ไม่เรียน การเรียนนักธรรม และการเรียนประถมศึกษาตลอดถึงการนุ่งห่มท่านพระครูมหายางคลได้เอาจริงเอาจังมาก บอกให้ภิกษุสงฆ์สามเณรนุ่งห่มผ้าให้เรียบร้อย เป็นปริณายกตามแบบธรรมเนียมยุคนิกาย ถ้าหากใครไม่ปฏิบัติตามเมื่อท่านพบเจอก็จะลงโทษโดยการให้ชนพรายใส่วัด 20 เทียว

อำนาจ พ.ร.บ.สงฆ์ ใน พ.ศ. 2484 และ พ.ศ. 2505

มาถึง พ.ร.บ. 2484 เป็น พ.ร.บ.ที่ทำให้ภิกษุสามเณรในแม่แจ่มเปลี่ยนแปลงเป็นรูปธรรมอย่างเห็นได้ชัด คือ แต่เดิมสวดภาษาล้านนา สวดมนต์ประจำวันเปลี่ยนเป็นการทำวัตรเช้า-เย็น ได้เลิกสวดมนต์ประจำวัน หลังจาก พ.ร.บ.นี้ประกาศใช้ได้ 2 ปี คือ ปี 2486 มีวัดที่สวดมนต์ประจำวันเหลืออีกไม่กี่วัด และ พ.ร.บ. นี้เข้ามาให้เลิกสอนภาษาล้านนาในโรงเรียนประถมโดยเด็ดขาด จะสอนได้ก็เพียงแต่ในวัด

พ.ร.บ. 2484 นี้ ท่านได้อ่านจากหนังสือที่เก่าแก่ทางศาสนาเล่มหนึ่ง คือ พระไพบรณภาค 4 ตอนที่ท่านดำรงสมณเพศอยู่ที่วัดพร้าวหนุ่มมีประมาณ 4-5 เล่ม เมื่อสมเด็จพระวันรัตน์เข้ามาตรวจงานสงฆ์ในจังหวัดเชียงใหม่ เขาแบ่งกันให้ดำเนินงาน พระไพบรณได้นัดหมายให้พระแม่แจ่มไปสัมมนาที่วัดหลวงพระธาตุศรีจอมทอง สมัยนั้นเจ้าอาวาสวัดพร้าวหนุ่ม ได้แก่ พ่อหนานดวงดี วัดเจียงได้แก่ พ่อหนานหลวง ซึ่งมีข้อความการสัมมนาดังนี้

1. ให้พระล้มเลิกเรื่องที่เรียนมาจากพม่าแต่เดิม ศาสนาพุทธในแม่แจ่มเรามีจารีตประเพณีแบบประเทศพม่าหลายอย่าง สืบเนื่องจากการแห่ลูกแก้ว การบวช มีกลองข้าวถวายให้พระ เมื่อก่อนไม่มีบาตร แต่ธรรมเนียมนี้มีผ้าคลุมศีรษะ ลูกประคำนี้ คือ ลักษณะสังคมพม่า เมื่อก่อนพม่าได้ครองเชียงใหม่นานพอสมควร

2. ให้เทศน์แบบภาษากลางและอีกหลายเรื่องในที่สุดหนังสือล้านนาไม่ถึงกับห้าม แต่ว่าพระราชบัญญัติห้ามแต่โรงเรียนชาวบ้าน ในปี 2490 ห้ามเรียนภาษาล้านนาในโรงเรียนประถมศึกษาให้สอนแต่ในวัด

จากที่คณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มได้ส่ง พระตีบ พระสม พระดวงคำ ไปเรียนต่อที่เชียงใหม่ เมื่อเรียนจบแล้วท่านทั้งสามก็กลับมาอยู่แม่แจ่ม พระดวงคำ เจ้าอาวาสวัดเจียง พระมหาอินสม อินธวณฺโณ จึงได้

กลับมาเปิดสอนและจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม ปี 2492 ประจำอำเภอแม่แจ่มขึ้นที่วัดภู เวลาจะมีการสอบนักธรรมสนามหลวง นักเรียนทุกคนจะมาสอบธรรมสนามหลวงพร้อมกันที่วัดภู

การเรียนการสอนตั้งแต่เริ่มแรกมานั้น มีการเรียนการสอนเฉพาะนักธรรมเท่านั้น ยังไม่มีการสอนแผนกบาลีและสายสามัญ มีการคิดที่จะจัดตั้งและเปิดสอนสายสามัญแก่พระภิกษุสามเณรกันหลายครั้งหลายหน แต่ก็ต้องเลิกกันไป เพราะติดขัดเรื่องครูผู้สอนบ้าง จำนวนนักเรียนบ้าง งบประมาณที่นำมาดำเนินการบ้าง การเรียนการสอนของพระภิกษุ-สามเณรจึงไม่แต่เฉพาะการเรียนนักธรรม

ต่อมาท่านมหาสมกับคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มพร้อมกับเจ้าอาวาส คือ ท่านพระอธิการอินชัย อินทวิชัย ได้เปิดสอนโรงเรียนนักธรรมสำนักวัดบนนาปี พ.ศ. 2498

ปี พ.ศ. 2495 คณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มได้ส่งพระสงฆ์สามรูปไปศึกษาต่อ มีพระดวงจันทร์พระแดง พระสุจาร์ ไปศึกษาที่วัดพระสิงห์ทั้งสามรูปได้เดินทางไปตามเส้นทางบ้านสามสบ หมู่ที่ 1 ตำบลท่าผา ได้ค้างคืนที่บ้านสามสบ 1 คืน ต่อจากนั้นก็ไปค้างคืนที่วัดน้ำลัด อำเภอจอมทอง หลังจากนั้นก็นั่งรถคอกหมู (รถโดยสารที่มีหลังคา ด้านข้างสองข้างเป็นซี่โครงไม้เหมือนกับคอกหมู) จนถึงเชียงใหม่

การเปลี่ยนแปลงด้านศาสนวัตถุ

ธรรมมาสน์ใช้สำหรับภิกษุสงฆ์สามเณรนั่งแสดงธรรมเทศนาในเทศกาลเข้าพรรษา หรือประเพณีฟังธรรมเดือนยี่เป็นประเพณีของชาวแม่แจ่ม เรียกว่า ประเพณีเทศน์ธรรมเดือนยี่ เป็นธรรมมาสูงแบบปราสาทจะมีผ้าผืนปิดกันมิให้เห็นหน้าผู้เทศน์ องค์เทศน์จะหันหน้าเข้าหาองค์พระประธาน หันหลังให้คณะศรัทธาผู้เข้ารับฟัง

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2492 พระมหาอินสม อินทวณฺโณ (มอญไซ้) (ต่อมาเป็นกำนันตำบลช่างเคิ่ง ปัจจุบันถึงแก่กรรมแล้ว) ตอนนั้นได้ร่วมกับคณะศรัทธาวัดภูสร้างธรรมมาสเล็กสามารถเคลื่อนที่ได้เหมาะกับการโยกย้ายที่จะจัดสถานที่ให้พระสงฆ์ เทศนาธรรมให้ศรัทธาเมื่อมีงานภายในวัด

พอถึงปี พ.ศ. 2492 พระมหาอินสม อินทวณฺโณ เจ้าอาวาสวัดภู ทางคณะศรัทธาไปซื้อธรรมมาสเล็กแบบลงลักปิดทองสวยสดงดงามมาก ณ ร้าน ส การค้ามาเป็นอันแรกของอำเภอแม่แจ่ม พอใดในครั้งนั้นมีคณะศรัทธาผู้ใหญ่นุกุลจากอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน นำผ้าผ้ามายทอดที่วัดน้อย (ป่าเทื่อ) ได้จัดงานมีการแสดงธรรม พระมหาอินสม จึงให้คณะศรัทธาวัดน้อยไปยืมโต๊ะหมู่บูชาที่วัดภู เพื่อเป็นการทอด (โชว์) ว่ามีธรรมมาสน์สวยงาม ต่อมาวัดช่างเคิ่งไปซื้อมาอีก วัดบุปผารามก็ซื้อมาจึงถึงปัจจุบันนี้มีเกือบทุกวัดในอำเภอแม่แจ่ม

“ในกาลครั้งหนึ่งที่อำเภอแม่แจ่มเกิดภาวะฝนแล้ง ทางคณะศรัทธา
ประชาชนชาวอำเภอแม่แจ่มจัดพิธีเทศน์กรรมเรื่องฝนแสนห่า ณ วัดพริ้ว
หนุ่ม ตอนนั้นพ่อน้อยอินใจ เป็นสามเณรอยู่เป็นองค์เทศน์ หันหน้าเข้าหา
พระประธาน พอตีมีผู้ว่าประเสริฐ กันจนะยุ่น มาพบเห็นเทศนาธรรมที่หัน
หลังให้ผู้ฟัง ท่านผู้ว่าได้ถามท่านพระครูว่า ทำไมไม่เลิกการเทศนาธรรมที่
หันหลังให้ผู้ฟัง องค์เทศน์ได้กล่าวว่า เป็นธรรมเนียมเก่าแก่ที่สืบต่อกัน
มา”⁴⁶

เมื่อธรรมมาสน์เข้ามา ก็เริ่มมีโตะหมูปูชาเข้ามาปี พ.ศ. 2495 สมัยอดีต วัดในอำเภอแม่แจ่มและ
ละวัดไม่มีโตะหมูปูชาหน้าประธาน เวลาจะไหว้พระรับศีลในวันทำบุญใช้สัตภัณฑ์ หมายถึงเขารอบพระ
เมรุ หรือเทียบกับโพชฌงค์ 7 ประการ ในปัจจุบันนี้ในพระวิหารหน้าประธานจะมีโตะหมูปูชา เกือบทุกวัด
ในอำเภอแม่แจ่ม บางวัดมีโตะหมู่ 7 โตะหมู่ 9

ภาพที่ 3.15 รูปสัตภัณฑ์ ที่ใช้ก่อนโตะหมูปูชาจะเข้ามา

การสัมปทานป่าไม้ในเมืองแจ่ม

ป่าไม้ในอดีตของแม่แจ่ม ก่อนที่รัฐบาลจะประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ใครอยากได้ที่ไหนก็แผ้ว
ถางเอาไม่มีใครว่าอะไร เพราะประชาชนยังไม่มาก ต่อมาเมื่อประชาชนมากขึ้นมีชาวต่างชาติเข้ามา
สัมปทานการทำไม้ หัวเมืองต่าง ๆ ก็เก็บค่าต่อไม้ อย่างเชียงใหม่ เมื่อประมาณ พ.ศ.2474 มีชาวอังกฤษ
ได้มาสัมปทานไม้ ในเขตแม่แจ่ม เจ้าเชียงใหม่ เจ้าแก้วนครรัฐได้ให้นายบุญช่วย (ส่วย) อุปโยคิน และหมอ
รีน มาดูแลชาวอังกฤษที่สัมปทานมาตัดไม้ในเขตแม่แจ่ม คนงานส่วนใหญ่จะเป็นชาวเขมร ชาวแม่แจ่ม
เรียกว่า ขมุ สมัยนั้น ช้างก็นำมาจากเขมรเป็นส่วนใหญ่ ช้างไทยก็มีจะเป็นช้างไหนก็ตาม จะเป็นช้างเขมร
หรือช้างไทย ถ้าเข้าร่วมโครงการจะตัดราทั้งหมดเรียกว่า จ้างห้าง (หรือช้างนายห้าง) ชาวเขมร (ขมุ) ตัด
ไม้เก่งมาก บังคับช้างก็เก่งเพราะชาวขมุถือไสยศาสตร์ คาถาอาคมเก่งมาก อยู่ยงคงกระพัน มายากลก็

⁴⁶ คำบอกเล่าพ่อนานหลาน มูลแก้ว อายุ 81 ปี บ้านแม่ศึก วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2547

เก่งอย่างมีเรื่องเล่าว่าขมุไปแอ่ว (เที่ยว) สาวปั้นฝ้าย ขณะมิงไฟก็ขอเมล็ดแดงกับสาวบอกสาวว่าจะปลูกบนเตาไฟ นี่เดี๋ยวก็จะได้กินแดงสด ๆ สาวก็หาเมล็ดแดงมาให้ ขมุก็ปลูกบนเตาไฟ เอน้ำมารด เดียวก็ออกเครือเลื้อยไปเดี๋ยวก็ออกดอกออกผล เก็บให้สาวกินผลสุดท้ายขมุกลับไปแล้วปรากฏว่าสาวได้กินถ่านไฟที่มอดแล้ว อีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับขมุมีสาว ๆ ไปแอ่วป่าไม่ไปขายข้าวสารบังเอิญหิวน้ำขอกินน้ำกับขมุน้ำดื่มไม่มีสาว ๆ ก็ดำขมุว่าชี้ค่าน (ชี้เกียจ) ดักน้ำไม่มีน้ำคุดหรือ ขมุจึงเอาข้าว (กระบุง) ไปตักน้ำในลำห้วยมาวางไว้แล้วบอกว่า ใครจะกินก็กินสาว ๆ ตกใจไม่มีใครกล้ากินนี่คือ เรื่องเล่าจากป่าไม้ กินกับไสยศาสตร์บังตาของขมุ

การทำไม้ในแม่แจ่มมีสองทางคือ ที่ใกล้น้ำแม่แจ่มก็เอาล่องน้ำแม่แจ่มที่ใกล้ก็ใช้ช้างลากลงมาต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2478 อังกฤษได้นำรถยนต์เข้ามาลากไม้ (ปัจจุบัน เรียกรถบรรทุกไม้) เข้ามาลากไม้สายแม่จอม แม่หมิง แม่แพน ผู้เขียนเป็นเด็กพอจำได้ว่าห้วยรมีสีเขียวและสีแดง บ้างก็มีรถลากไม้สีเขียวและรถสีแดงบ้างไม้ (ที่เก็บไม้ไว้รวมกัน) ต่าง ๆ เท่าที่จำได้ คือ แม่แพนมีอยู่ที่ป่าโป่งแพน คือที่ทุ่งนาหน้าบ้านแม่แพนในปัจจุบัน บ้างบ่อจีน คือ ที่บริเวณฝ่ายทุ่งยางใหม่ขณะนี้ แต่ละป่าจะมีไม้ถึง (ทุ่ง) กองเป็นร้อย ๆ ชาวแม่แจ่มสมัยก่อนเคารพกฎหมายมาก คือ กลัวอาชกกลัวญามาก ไม่ล่วงละเมิด ข้อห้ามต่าง ๆ ไม่ขโมยไม้ ตัวอย่างการทำไม้ ทางการห้ามตัดไม้สักชาวแม่แจ่มจะไม่ตัดเลย แม้บ้านเรือนของชาวแม่แจ่มสมัยก่อนแปดสิบเปอร์เซ็นต์จะเป็นไม้ไผ่ (ไม้ซาง) มุงด้วยตองติงหรือหญ้าคา บ้านตัวบ้านขุนหรือบ้านเศรษฐีเท่านั้นที่จะทำด้วยไม้จริงไม้เลื้อย เช่น บ้านขุนชาญซางเค็ง บ้านแสนพิทักษ์ประชาบ้านท่านเหล่านี้นะมุงด้วยดินขอหรือแป้นเกล็ด เพราะฉะนั้นการทำไม้ขององค์การจึงไม่มีใครขโมยแม้จะกองไว้เป็นปี ๆ ก็ไม่หาย นอกจากจะไหลน้ำหรือไฟป่าไหม้เท่านั้น ชาวอังกฤษพร้อมด้วยตัวแทนเจ้าเชียงใหม่ คือนายส่วยหรือบุญช่วย อุปโยคิและหมออื่นสร้างที่พัก ชาวบ้านเรียกว่า (ห้างหลวงฝรั่ง) ที่ทำโป่งวันตกบ้านสบวากปัจจุบัน สร้างเป็นบ้านสองชั้นใหญ่โตมีขมุและคนงานอยู่มาก นายส่วยได้เดินทางตามช้างมาจนถึงบ้านกองแขกมาได้เมีย (ภรรยา) ที่บ้านกองแขกได้ลูกคนหนึ่งชื่อ เติง อุปโยคิน โตขึ้นได้บวชเรียนที่วัด อนุปารามไปเรียนต่อที่วัดพระสงฆ์ เชียงใหม่ ได้พบญาติ ๆ ให้ไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ.2500 เลยไม่กลับมาแม่แจ่มตราบนานเท่าทุกวันนี้

ป่าไม้ของธรรมชาติ เจริญเติบโตให้ความร่มเย็นและเป็นที่ยอาศัยของสัตว์ป่ามา ๆ ชนิด เป็นที่ให้กำเนิดต้นน้ำ ต่อมามีคนมากขึ้นการบุกรุกป่าก็มากขึ้น หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสงบลงผู้สัมปทานไม้เล็กไปแม่แจ่มกลายเป็นเมืองปิดเพราะรถเข้ามาไม่ได้ กระทั่งมาถึงปี พ.ศ. 2508 นายอำเภอแม่แจ่มชื่อ เจริญ อาสนะสุวรรณได้ นำทางรถเข้าแม่แจ่มทางยอด ผ่านออบหลวงเมื่อรถเข้ามาได้ คนก็เข้ามามากผู้ที่อิทธิพล (มีเงิน) สมทบกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เอาไม้ในแม่แจ่มออกขาย ชาวบ้านก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะไม่มีหน่วยงานอื่นเข้ามาให้ความร่วมมือเหมือนทุกวันนี้ อีกอย่างประชากรมากขึ้นเพราะคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่มากขึ้นที่ทำกินก็น้อยลง จำเป็นต้องบุกรุกป่าเอามาเป็นที่ทำกินแต่บางคนก็มีเงินมีที่ทำกินแล้วยังมีความโลภไม่รู้จักพอบุกรุกป่าเอามาเป็นที่ทำกินแต่บางคนก็มีเงินมีที่ทำกินแล้วยังมีความโลภไม่รู้จักพอบุกรุก

ป่าแล้วขายให้คนอื่นแปลงแล้วแปลงเล่า แต่ปัจจุบันนี้ ชาวแม่แจ่มได้รับการศึกษาดีขึ้น หน่วยงานต่าง ๆ ก็เข้ามามากขึ้น ความรับผิดชอบของชาวแม่แจ่มมีมากขึ้น มีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกลุ่มอีกเมืองแจ่ม ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน ถ้าไม่มีกลุ่มต่าง ๆ ไปช่วยกับกลุ่มอนุรักษ์ในอนาคตลูกหลานคงไม่เห็นป่าไม้ แต่ถ้ากลุ่มต่าง ๆ หน่วยงานต่าง ๆ ช่วยกันคงอยู่ในสภาพดีขึ้นในอนาคต

เมื่อมีการสัมปทานป่าไม้ในแม่แจ่ม ทำให้การสร้างวัดไม่สามารถเอาไม้สักมาทำเสาหรือส่วนต่าง ๆ ของวิหารหรือกุฏิได้ ทำให้คณะศรัทธาหันไปเอาไม้เนื้อแข็งชนิดอื่นมาทำเสาวิหาร เช่น วัดบ้านเหล่าเมื่อก่อนเป็นเขตสัมปทานป่าไม้ก็ไม่สามารถเอาไม้มาสร้างวิหารได้เช่นกัน จากที่รุดลากซุงของนายทุนมาจอดรอไว้ ณ ที่บ้านเหล่าอยู่ ทิศเหนือบ้านพ่อหลวงเขียว เรียกว่า ป่าวงรก พอมายุ่งสัมปทานทำไม้หมดสัญญาก็สามารถเอาไม้สักมาทำแป้นเกล็ดและกุฏิได้ในปี พ.ศ. 2505 วัดบ้านเหล่าก็สร้างกุฏิด้วยไม้สัก

อย่างกรณีบ้านแม่นาจรจะเอาไม้มาสร้างหน้าบันหน้าแนบในการแกะสลักลวดลาย พ่อหนานปัญญา พะเยากับชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ได้ไปขอไม้กับนายหน้า แต่ก็ขอไม่ได้ เขาให้ไปเอาที่ฮ่องน้ำแม่หยอดบริเวณใกล้ ๆ เขาไม่อนุญาต ผู้ไม่ประสงค์ออกนามพูดว่า

“ป้อแม่มันปลูกกอบใจ ยังมาขางลำขางเหลื่อไม้เต้าอีกก่อหือบได้”

(พ่อแม่เขาปลูกก็มีไซ้ ทำไม่ถึงหวงนักหวงหนา เพราะแกต้องไปลากไม้ที่ฮ่องน้ำแม่หยอดถวนน้ำขึ้นมาหลายกิโลกว่าจะมาถึงบ้านแม่นาจร จะขอไม้บริเวณใกล้บ้านแม่นาจรนายหน้าก็ไม่ให้)

อีกกรณีหนึ่ง คือ หลวงพ่อโสภะ วัดน้อย สร้างพระวิหารก็นำชาวบ้านไปเลื่อยไม้ที่บ้านบนนา ตอนนั้นไม่ทราบว่ามีใครไปร้องเรียน แสนพิณจึงได้ดูแลการทำไม้เรื่องนี้จึงได้ยึดไม้ หลังจากนั้นความก็ไปถึงจังหวัด เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่กับเจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้ให้แสนพิณ ไปขอขมาหลวงพ่อโสภะ พร้อมกับนำไม้ไปคืน สิ่งที่น่าไปขอขมามีดังนี้

1. ดอกไม้ธูปเทียน	3	หาบ
2. ข้าวตอก	3	ต่าง (ถัง)
3. น้ำมันส้มป่อย	1	ซอน (ถังน้ำ 1 ใบ)
4. น้ำจิง (น้ำเปล่า)	1	หาบ

แสนพิณได้ปฏิบัติตามทุกอย่าง จากการสอบถาม แสนพิณเป็นคนใจบุญ แต่ที่ต้องทำอย่างนี้ เพราะมีคนไปร้องเรียนถ้าไม่ปฏิบัติตาม กฎหมายช่วงนั้นเด็ดขาดจึงฝืนใจทำตามหน้าที่

การเข้ามาของคณะจาริก

คณะจาริกของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่เกิดขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.2502 โดยเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เจ้าคุณอภัยสาร ณ วัดเซตวัน ได้จัดประชุมคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อจะเผยแพร่พระธรรมแก่พุทธบริษัท ให้มีความรู้ความเข้าใจในด้านศาสนพิธีในแนวเดียวกันให้มีแนวปฏิบัติเหมือนกันทุกอำเภอ ทุกตำบล ทุกหมู่บ้าน จึงแต่งตั้งพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถเป็นคณะจาริกจังหวัดเชียงใหม่ แบ่งออกเป็น 3 สาย คือ สายเหนือ สายกลาง สายใต้ การดำเนินงานเหมือนกันทุกสาย โดยมีหลักอยู่ว่าหลังจากมาบูชา คือ หลังห้าเป็งจนถึงวิสาขบูชาเดือนแปดเป็ง จึงหมดฤดูกาลของคณะธรรมจาริก จะขอเล่าเฉพาะสายใต้โดยเฉพาะการเข้ามาของคณะธรรมจาริกในแม่แจ่ม ความจริงคณะธรรมจาริกนี้เกิดขึ้นในสมัยปฐมโพธิกาลแล้ว คือ ตอนที่พระองค์ตรัสรู้ใหม่ แสดงแก่พุทธบริษัทผู้มีวามเลื่อมใสชอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาแต่ก่อนยังไม่มีวัดภิกษุอาศัยศาลาป่าช้าหรือโคนต้นไม้ พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่สาวกทั้งหลายว่า พวกเราจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนให้เขาเข้าใจในหลักพระธรรม

ฉะนั้นคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่จึงได้จัดคณะจาริกขึ้น สาเหตุที่จัดขึ้นเพราะต้องการปฏิบัติหรือศาสนพิธี หรือธรรมเนียมแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกัน อยากให้มีพิธีปฏิบัติเหมือนกัน เช่น คำอาราธนาศีล 5 บางแห่งก็ว่า “มะยังกันเเต ติสระเณ นะสพปัญจศีลานายาจามะ” บางแห่งก็ว่า “มะยังกันเเต วิสูงวิสูง ลักษณะนัดถายะ” ซึ่งไม่เหมือนกัน คณะธรรมจาริกจึงขอร้องให้ใช้ คำว่า วิสูง วิสูง เหมือนกันหมด อีกอย่างหนึ่งถ้าถึงวันปากปี (วันที่ 16 เมษายน) ชาวแม่แจ่มจะมีพิธีบูชาข้าวสดเคราะห์เอากาบกล้วยมาทำสะตวง (กระทง) หลังศาละ 1 อัน ใส่เครื่องเส้นไหว้พร้อมทุกอย่าง อาหารขนมกล้วยข้อยแล้วเอาผ้าถุงคนละผืนใส่เปียด (กระบุง) เอาสะตวงวางบนแล้วนำไปบูชาที่วัด เสร็จแล้วเอาสะตวงวางไว้บนกำแพงหรือข้างวิหารเต็มไปหมด ซึ่งไม่ได้ประโยชน์อันใดเลย คณะธรรมจาริกมาแก้ไขโดยให้เหตุผลว่าการบูชาพระอินทร์หรือท้าวพเคราะห์ทั้งหลายนั้นเป็นการดี เพราะท่านเหล่านั้น เป็นผู้มีอำนาจให้กำลังใจเพื่อกำจัดโรคภัยต่างๆ แก่ผู้บูชา แต่เราควรมีวิธีการกระทำคือ ให้ของดีๆ พอเสร็จพิธีแล้วพระเณรสามารถฉันได้ เช่น อาหารหรือขนมก็ใส่ให้พอกินหรือให้เก็บไว้วันต่อไปได้มิใช่นั่นเป็นชิ้นเล็กๆ น้อยๆ ใส่สะตวงไม่มีใครได้กินเลย พอศรัทธาชาวแม่แจ่มเข้าใจ แล้วเลิกใช้สะตวงหันมาใช้เป็นสำหรับอาหารควาหวานแทน ทุกอย่างใส่จนพอเหมาะแต่ยังมีผ้าถุงเอาติดกับข้าววางบนผ้าถุงซึ่งถือกันมาตลอดทุกวันนี้ นับว่าเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น คณะจาริกได้แก้ไขประเพณีให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม คือเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัยและคณะจาริกได้สนับสนุนการศึกษา และวัฒนธรรม แบ่งการอบรมเป็นกลุ่มๆ เช่น กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มนักเรียน เน้นในบทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่มและให้ปรับตัวเข้ากับสังคมเพราะการศึกษาแม่แจ่มสมัยก่อนไม่เหมือนปัจจุบันต้องอาศัยพระเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับชาวแม่แจ่มนับถือพระว่าเป็นผู้รู้เป็นผู้นำที่ดี ส่วนในด้านพระสงฆ์ก็แนะนำให้พระเณรใน

แม่แจ่มออกไปศึกษาหาความรู้ทางในเมืองเพื่อทันกับโลกโลกาวิวัฒน์ เพราะฉะนั้นปัจจุบันนี้พระเณรในแม่แจ่มจบปริญญา ก็มีหลายรูป ถ้าจะสรุปแล้วก็เพราะอานิสงส์ของคณะจาริกมาสนับสนุนการศึกษา ในแม่แจ่มเท่าทันกับเทคโนโลยีทุกวันนี้

คณะจาริกเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามแผนขององค์การทั้ง 4 คือ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณสุข

พ่อนานมหาจันทร์ ดิยัง ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้วิจัยชุมชนได้กล่าวความเป็นมาให้ผู้วิจัยฟังว่า ตอนนั้นท่านได้เป็นพระมาอยู่ที่วัดพระสิงห์ ก็ได้ร่วมประชุมกับคณะสงฆ์เชียงใหม่ ตรงกับปี 2502

ในที่ประชุมได้เห็นพร้อมต้องกันว่าเราควรจะเผยแพร่ธรรมตามรอยพระอริยสงฆ์ในอดีตสมัยพุทธกาล เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ได้กล่าวกับที่ประชุมว่าตอนนี้พระภิกษุที่เป็นพระเปรียญมีความสามารถและมีความรู้มาก ดีพอที่จะให้คณะสงฆ์จัดพระภิกษุที่มีความชำนาญในเรื่องการอบรมต่าง ๆ ลงตามความถนัดอบรมข้าราชการ พอภิกษุเลือกได้ครบตามจำนวนแล้ว ที่ประชุมก็ได้แบ่งออกเป็น 3 สาย ส่วนเมืองแจ่มเป็นสายใต้

พระที่เป็นหัวหน้ามาเมืองแจ่มครั้งแรก ได้แก่ พระญาณรังกา วัดทุ่งยู เป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนพระที่มีวาทีศิลปถูกใจหนุ่มสาวได้แก่ มหามณี แล้วมหามณีได้พูดอีกว่า เมื่อก่อนแก้วที่ติดระหว่างคิ้วพระพุทธรูปวัดน้อยเป็นแก้ววิเศษ ท่านเห็นตอนท่านมาจาริกกับคณะ ในตอนนั้นท่านจุดเทียนแก้วได้ส่งประกายสวยงามมาก พระพุทธรูปวัดน้อยมีเรื่องเล่าว่า ผู้สร้างได้นำอิฐนารีไสด้วย ผู้หญิงได้พบได้กราบก็ติดใจมักจะมีคนม้วนบุหรี่ยาวประจำ (สมัยนั้นผู้หญิงถ้ารักใคร่ก็จะม้วนบุหรี่ให้)

ปี 2503 ผู้เป็นหัวหน้าคณะได้แก่ ท่านพระครูอุดมมุณีคุณ วัดลำภา ต่อจากนั้นก็จะมีพระครูนิวัตร เจ้าคณะอำเภอแม่แตง พระครูโสภาส วัดหมื่นสาร พอมาถึงปี 2508 ได้มีพระเถระที่สำคัญเข้ามา 3 รูป คือ เจ้าคุณภาค วัดลำพูน ท่านเจ้าคุณโพธิรังสี และเจ้าคณะจังหวัดลำพูนคือ เจ้าคุณสิริญาณมงคล

ท่านเจ้าคุณภาคมีรับสั่งให้คณะสงฆ์นำเอาพระแสนทองจากอำเภอไปประดิษฐาน ณ วัดเจียง

ปี 2508 นี้ คณะสงฆ์ได้ถวายเป็นการต้อนรับที่วัดพุทธเอ็น คณะสงฆ์ในตำบลและเจ้าอาวาสก็ไปต้อนรับที่วัดพุทธเอ็น ท่านมหาดคณะจาริกได้ผ่านวัดพร้าวหนุ่ม จึงแวะไปกราบพระพุทธรูปองค์ประธาน ซึ่งบูรณะใหม่ยังไม่ได้จัดเก็บเป็นที่เรียบร้อย พระครูโสภาสได้ต่อว่าพ่อนานย้ายไปสัปปะ (มากมายหลายอย่าง)

ก่อนที่คณะจาริกจะไปอำเภอใดก็จะแจ้งกำหนดการไปให้ทราบก่อน เพื่อสะดวกของผู้ไปและผู้ต้อนรับ พ่อนานจันทร์ได้กล่าวว่าบ้านที่ไปรับไกลที่สุดก็บ้านแม่นาจร ได้ไปรับที่ ป้างเดิม ดอยคาป้างแก่น บ้านที่ส่งไกลที่สุดก็บ้านอมเม็งไปส่งถึงอมชูด

"คณะจาริกเข้ามาเผยแผ่อบรมศีลธรรม นำปฏิบัตินั้นก่อนม่วนดีได้ผู้กำหนดกราบไหว้พระ กำหนดประเคนของหื้อพระได้ตั้งแม่ญิงป้อจาย บ้านเฮาว่าญิงบ่ดีประเคนของหื้อพระกลัวเป็นบาป ศรัทธาวัดนั้นจะต้องไปฮับมาถึงวัดเฮา แล้วตอนคำก็จัดการอบรม ศรัทธาวัดใกล้เคียงก็มาฟังร่วมกันตอนเช้ามีการใส่บาตร คณะจาริกจะไปหมู่บ้านศรัทธาวัดใดวัดนั้น ๆ มาฮับต่อไป ทำอย่างนี้จนหมดโครงการ แล้วที่ฮับ-ส่ง ใกล้กว่าเพื่อนมีบ้านอมชูดมาฮับที่องเม็ง แล้วบ้านอมชูดได้ไปส่งที่ท่าเฮือ ระยะทาง 20 กิโลเมตร แล้วคณะจาริกก็ขึ้นรถสายแม่สะเรียงไปสออด ก่อนถึงจอมทองจึงค่อยกลับบ้านเฮาได้"⁴⁷

พ่อหนานมหาจันทร์ ดียิ่ง บ้านแม่จากเป็นท่านหนึ่งที่เคยเป็นคณะจาริกขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นฝ่ายเผยแผ่ของคณะสงฆ์ท่านเล่าว่า

"เป็นโอกาสดีที่ได้ไปหันบ้านเหนือบ้านใต้เฮาก่ายไต่กายนาวาชาวบ้านเพื่อนหันก่อนน้ำเอาท่ามาถวาย วัว ควาย นักขนาค เตียวไปต้องระวัง วัวควาย ชีลวกเหมือนกันมันหันผ้าเหลืองมันจ้างไล่ ละอ่อนเลี้ยงควายสมัยนั้นบ่มีเก็บใส่ คนสมัยก่อนบ่มีเครื่องอำนวยความสะดวกจะไปไหนก็เตียวตีนเอา ไปบ้านใดเพื่อนจะต้อนรับดีมาก มาถึงคนแก่คนเฒ่าละเอ็กละอ่อนคนสมัยก่อนเป็นใจบุญ แม่ญิงสมัยนั้นจะป้อนไฟใส่เตียว"⁴⁸

(เป็นโอกาสดีที่ได้ไปพบเจอบ้านเหนือบ้านใต้ เราผ่านไร่ผ่านนาชาวบ้าน ถ้าเขาเห็นก็จะเอาน้ำมาถวาย สมัยก่อน วัว ควายมีเยอะมาก เวลาเดินทางต้องระมัดระวัง เพราะวัวควายเวลาเห็นผ้าเหลืองมันชอบไล่ เด็กเลี้ยงควายหรือชาวบ้านนอกสมัยนั้นไม่มีรองเท้าใส่ ไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวกเหมือนปัจจุบันนี้ ผู้คนก็ใจบุญ ผู้หญิงสมัยนั้นไม่มีใครได้ใส่กางเกง)

สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

ในแม่แจ่มวัดที่ทหารญี่ปุ่นใช้เป็นฐานทัพพักกำลังพล คือ วัดแม่นาจร พ่อฮ้อยหนานบาล บ้านเหล่าปากอ เล่าให้ฟังว่า สมัยที่ท่านเป็นหนุ่ม แม่ฮ้อยจ่าวเป็นสาวได้พากันหาบกล้วยไปขายให้ทหารญี่ปุ่น

⁴⁷ สัมภาษณ์พ่อสี จันต๊ะมัง อายุ 76 ปี บ้านยางหลวง วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2547

⁴⁸ สัมภาษณ์พ่อหนานมหาจันทร์ ดียิ่ง บ้านแม่จาก วันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2547

ที่แม่น้ำจร กล้วยห้วยละ 1 บาท ตอนนั้นเงินมีค่ามาก ในปี 2484 นี้ วัว ควาย ตัวละ 7-8 บาท ท่านบอกว่า เดินทางไปขายกล้วยตอนไปนั้นหาบกล้วยหนักหน่อย แต่ก็สนุกดีคุยกันไป ยังคุยเล่นกันว่า ขายกล้วยแล้วจะได้มีเงินใส่มี (เสียม) พวกสาว ๆ ยังบอกว่าถ้าแน่จริงก็ใส่กระบี่เข้าซิ พ่ออยู่หนานบาล เล่าอีกว่า ญี่ปุ่นพักอยู่ในวิหารเมื่อก่อนพระทองเหลืองและทองสัมฤทธิ์มีหลายองค์ ญี่ปุ่นเอาพระองค์เล็กสูงประมาณหนึ่งฟุต มาตั้งข้างกองไฟ ข้างละหนึ่งองค์แล้วเอาไม้ย่างเนื้อพาดป่าพระพุทธรูป ส่วนในพระวิหารไม่เห็นกับตาแต่มีผู้เล่าให้ฟังว่า พ่อญี่ปุ่นฆ่าวัวฆ่าควายแล้วกินเนื้อไม่หมด ทหารญี่ปุ่นก็เอาเชือกร้อยแล้วเอาไปแขวนตรงพุพระพุทธรูป เพราะในวิหารเป็นที่นอนทหารเต็มไปหมด พวกชาวบ้านเห็นแล้วก็ไม่ค่อยสบายใจเป็นของที่เรากลัวไหว แต่เมื่อมองดูแล้วเราไม่ได้ดูหมิ่นเหยียดหยามอะไร แต่เราไม่รู้จริง ๆ

งานบุญประเพณี

1. ประเพณี 5 เป็ง

เป็นประเพณีที่เกิดขึ้น ณ วัดเจียง ตำบลช้างเค็ก อำเภอแม่แจ่ม และเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นหลังจากประเพณีไหว้พระธาตุช้างเค็ก และประเพณีไหว้พระเจ้าตนหลวง (แปดเป็ง) งานประเพณี 5 เป็งเป็นการไหว้พระธาตุบริโศกเจดีย์ที่เป็นพระธาตุเก่าแก่ที่สร้างมานานแล้ว พ่อหนานดวงคำ ตอนนั้นเป็นพระภิกษุดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดเจียงพร้อมกับคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่ม ได้จัดประเพณี 5 เป็ง ขึ้นปี 2492 เป็นต้นมา (จากการสัมภาษณ์พ่ออ้อยคำ วุฒิเม อายุ 82 ปี บ้านเจียง) บอกว่าสมัยนั้นการทำไร่ผืนในเมืองแจ่มมีมาก เป็นการค้าแบบเสรีไม่มีใครจับ บ้านเจียงส่วนมากจะทำไร่ผืน ที่บ้านฟุย ปางหินผ่น บ้านสันหนอง ไปทางดอยมะขามป้อม ไปทางบ้านถวน ส่วนทางตำบลท่าผากก็จะไปทำไร่ผืนทางห้วยน้ำดัง เหล่าเย็นดอยเลี่ยม สายกองแขกอมเม้งไปทางแม่หลุ พ่อได้เงินจากการรับจ้าง จากการขายผืนก็เอามาทำบุญประเพณี 5 เป็ง สมัยก่อนไม่มีสถานที่รับจ้างเหมือนสมัยนี้นอกจากการค้าวัวต่าง ๆ ก็กับการทำห่อหนึ่ง (ห่อหมก) ปลาหู และน้ำอ้อยหาบไปขายข้างที่ผืนออก ช่วงนั้นมีพ่อค้าพ่อขายตลอดถึงแม่ค้าที่ไปเดินทางพร้อมกับพบเห็นคนต่างหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก

คำบูชาเจดีย์หรือคำไหว้พระธาตุว่า “มาระติกา พรหมา จีวะระฐานัง ทุสสะเจติยง อหังวันทา มิสัพพทา มิสัพพะโส”

2. ประเพณีเก่าเป็ง

เป็นประเพณีที่เกิดขึ้น ณ วัดแม่ปาน พ.ศ. 2500 เนื่องจากมีธาตุตั้งเดิมที่อยู่ในวัดอดีตวัดแม่ปานเป็นวัดร้างมาก่อน ศาสนวัตถุที่คงเหลือ คือ ภูเก๋าหรือเจดีย์เก่า ต่อมาได้บูรณะขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ. 2500 เมื่อพระสมณะดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดแม่ปาน พระสมณะเดิมที่เป็นพระวัดบ้านทัพได้มาจำพรรษาที่วัดแม่ปานหลังจากนั้นพระอินทอง ได้กลับไปสอนหนังสือที่วัดป่าแดด พระสมณะพร้อมกับญาติโยมบ้านแม่

ปานได้มากกราบเรียนให้ท่านพระครูหมามงคลทราบ ท่านพระครูหมามงคลได้เป็นประธานในการจัดงาน บุญประเพณีครั้งนี้

พระสงฆ์องค์เจ้าพร้อมกับญาติโยมในแต่ละวัดในแม่แจ่มได้ร่วมงานกันอย่างดีด้วยการเดินเท้า ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ไปส่วนมากจะค้างคืนพอเสร็จจากพิธีทำบุญตักบาตรเช้าก็เดินทางกลับพร้อมกับเจ้าอาวาส

สรุป

การปกครองสงฆ์มีความสอดคล้องกับการบริหารประเทศ มีกฎระเบียบที่เป็นรูปธรรม เช่น ใบสุทธิ ต้องมีจาริต หรือการนุ่งห่มแบบดั้งเดิมหรือพม่าต้องยกเล็ก การปกครองแบบหัวหมวดอุโบสถ ต้องยกเล็ก ต้องเรียนหนังสือไทย พระภิกษุสามเณรต้องไปสอบพระภิกษุสามเณรต้องลาสิกขาไปสอบ

มีรูปแบบการปกครองแบบองค์กร และการปกครองแบบส่วนกลางแต่งตั้งมาให้พระสงฆ์ที่บวช ต้องเรียนนักธรรม ต้องเรียนทำวัตร เช่น ยกเล็กการสวดมนต์ประจำวันดั้งเดิมมาสวดมนต์ 7 ตำนานแทน

มีงานประเพณีเป็นเกิดขึ้นตามการส่งเสริมของพุทธศาสนาทั่วโลก ที่อายุของพระพุทธศาสนาเดินมาถึงครึ่งหนึ่ง คือ 2500 ปี เหลืออีก 2500 ปี จะรวมกันได้ 5.000 ปี ตามอายุพระพุทธศาสนาองค์นี้ได้ตรัสรู้

ยุคที่ 4

ยุคสงฆ์พัฒนา (พ.ศ.2510 - พ.ศ.2548)

ช่วงนี้บทบาทของพระสงฆ์ที่กลายเป็นพระนักพัฒนาของเมืองแจ่มมีหลายท่าน บทบาทของพระครูญาณกิตติคุณ เจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม เป็นพระผู้เปิดโอกาสให้แก่ชาวดอยได้มีโอกาสศึกษาจนได้ประสบความสำเร็จในชีวิตหลานสิบท่าน เป็นผู้ยังความเลื่อมใสให้พระพุทธศาสนา ให้กับชาวดอยและชาวพื้นราบตั้งแต่ได้อุปสมบทจนถึงปัจจุบัน เป็นนักสังคมสงเคราะห์และเป็นผู้อนุรักษ์ช่วยเหลือหน่วยราชการในแม่แจ่ม ตลอดถึงการพัฒนาพระสงฆ์ในแม่แจ่ม พร้อมทั้งได้จัดการศึกษาให้แก่เยาวชน ภิกษุสามเณร ในปกครองให้มีความรู้ความสามารถและคุณธรรม จึงจัดเป็นพระผู้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่แม่แจ่มอีกท่านหนึ่ง

พระนักพัฒนา

พระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทช่วงนี้ คือ

1. พระครูญาณกิตติคุณ กิตติญาโณ ชื่อเดิม ณรงค์ นามสกุล รัชลาด บรรพชา เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2503 ณ วัดบุปผาราม อุปสมบทวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2511 ณ วัดเจียง โดยมีพระอธิการสุจาร์ โสภณสีโล

หลวงพ่от่านมีหลักในการปกครอง คือ การที่จะปกครองให้เป็นเอกภาพ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สิ่งที่สำคัญคือ ใช้วิธีนุ่มนวลไม่ก่อให้เกิดความกั้นแค้นใจ จนเกิดความแตกแยก หลวงพ่อได้กล่าวว่า ความสามัคคีเป็นสิ่งแรก ความสำเร็จของงานมาเป็นอันดับสอง ทางที่จะแก้ปัญหาได้ถาวรคือ ความอ่อนโยน พุดจาด้วยเหตุผล วิธีการที่ชาญฉลาด

การจะสร้างถาวรวัตถุใดหลวงพ่อก็ไม่ควรจะลืมศิลปวัฒนธรรมของเราที่เป็นล้านนา โดยเฉพาะวิหาร เจดีย์ หรือพระอุโบสถ ให้ถูกลักษณะและถูกรูปแบบที่แสดงถึงวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามสืบต่อกันมา เราเป็นผู้รับช่วงและรับผิดชอบในการดูแล และรักษาไว้ให้สมบูรณ์ ยิ่งกว่านั้นคือพัฒนาให้ดีกว่าเดิม สิ่งของที่ปลูกสร้างเป็นสิ่งที่แสดงถึงภูมิปัญญาของช่าง พร้อมกับผู้เป็นประธานไปด้วย

หลวงพ่อก็คิดว่า สิ่งที่หลวงพ่อดีกกล่าวไว้กับเจ้าอาวาสอยู่ตลอดเวลา คือพูดให้ท่านเจ้าอาวาสทั้งหลายอย่าง ได้เล็งเห็นความสำคัญของตัวเองไม่วางธุระ เพราะภิกษุสามเณรตลอดถึงญาติโยมมีเจ้าอาวาสเป็นที่พึ่ง ต้องพัฒนาทั้งความรู้ คุณธรรม และจริยวัตรให้งดงาม เป็นแบบอย่างให้แก่ลูกศิษย์

ให้แก่ญาติโยม เพราะศาสนาเราอยู่ได้ด้วยศรัทธา สังคมอยู่ได้ด้วยคุณธรรม วัดเป็นต้นต่อแห่งคุณธรรม คุณงามความดี เรามีความสำคัญและความจำเป็นอย่างนี้ จะวางเฉยได้อย่างไร

หลวงพ่อก็คือพระสงฆ์รูปหนึ่งที่ได้เป็นผู้ที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาไปสู่ชาวเขาหลายเผ่า ดังเราจะเห็นเป็นรูปธรรม ตั้งแต่หลวงพ่อก็คือพระสงฆ์ยังมีพรรษาอย่างน้อยอยู่ ได้เป็นพระธรรมจาริก ได้ไปเผยแพร่และจำพรรษาที่อาศรมผาผึ้งในปี 2513 แล้วก็ได้จัดงานสลากภัตครัวแรกของอำเภอแม่แจ่ม ที่เป็นชุมชนปกาสัย (กะเหรี่ยง) หลังจากที่ท่านได้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะอำเภอ ท่านก็ได้ไปสร้างอาศรมที่แม่สะตือบ อาศรมห้วยฝักกุด สบแม่รวม แม่ต๋ม นางกลาง การไปเยี่ยมแต่ละครั้ง ผมเห็นชาวบ้านมองหลวงพ่อก็คือเหมือนหมาดม ถ้าคนใดไม่สบายก็จะมาขอยาจากหลวงพ่อก็คือ คนที่อยู่ดีสบายก็จะมาพูดจาปราศรัยตามสารทุกข์สุกดิบอย่างสะนิดชิดเชื้อ ผลพวงที่เกิดขึ้น เราจะได้เห็นชาวคอยด้ามีโอกาสลงแม่แจ่มก็มักจะมาวัดกุ้ม มากราบท่านโดยมิได้ขาด

ผมได้สนทนากับหลวงพ่อก็คือ เพราะเหตุผลประการใดหลวงพ่อก็คือจึงได้ช่วยเหลือชาวคอยด้าเป็นพิเศษ หลวงพ่อก็คือได้พูดพร้อมกับรอยยิ้มว่า ก็เพราะชาวเขามันเชื่อไม่หันเหเสื่อมของคนข้างล่าง มักจะถูกเอาเปรียบอยู่เป็นประจำ และเราขึ้นไปก็จะไปช่วยบอกแนะนำในการพัฒนาหมู่บ้านพัฒนาอาชีพการอยู่ การกินไปด้วย สิ่งที่สำคัญคือ เห็นท่านเอาสามเณรที่เป็นชาวเขามาบวชในวัดกุ้มหลายรูปด้วยกัน ท่านได้อบรมทั้งคุณธรรมและการศึกษาแก่ชาวเขาคอยด้า ท่านได้พูดกับผมอีกว่า อยากจะให้เขามีความรู้และไปพัฒนาหมู่บ้านตัวเองให้ดีกว่าเดิม ถ้านำมาบวชแล้วจะเป็นคนมีคุณธรรม พร้อมกระนั้นก็จะได้ชักจูงญาติพี่น้องให้มีการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ผลพลอยได้ของเราคือ ชาวคอยด้าหันมานับถือพุทธศาสนามากขึ้น เดียวนี้ลูกศิษย์ของท่านที่เป็นชาวเขาและชาวพื้นราบได้จบปริญญาแล้วหลายรูป หลายท่าน อย่างเช่นครูใหญ่โรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษา อาจารย์มหาสงัด อาจารย์ปัญญาบ้านแม่มาจอร์ แล้วอาจารย์เทอดพิทักษ์ ผอ.รูปปัจจุบันก็เป็นลูกศิษย์ที่ท่านได้อบรมสั่งสอนมา

ถ้าจะให้พูดถึงเรื่องการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี ฝ่ายบ้านเมืองแล้วหลวงพ่อก็คือได้เป็นที่ปรึกษาได้ประชุมและแสดงความคิดเห็นในการจัดงานประเพณีมหกรรมผ้าตีนจกทุกปี พร้อมกระนั้นยังได้เป็นคณะกรรมการมูลนิธิพัฒนาแม่แจ่ม โดยผมเป็นประธาน ตามที่เราเห็นอยู่ทุกปี คือท่านได้นำคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มบวชเณรภาคฤดูร้อน ให้เด็กมีโอกาสมาอบรมธรรมช่วงปิดภาคเรียน โดยได้นำเด็กทั้งพื้นราบคอยด้าทั้งในอำเภอและอำเภอใกล้เคียง อย่างเช่นแม่ลาน้อย แม่ลาหลวง สะเมิง มาบวชถ้าหมดช่วงอารมคนใดจะเรียนมัธยมต้นหรือมัธยมปลายก็ได้ ปี ๆ หนึ่ง ก็มีจำนวน 80-90 คน

ด้านการอนุรักษ์สถานที่และหน่วยงานของรัฐ ผมได้เห็นท่านพระครู ได้เป็นที่ปรึกษาศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ในการประชุมงานคณะสงฆ์หลายครั้ง ท่านได้บอกให้เจ้าอาวาสได้ดูแลช่วยเหลือทั้งด้านอาคารสถานที่ ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ที่อยู่ในวันอำเภอแม่แจ่มและมีกิจการให้การประชุมปรึกษาหารือ คณะครูเด็กก่อนเกณฑ์ส่วนใหญ่แล้วก็จะมาประชุมกันที่วัดกุ้มนี้ ตอนต้นปี 2547 ท่านพระครูได้อนุเคราะห์ให้เทศบาลตำบลแม่แจ่มสร้างศูนย์ก่อนเกณฑ์และศาลาประจำหมู่บ้านสันหนอง เป็นพื้นที่ของวัด ศาลาที่

สร้างมีขนาดความยาว 42 เมตร กว้าง 12 เมตร ท่านพระครูท่านได้หาทุนและสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ ได้จัดวันกตัญญูรดน้ำดำหัวมาแล้ว 2 ปี ในปีนี้ท่านก็ยังได้อนุเคราะห์สถานที่ให้กับผู้สูงอายุได้เดินสุขภาพร่วมกับสาธารณสุขอำเภอแม่แจ่ม

ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ ท่านได้เป็นคณะกรรมการกลุ่มหลักเมืองแจ่ม ท่านได้จัดกิจกรรมบวชป่าเป็นประจำทุกปี แต่ละปีก็จะเวียนการบวชป่าไปตามสายน้ำต่าง ๆ ท่านพระครูเป็นบุคคลที่รักธรรมชาติ สมบัติของบ้านเมืองเรา อย่างที่ผมกับคณะกรรมการกลุ่มหลักเมืองแจ่ม ทางฝ่ายบรรพชิตในอำเภอของเราจะมีหลวงพ่อกับอาจารย์สุทัศน์ วัดป่าแดดที่ได้นำพระภิกษุสามเณรไปร่วมป้องกันไม่ให้มีการตัดป่าสนที่บ้านจันทร์ในคราวครั้งนั้น เป็นการอนุรักษ์น้ำแม่แจ่ม แม้แต่ภายในวัดภู ท่านจะเป็นคนลงมือปลูกต้นไม้ ภายในวัดทำให้วัดภูพร้อมกับโรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษามีสถานที่ร่มรื่นไปด้วย

จากการสัมภาษณ์ ด้านการศึกษา หลวงพ่อเป็นหลังของโรงเรียนโดยเฉพาะเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่ครู ท่านได้ช่วยเหลือเดือนสติดครูและนักเรียน ท่านจะพูดกับคณะครูและนักเรียนเสมอว่าพวกเราทั้งหลายได้มาเรียนสถานที่แห่งนี้ โรงเรียนเราเปรียบเสมือนโรงเรียนสงเคราะห์ นอกจากเราจะเรียนได้ความรู้ พวกเราทั้งหลายยังได้ช่วยพระศาสนา โดยเฉพาะพระเถระถือว่าช่วยได้มาก การที่ว่าช่วยได้มากคือ ช่วยแบ่งเบาภาระให้กับผู้ปกครองที่จะต้องสงเสียในกรณีบางท่านมีลูกหลายคน หรือบางครั้งครอบครัวมีฐานะไม่ค่อยดี เราได้เสียสละให้พี่ให้น้องและได้เสียสละความสุขส่วนตัว โดยเฉพาะคณะครูที่สอนได้ทำหน้าที่ในการสอนเต็มความสามารถแล้วยังช่วยงานคณะสงฆ์อีกหลายอย่าง

หลวงพ่อนอกจากจะช่วยหาทุนมาสมทบในส่วนที่ขาด เช่น ในช่วงแรกเงินเดือนครูไม่พอ ทำก็ได้ดำเนินการขอร้องความช่วยเหลือจากเจ้าอาวาสในการทอดผ้าป่า หาทุนมาสร้างห้องน้ำให้กับโรงเรียน กระนั้นยังหาเด็กที่มีจิตศรัทธาและด้อยโอกาสทางการศึกษามาวรรเรียน ในปีหนึ่ง ๆ จำนวนสามเณรที่อยู่ในวัดภูไม่ต่ำกว่า 20 รูป นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้นักเรียนศึกษานอกสถานที่ ออกช่วยเหลือชุมชน ไปสร้างโรงเรียนบนดอย ไปสร้างน้ำประปาภูเขาให้กับบ้านแม่ตมเป็นระยะถึง 4 กิโลเมตร โดยให้สามเณรมัธยมปีการศึกษา 2546 เป็นแรงงานร่วมกับชาวบ้าน ท่านได้หาทุนกับญาติโยมช้างนอกไปซื้ออุปกรณ์เดินน้ำ ท่อ พีวีซี พอพวกเราทำงานเสร็จ สายน้ำไหลลงสู่ถังเก็บน้ำ ความซาบซึ้งยินดีของชาวบ้านบางคนถึงกับน้ำตาไหลออกมาอย่างไม่รู้ตัว ยังความอึ้งใจให้กับท่านพระครู สามเณรและคณะครูที่ไปวันนั้นยังจดจำอยู่ในความรู้สึกดี ๆ⁴⁹

2. พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโณ เป็นพระสงฆ์อีกท่านหนึ่งที่สำคัญและเป็นผู้มีบทบาทในเมืองแจ่มในเรื่องการพัฒนาต่างๆ ท่านพระสุทัศน์ เป็นสงฆ์นักพัฒนารูปหนึ่ง ที่พัฒนาความรู้

⁴⁹ นายวิจิตร กุลเรือน นายกเทศบาลตำบลแม่แจ่ม

ความสามารถของตนเองทั้งทางโลกทางธรรม ได้พัฒนาพุทธศาสนา ให้เป็นที่พึ่งแก่ภิกษุสามเณรเยาวชนคนทั่วไปดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการมอบทุนการศึกษาแก่สามเณร นักเรียนหญิงนักเรียนชาย อบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนชาย คือ การบวชเณรภาคฤดูร้อน ครั้งแรกในแม่แจ่ม และการบวชชีพราหมณ์เยาวชนหญิงครั้งแรกในแม่แจ่ม มีห้องสมุดสำหรับบริการประชาชนทั่วไป ในวัดป่าแดด พร้อมทั้งเป็นโรงเรียนที่ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จัดให้พ่อครู แม่ครูสอนในอำเภอแม่แจ่มที่เป็นรูปธรรมในปี 2541 และได้ส่งเสริมการปลูกป่าและบวชป่าในวันเข้าพรรษา ตั้งแต่ปี 2535 จนมาถึงปี 2547 มีการส่งเสริมวันเด็กแห่งชาติ ตลอดถึงการจัดค่ายเยาวชนและการตั้งเครือข่ายเยาวชนป่าแดด ยางหลวง บ้านทัพ ดังเรียกติดปากว่า กลุ่มต้นกล้า ไฟาใส สายรุ้ง ที่อำนวยความสะดวกช่วยเหลือให้แก่กันโดยเฉพาะเวลาว่างในแม่แจ่ม แล้วที่สำคัญ ท่านพระสุทัศน์ วชิรญาณ เป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสทำงานวิจัยขึ้นนี้จากการชักชวนว่าจะมีการทำประวัติศาสตร์เมืองแจ่มในหัวข้อต่าง ๆ ท่านสนใจ เรื่องสมุนไพรรเพราะท่านเคยศึกษามาพอสมควร อยากให้ผู้เขียนเป็นลูกทีม เมื่อถึงเวลาเลือกตัวบุคคลท่านรองเจ้าคณะอำเภอ คือ พระครูมงคล ขอให้ทำประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาการทำวิจัยครั้งนี้ท่านก็ได้ให้ข้อมูลส่วนตัว และเรื่องบอกเล่าหลายอย่างในการทำวิจัย ตลอดถึงการให้คำปรึกษา และเป็นผู้ร่วมคิดร่วมสร้างในงานชิ้นนี้เกิดขึ้นอันจะเป็นมรดกตกทอดให้แก่เยาวชน แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ท่านไม่สามารถได้เห็นงานที่ท่านได้ร่วมสร้างนี้ ต้องมามรณภาพเสียก่อน คณะผู้ทำวิจัยจึงถึงพระคุณของท่าน และบุญใดกุศลใดอันจะพึงมีจากการทำวิจัยชิ้นนี้ขอถวายให้ท่านได้รับด้วยวิधिญาณด้วยเทอญ

อุดมการณ์ของท่าน

ในการพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ชุมชนเป็นที่พึ่งกันและกันได้โดยใช้หลักของพระพุทธองค์ มีพระธรรมเป็นแนวทาง การใช้ทุกคนเป็นเครื่องมือในการส่วนร่วม แล้วพัฒนาคนเป็นหลัก

จากการประชุมหลังจากการสอบปลายภาคเรียนที่ 1 ปี 2546 ก็ได้สนทนารวมกับท่านว่าเราจะพัฒนาการเรียนการสอนให้นักเรียนมีความรู้ความสามารถและรักการเรียนอย่างไร ท่านตอบว่าท่านสอนทุกวันนี้ท่านมีอุดมการณ์ คือ สร้างให้เขามีจิตสำนึกก็พอแล้ว เรื่องความรู้เดี๋ยวเด็กจะไปหาเอง ที่สำคัญคือสอนให้ผู้เรียนสนุกด้วย

“วิธีท่านสอนที่ละเอียดอ่อนเก่งอีกเขียนหมั่นหาความรู้อันบ่ยาก คือ สร้างที่ละเอียดอ่อนมีก้ำกั้ก่อนชะหนาน เรื่องการอีกเขียนการหมั่นคนมีก้ำกั้แล้ว มันถึงจะทำคนเดียวคนเฮถ้าเฮสอนที่ม่วนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ”⁵⁰

⁵⁰ สัมภาษณ์พระสุทัศน์ วชิรญาณ อายุ 38 ปี วัดป่าแดด วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2547

ถ้าเราจะพัฒนาคนต้องเริ่มที่เยาวชนก่อน ดังนั้นท่านจึงได้จัดอบรมเยาวชนใช้เป็นที่พึ่งของวัดเหมือนในอดีต เช่น ชมรมหนุ่มสาว โดยเปิดโอกาสให้เด็กเข้าค่าย 3 วัน 2 คือ เยาวชนที่เข้าร่วมอบรมส่วนมากไม่รู้ว่าในท้องถิ่นของตนเองมีภูมิความรู้อะไรบ้าง ซึ่งเห็นหน้าผู้มีความรู้อยู่ทุกวัน ท่านแบ่งกิจกรรมคือ ส่วนที่เป็นภาคปฏิบัติทางศาสนา 2 ส่วน ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่วนที่ 1 จะทำให้เด็กมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจรู้ตัว

ส่วนที่ 2 จะทำให้ภูมิปัญญาเชื่อมระหว่างวัยผู้แก่ผู้เฒ่าเป็นผู้ทรงความรู้ เด็กเป็นผู้พร้อมที่จะรับความรู้

จากผู้วิจัยเองเคยร่วมเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มสายรุ้งและกลุ่มฟ้าใส ตอนเป็นพระได้พบความสุขที่เกิดจากการอบรม คือ พ่ออ้ายแม่อ้ายมีความรู้แล้วได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลาน ขณะที่ท่านทั้งหลายเหล่านั้นให้ความรู้ความภูมิใจสะพานเชื่อมระหว่างวัยได้ทอดมาถึงอย่างสนิทชิดเชื้อ จนมีต้องบรรยาย

3. พระอธิการเอนก มหาวิโร อายุ 38 ปี พรรษา 18 พรรษา เป็นเจ้าอาวาสวัดเจียง ท่านได้ปรับปรุงและพัฒนาวัดเจียงให้เป็นอุทยานการศึกษา มีการสร้างสวนสมุนไพร เพื่อการศึกษา และปลูกต้นไม้ใหญ่ เพื่อเป็นที่ร่มเย็นและเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ท่านยอมรับว่าท่านเคยไปพักอยู่ที่สวนโมกข์อำเภอไชย จังหวัดสุราษฎร์ธานี แม้ท่านไปพักเป็นระยะเวลาสั้น ๆ เพียง 7 วัน ท่านก็ได้รับความคิดเกี่ยวกับความร่มรื่นตามธรรมชาติ และสภาพป่าตามธรรมชาติภายในวัด และการจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อมจากสวนโมกข์มามาก รวมทั้งที่วัดพันตองในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ด้วยความชอบส่วนตัว ชอบงานอดิเรกสะสมต้นไม้ที่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกรแก้วคุณไสย ว่านแต่ละชนิดก็มีสรรพคุณต่างกันว่านและสมุนไพรจึงมีคุณสมบัติไม่ห่างกันมาก นอกจากนี้พระอธิการเอนกยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระธรรมทูตสายปฏิบัติการทั่วไปของวัดปากน้ำเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นประธานหน่วยอบรมประชาชน (อ.ป.ด.) ประจำตำบลช้างเคื่อง นอกจากงานกิจกรรมสงฆ์แล้วท่านจะนำนักเรียนไปทำกิจกรรมปลูกป่า หรือเข้าค่ายคุณธรรมโดยอบรมในด้านศีลธรรม นำเยาวชนร่วมกับการเชิญเจ้าหน้าที่ของรัฐมาให้ความรู้ เกิดความเข้าใจในการทำงานของรัฐ

พระอธิการเอนก เป็นปุชฌัญญุบุคคลมีคุณสมบัติของความเห็นในที่เรียกได้ว่า “ความคิดก้าวหน้าสายกลาง” ไม่ยึดมั่นอยู่ในรูปแบบเดิมจนไม่อาจพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงได้ในขณะเดียวกันท่านไม่ได้เห็นว่า ความทันสมัยและเทคโนโลยีเป็นพระเจ้าท่านมีความเห็นในเรื่องนี้ ทั้งสองอย่างต้องพัฒนาควบคู่กันไปด้วยกัน โดย “ไม่หลงของเก่า” “แต่ก็ต้องไม่เมาของใหม่” ยึดหลักธรรมไม่ละทิ้งพระวินัยก็ไม่ใช่จะต้องรักษาปฏิบัติควบคู่กันไป ตามกาลสมัยท่านเป็นผู้มีบทบาทผลักดันเป็นกำลังสำคัญ ขับเคลื่อนกิจกรรมของชมรมหมอเมือง อำเภอแม่แจ่ม ตำแหน่งเป็นทางการ คือ ท่านเป็นที่ปรึกษา การผลิตและการใช้พืชสมุนไพรอย่างยั่งยืนในสังคมไทย ในรูปแบบของกรณีศึกษา การสร้าง

กระแสท้องถิ่น-ภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างน้อยก็เป็นประเด็นเรื่องการดูแลสุขภาพของตนเองหรือชุมชนท้องถิ่น

บทบาทชมรมหมอมือเมืองมีการประชุมครั้งแรกวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 ที่ห้องประชุมของโรงพยาบาลแม่แจ่ม โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งสิ้น 16 คน/รูป มีเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล 8 คน พระภิกษุ 3 รูป และหมอมือเมืองอีก 5 คน เมื่อเข้าร่วมเสวนานั้นท่านจะเน้นเรื่องปลูกสมุนไพร เพราะท่านปลูกและขยายพันธุ์สมุนไพรที่วัดเจียงแล้วด้วย ประชุมครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ.2544 มีพระอธิการเอณาก มหาวิโร เพียงรูปเดียวเข้าร่วมประชุม พระครูญาณกิตติคุณ เจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม และพระครูปิยธรรมภักดิ์ วัดป่าแดด เจ้าคณะตำบลท่าผา ติดตามกิจทางสงฆ์เพราะทั้ง 2 ท่านนี้เป็นที่ปรึกษาเช่นกัน กับพระอเนกกิจโครงการ เป้าหมายการประชุมชมรมหมอมือเมืองพื้นบ้านแม่แจ่มระบุวัตถุประสงค์ไว้ 6 ประการ คือ

1. เพื่อสืบสานภูมิปัญญาชาวบ้าน
2. เพื่ออนุรักษ์พืชสมุนไพรแม่แจ่ม
3. เพื่อเป็นการฟื้นฟูสมุนไพรไทย
4. เพื่อเผยแพร่สมุนไพร
5. เพื่อเป็นการดูแลสุขภาพโดยหมดพื้นบ้าน ให้ชาวบ้านทั่วไปรู้จักมากยิ่งขึ้น

เพื่อให้ประชาชนหันมาใช้สมุนไพรในการช่วยเหลือตัวเอง

พระธรรมจาริกที่มีอยู่ในปัจจุบันที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนหุบเขาอำเภอแม่แจ่ม จะขอทำความเข้าใจมาของพระธรรมจาริกก่อน เนื่องด้วยในปีพุทธศักราช 2507 ได้มีนายประสิทธิ์ ติศวัฒน์ (ปัจจุบันได้สละความสุขส่วนตัว เข้าสู่มรรคากาสาวพัตร์ อุปสมบทเป็นพระภิกษุประสิทธิ์ ปวณฺฑโก จำพรรษาอยู่ศรีโสดา ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่)

สมัยนั้นท่านรับราชการเป็นหัวหน้ากองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย ท่านได้ลาราชการขอเข้ารับบรรพชาอุปสมบทเป็นพระนวกะภิกษุ อยู่จำพรรษา ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร เมื่อได้บวชเป็นพระภิกษุ รับการศึกษาอบรมด้านจิตใจ ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาชั่วระยะเวลา 3 เดือน ได้เกิดความคิดขึ้นว่า ถ้าได้นำเอาหลักธรรมคำสอนและศาสนธรรมทางพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่แก่พี่น้องชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อยู่ตามภาคเหนือ และภาคกลาง เป็นบางส่วนคงจะเกิดประโยชน์ไม่น้อย ในการปกครองและการพัฒนาเป็นอย่างดี เพราะว่าประชาชนคนเราจะมีความรักสามัคคีร่วมกันเป็นหมู่คณะใหญ่ขึ้นได้จำเป็นต้องอาศัยขนบธรรมเนียม ประเพณี และหลักศาสนธรรมในทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องผูกพันสมานน้ำใจให้เข้ากันได้ประการสำคัญ จึงได้นำเอาเรื่องนี้เข้าไปปรึกษากับพระเดชพระคุณพระธรรมกิตติโสภณ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร (ต่อมาสมณศักดิ์พัดยศท่านเป็นสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ ท่านได้มรณภาพไปแล้วเมื่อปี พ.ศ. 2535) ท่านได้พิจารณาเรื่องนี้ตามที่พระประสิทธิ์ เสนอเป็นข้อดีมีประโยชน์มาก เพราะ

นอกจากจะอำนวยความสะดวกในการประกาศพระพุทธศาสนาให้เผยแพร่หลายแล้ว ยังจะเป็นประโยชน์ และเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้เวลาว่างจากการศึกษาเล่าเรียน (เพราะระยะเวลาที่ปฏิบัติงานเป็น ช่วงปิดภาคเรียนภาคฤดูร้อนด้วย) ออกจากไปปฏิบัติงานที่เกี่ยวกับการช่วยเหลือประชาชนตลอดถึง ประเทศชาติตามสมควรแก่สมณวิสัย

ต่อมาท่านพระเดชพระคุณ ท่านเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรจึงได้มอบหมายหน้าที่ให้ศูนย์ ชุมชนส่งเสริมวัฒนธรรมไทยซึ่งมีปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ร่วมประสานกับนายประสิทธิ์ ดิศวัฒน์ หัวหน้ากองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์เพื่อพิจารณาอนุมัติหลักการนำเสนอ กรมประชาสงเคราะห์ โดยพระราชวิสุทธิเวทีร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมได้เดินทางไปสำรวจตรวจหมู่บ้านชาวเขา เผ่าม้ง ที่นิคมสร้างตนเองของกรมสงเคราะห์ชาวเขาที่จังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดพิษณุโลกจังหวัดเลย เพื่อศึกษาหาข้อมูลต่าง ๆ แล้วนำมาประมวลร่างโครงการ เพื่อได้ดำเนินงานขั้นทดลองในปี พ.ศ.2508 ครั้นแล้วนายประสิทธิ์ ดิศวัฒน์ ได้นำโครงการขึ้นไปเสนอกรมสงเคราะห์ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้ ดำเนินการต่อไป

พระธรรมกิตติโสภณ ก็ได้นำเอาโครงการที่ร่างขึ้นเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการสาขาวัฒนธรรม ทางจิตใจได้รับทราบเนื่องด้วยเหตุที่พระสงฆ์จะออกไปปฏิบัติงานพระธรรมจาริกในการช่วยเหลือพัฒนา และสงเคราะห์ชาวเขานี้เป็นการไปปฏิบัติภารกิจประจำวันจาริกสั่งสอนธรรมแก่ชาวเขา คือ อาจจะ รวมกลุ่มหรือแยกย้ายกันไปตามหมู่บ้าน ๆ ละรูปสองรูป ก็ได้ตามความเหมาะสมและเพื่อให้สอดคล้อง กับงานที่ออกไปปฏิบัติจึงปรึกษากันหรือตกลงกันตั้งชื่อพระภิกษุสงฆ์ที่ออกไปปฏิบัติงานเผยแพร่ พระพุทธศาสนาในครั้งนี้ว่า “พระธรรมจาริก” ทั้งนี้เพื่อให้ถูกต้องตามพระพุทธภาษิตที่พระพุทธองค์พระ สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระสาวกรุ่นแรกที่จะออกไปปฏิบัติงานประกาศพระพุทธศาสนาว่า “จรถ ภิกขเวจาริกัง พุทฺชนิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปายฯ เปฯ ทเสถ ภิกฺขเว ธมฺม” เป็นอาทิ แปลว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายเธอจงจาริกท่องเที่ยวไปจงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่คนหมู่มาก เพื่อ อนุเคราะห์แก่ชาวโลกดังนี้เป็นต้น ด้วยเหตุดังกล่าวมาแล้วจึงได้นาม พระธรรมจาริก จึงเกิดขึ้นปรากฏแก่ ชาวโลกดังนี้ ต่อมาในโครงการพระธรรมจาริกจึงได้เกิดขึ้นเพื่อลอยตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการจัด อารธนาพระธรรมจาริกรุ่นแรกออกไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ชนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ทางภาคเหนือใน ปี พ.ศ. 2508 พระธรรมกิตติโสภณได้ร่วมกับกรมประชาสงเคราะห์ได้อารธนาพระราชคณะพระครู สัมณปาทรและเถรานุเถระที่มีอายุพรรษาพอสมควรเป็นหัวหน้าพระธรรมจาริกจำนวน 10 สาย ๆ ละ 1 รูป พระภิกษุผู้ชำนาญวิปัสสนาธุระอีก 10 รูป พระนักธรรมอีก 20 รูป พร้อมพระมหาเปรียญธรรมผู้ ชำนาญคันถธุระอีกรวมกันเป็น 50 รูป โดยจัดแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละ 5 รูป จัดส่งไปเผยแพร่ พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ รวม 6 เผ่า มีเผ่าม้ง เผ่ามูเซอ เผ่าลีซอ เผ่าอีเก้อ เผ่าเย้า และเผ่า กะเหรี่ยงหรือยวมรวม 10 หมู่บ้าน ในระยะหนึ่งเดือนครั้งตามสถานที่ต่าง ๆ ในจังหวัดภาคเหนือ 5 จังหวัดมี จังหวัดตาก จังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน จาก

การดำเนินการทดลองนั้นปรากฏว่ามีผลทำให้ชาวเขาเผ่าต่างๆ ประมาณ 5,000 คน เลื่อมใส รู้จักการกราบไหว้พระ และทำบุญใส่บาตรเข้าร่วมทำพิธีปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะประมาณ 800 คน จึงได้ส่งบุตรหลานของตนเข้ารับการบรรพชาเป็นสามเณรจำนวน 12 รูป พอพิสูจน์ได้ว่า พระพุทธศาสนาสามารถเข้ากันได้กับขนบธรรมเนียมประเพณีชาวเขา พระพุทธศาสนาไม่มีกีดกันกับศาสนาอื่น ๆ และไม่บังคับการนับถือผีของชาวเขา นับได้ว่าเป็นนิมิตหมายอันดีสำหรับพระพุทธศาสนา จึงได้ขยายการเผยแพร่ไปทุกปีเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนให้กว้างใหญ่ไพศาลต่อไป

พอดังปี พ.ศ. 2513 โครงการพระธรรมจาริกจึงได้เข้ามาเผยแพร่ในสถานที่อำเภอแม่แจ่มมาตั้งอาศรม ณ ที่อาศรมพระธรรมจาริกบ้านดอยผาผึ้ง หมู่ที่ 9 ตำบลท่าผา (ปัจจุบัน) เป็นตำบลกองแขก ได้จัดพระธรรมจาริกที่มาเผยแพร่พระพุทธศาสนาคนที่ 14 ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง มีคณะพระธรรมจาริกมีรายชื่อดังต่อไปนี้

1. พระอธิการศรีวงศ์ จิตตสโณ วัดป่าพ่าวโน เป็นหัวหน้ากลุ่ม
2. พระมหาไพฑูรย์ อินุทปัญโญ วัดใหญ่ศรีสุพรรณ กรุงเทพฯ
3. พระมหาสุรสิทธิ์ สุรปัญโญ วัดชัยฤกษ์มาลา กรุงเทพฯ
4. พระณอม ธมฺมทินฺโน วัดเจียงอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
(ปัจจุบันท่านมรณภาพแล้ว)

5. พระณรงค์ กิตติญาโณ วัดภู อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

(ปัจจุบันท่านได้พระราชทินนาม สมณศักดิ์พัดยศ เป็นพระครูญาณกิตติคุณ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่)

พระธรรมจาริกได้ออกเผยแพร่พระพุทธศาสนาสั่งสอนประชาชนชาวเขาในด้านศีลธรรม เป็นโรงเรียนเด็ก ๆ เยาวชนขึ้นมีกรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้อุปถัมภ์สนับสนุนอำนวยความสะดวกในด้านอุปกรณ์การเรียนการสอน ต่อมาเด็ก ๆ เยาวชนเหล่านั้นได้มาเรียนกับเด็ก ๆ พื้นราบที่โรงเรียนบ้านอมนั่งจนถึงปัจจุบัน

ในปี 2514 ได้ขยายหน่วยงานพระธรรมจาริกเพิ่มขึ้นจึงเปลี่ยนคณะพระธรรมจาริกชุดใหม่ ให้มาประจำอาศรมพระธรรมจาริกบ้านดอยผาผึ้งมีพระธรรมจาริกคนที่ 15 มีชื่อดังนี้

1. พระมหาวิรัช อุดฺดรรภาโท วัดนาคกลาง กรุงเทพฯ
2. พระมหาบุญช่วย เดชสี วัดสุคันธาราม กรุงเทพฯ
3. พระมหาบุญเลื่อน กิตติสทุโท วัดนาคกลาง กรุงเทพฯ
4. พระอุไร มหาวิโร วัดยางหลวง อำเภอแม่แจ่ม
5. พระสัมฤทธิ์ อานนฺโท วัดเจียง อำเภอแม่แจ่ม

ปัจจุบันนี้คณะธรรมจาริกชุดนี้ได้ลาสิกขาหมดแล้ว

ในปี พ.ศ. 2515 โครงการพระธรรมจาริกได้ขยายสาขาไปตั้งอาศรมบ้านแม่ยางล้าน ตำบลท่าผา จนถึงปัจจุบันเป็นอาศรมพระธรรมจาริก

ในปี พ.ศ. 2516 ได้มีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงนำโดยนายพะริโย ชัยมังกร นายส่วยลา ยานู และ นายอนุแกะ ลำเจ็จ เป็นชาวเขานูบ้านจันทร์ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม มาติดต่อกับท่านพระครูกิตติ ศิลคุณ เจ้าอาวาสวัดเจียง ตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม (ปัจจุบัน คือ พ่อหนานสุจาร์ ร่มโพธิ์ มัคคนกวัดเจียง) ได้คุยกับพี่น้องชาวเขามีความประสงค์อยากได้พระภิกษุสงฆ์ไปอยู่ประจำวัดจันทร์ เพราะเป็นวัดร้าง วัดแห่งนี้เคยมีครูบาเจ้าศรีวิชัย เคยไปปฏิสังขรณ์พระธาตุไว้แล้ว ท่านพระครูกิตติศิลคุณ จึงแนะนำให้ไปหา พระครูโสภาส คณาภิบาล วัดหมื่นสาร ตำบลหายยา อำเภอเมือง ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่มในขณะนั้น (ปัจจุบันท่านมรณภาพแล้ว) พอถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2516 ทางโครงการพระธรรมจาริกจึงขยายงานเผยแพร่ไปตั้งอาศรมวัดจันทร์ ทางโครงการได้ส่งพระธรรมจาริกตามรายชื่อต่อไปนี้

1. พระอุไร มหาวิริ ย้ายจากอาศรมบ้านยางล้านเป็นหัวหน้ากลุ่มปฏิบัติงานเผยแพร่พระพุทธศาสนา
2. พระคำป้อ สุวณฺโณ วัดศรีโสดาเป็นรองหัวหน้ากลุ่ม
3. สามเณรลือแอ วงศ์ศรีโสดา สามเณรชาวเขา วัดศรีโสดาปัจจุบันลาสิกขาแล้ว

ได้ดำเนินการวางแผนงานที่จะต้องปฏิบัติโดยเอาหลักศาสนธรรม เข้าสู่ประชาชนชาวเขาตามหลักการโครงการพระธรรมจาริกที่จะต้องปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันที่ทำคือ

1. ตื่นนอนตอนเช้า ทำวัตรเช้า นั่งทำสมาธิภาวนาแผ่เมตตา พอถึงเวลา 07.30 น. ออกบิณฑบาต ตามสมณะวิสัย โดยเฉพาะชาวเขานูบ้านจันทร์ มีความศรัทธาเลื่อมใสในทางพระพุทธศาสนาอยู่แล้วพร้อมใส่บาตร และจัดภัตตาหารถวายได้ หลังฉันภัตตาหารเสร็จให้พรตามธรรมเนียมของสมณะ ต่อจากนั้นออกเยี่ยมเยียนหมู่บ้านชาวเขาบริเวณใกล้เคียงอาศรม

2. พอถึงเวลาเพลก็กลับมาฉันเพลที่อาศรม ถ้าขณะออกเยี่ยมเยียนหมู่บ้านอื่นเที่ยวจาริก ทำความรู้จักคุ้นเคยกับชาวเขา โดยวิธีการหมั่นเวียนผลัดเปลี่ยนกันแยกไปตามหมู่บ้านบริวารตอนแรกพระธรรมจาริกต้องเตรียมอาหารไปเอง ต่อมาก็ประชาชนชาวเขาก็เข้าใจเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา พอถึงเวลาเพลศรัทธาเขาก็จัดแจงอาหารถวายเพลพระธรรมจาริกตามมีตามเกิด

3. ตอนเย็นกลับถึงอาศรมก็มีการประชุมกันแล้วให้พระทำวัตรสวดมนต์เย็น มีศรัทธาชาวเขาเข้าร่วมทำวัตรสวดมนต์ด้วยจนก็มีการอบรม สนทนาปราศรัย อธิบายธรรม แนะนำให้ชาวรู้จักหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในด้านศีลธรรม ในด้านทางโลกชี้แนะระบอบการปกครองของประเทศไทย เพื่อให้ชาวเขาเกิดความรู้ความเข้าใจในนโยบายของพระธรรมจาริกและกรมประชาสงเคราะห์ที่มีเป้าหมายในทิศทางเดียวกันของการพัฒนาประชาชน

4. แนะนำเรื่องสุขภาพอนามัยให้รู้จักการรักษาความสะอาดร่างกาย และที่อยู่อาศัยตลอดถึง การปฐมพยาบาลเบื้องต้น สมควรแก่สมณะวิสัยของพระธรรมจาริกเท่าที่ทำได้

5. ช่วยชี้แจงให้ชาวเขาเข้าใจถึงเจตนาที่ดีของรัฐบาลที่มีต่อชาวเขา จะพยายามถามประวัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน ศึกษาภาษาชาวเขาเผ่าต่าง ๆ เทียบกับ ภาษาไทยเท่าที่จะทำได้ เขียนบันทึกอุปสรรคข้อขัดข้องในการปฏิบัติงาน พร้อมทั้งวิธีการแก้ไขเหตุการณ์ นั้น ๆ

6. เมื่ออยู่ที่อาศรม ชาวเขาขอรับยา ก่อนที่จะให้ยาแก่ชาวเขาทุกครั้งต้องสอนให้กราบ พระพุทธรูป (แบบเบญจางคประดิษฐ์) เมื่อให้ยาแล้วเวลาชาวเขาจะกลับต้องสอนให้กราบพระพุทธรูป และลาพระสงฆ์ เน้นการให้ยาแก่ชาวเขามักนำไปเก็บทิ้งไว้ไม่นำมาใช้ให้สำเร็จประโยชน์แก่ตน ให้ยา ทุกครั้งต้องจดบันทึกชื่อที่อยู่ของผู้รับยาเก็บไว้เป็นหลักฐาน ปฏิบัติเช่นเดียวกับสุชศาลาอนามัย ประชาชนไทยพื้นราบทั่วไป

7. ทุกวันธรรมสวนะ นัดให้ชาวเขาที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแล้วมาทำบุญตักบาตร ฟังการ บรรยายอธิบายธรรมตามสมควรเหมาะสมที่จะฟังบำเพ็ญให้เป็นไปได้

8. พระธรรมจาริกทุกคณะเมื่อเดินทางไปถึงท้องถิ่นที่พัฒนา จะต้องไปรายงานตัวถวายความ เคารพแก่พระสังฆาธิการผู้ปกครองในท้องถิ่นนั้น และเข้าเยี่ยมผู้นำฝ่ายปกครองทางอารามจักร เมื่อจะ เดินทางกลับต้องเข้ารายงานผลการปฏิบัติงานแก่พระสังฆาธิการผู้ปกครองฝ่ายพุทธจักร และฝ่าย ผู้ปกครองฝ่ายอาณาจักรด้วย เพื่อจะได้ประสานงานในการพัฒนาในปีต่อไป

9. ได้จัดการเรียนการสอนให้แก่เด็ก ๆ เยาวชนชาวเขา ที่อาศรมพระธรรมจาริกบ้านจันทรีขึ้น ปรากฏว่ามีเด็กชาวเขาสนใจมาก ทั้ง ๆ ที่โรงเรียนสมิทธวิทย์วิทยามีอยู่แล้ว แต่เป็นโรงเรียนเอกชนฝ่ายคริสต์ ศาสนาไปตั้งก่อนแล้ว แต่เด็กบ้านจันทรีไปเรียนสวณน้อยอ้างว่าขัดต่อประเพณีการนับถือผี หันมาสนใจ โรงเรียนพระธรรมจาริกต่อมาก็ได้ทำเรื่องเสนอ นายอำเภอแม่แจ่มและหัวหน้าหมวดประถมศึกษาขอตั้ง โรงเรียน ชื่อโรงเรียนธรรมวงศวิทยา “ธรรมจาริกอุปถัมภ์”

เมื่อได้รับการอนุมัติก่อตั้งโรงเรียนจึงทำอาหารชั่วคราวขึ้นแบบไม้ยกพื้นฝากกันด้วยไม้ไผ่ ต่อมา ก็ทางราชการได้จัดครูไปทำการคนแรก คุณครูวงเดช คำออน สอนร่วมกับพระธรรมจาริกและครูนนทชัย ทองก้อนสิงห์ ซึ่งเป็นครูสังกัดศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขากรมประชาสงเคราะห์กระทรวงมหาดไทย เมื่อมีนักเรียนมากขึ้นก็ไปตั้งโรงเรียนสาขาขึ้นที่บ้านสันม่วงมีบ้านหนองแดง บ้านกัวโป่ง และหัวห้อมมา เรียนร่วม ปัจจุบันเป็นโรงเรียนประถมศึกษา ทั้ง 2 โรงเรียน เมื่อบุตรหลานเรียนจบ ป.6 ถ้าเป็นเด็กชายที่ นับถือพุทธก็ไปบวชเรียนที่ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขา ณ ที่วัดศรีโสดา เชียงใหม่ แต่ถ้า เป็นผู้หญิงที่ไม่ได้เรียนต่อมัธยมศึกษา ก็ไปเรียนโรงเรียนผู้ใหญ่สตรีวัดวิเวกวนนาราม ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ (หลังมหาวิทยาลัยแม่โจ้) ได้รับความสนับสนุนจาก

1. ศูนย์ฝึกอาชีพสตรีภาคเหนือ
2. สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัดเชียงใหม่
3. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่

วิชาชีพที่เรียน

1. การตัดเย็บเสื้อผ้า
2. การทำอาหาร
3. การอบรมธรรมศึกษา
4. การประดิษฐ์เย็บปักถักร้อย
5. การฝึกหัดอาชีพตามโครงการพัฒนาเด็ก
6. วิชาดนตรีไทย มีอังกะลุง กลองยาว

แต่การพัฒนาอบรมด้านจิตใจยังไม่หยุดได้ขยายไปอีกไปตั้งอาศรมพระธรรมจาริกอยู่ที่ขุนแม่
รวม ขยายอาศรมบริหารหลายศูนย์ เช่น อาศรมบ้านห้วยบง อาศรมบ้านห้วยยา อาศรมบ้านห้วยบะบ้า
อาศรมบ้านห้วยเขียดแห้ง ปัจจุบันเป็นตำบลแจ่มหลวง ขยายอาศรมพระธรรมจาริกบ้านแม่หยอด ห้วย
ไผ่ปากกล้วย ห้วยซี้เปอะ และปางอุ๋ง ตำบลแม่ศึกจนถึงปัจจุบัน พระครูญาณกิตติคุณเจ้าคณะอำเภอแม่
แจ่มได้ขยายอาศรมอีก คือ อาศรมห้วยผักกูด อาศรมผาละปี ต่อมาเพิ่มอาศรมบ้านแม่ตุม ตำบลปางหิน
ฝน อาศรมบ้านมิดหลวง ตำบลบ้านทับ ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่าลัวะก็ได้รับการสนับสนุนของโครงการพระ
ธรรมจาริกศูนย์วัดศรีโสดา

“เมื่อไม่มีพระธรรมจาริกเข้ามานับถือผี แบ่งผีลูกเดียวเมื่อไม่
สบาย ก็ต้องไปสะโปก (ทำนาย) ที่หมอมือต่อนั้นพ่อเล้าพะซึเป็นหมอ
ตายไปเมินแล้ว เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมูเอาไว้กินบ้างแบ่งผีเลี้ยงผีบ้าง ยารักษา
โรคบ่มีเหมือนเดี๋ยวนี้ ถนนหนทางบ่มีที่เมืองแจ่ม บ่ได้ไปอยู่แต่บ้าน บ้าน
เฮาเป็งผีหมด ผีไฮ่ ผีนา ผีบ้าน เมื่อ พ.ศ.2513 ตูเจ้าได้เข้ามาอยู่บ้านเฮามี
อาจารย์ศรีวงศ์ อาจารย์หนอม อาจารย์ณรงค์วัดภูและเจ้าหน้ที่
ประชาสงเคราะห์ มาประชุมบ้านเฮา ทางปู่เงาะ จ่อปี ไปแอ่วกรุงเทพฯ
หมู่ตู่เจ้าอบรมหมู่เฮา ค่ำมาก็มาไหว้พระสวดมนต์ ตะกอนวัดอยู่ลุ่มบ้านที่
ไต่เงาะ ที่วัดเดี๋ยวนี้อย่ามาเมื่ออาจารย์อุไรมาอยู่ เดี๋ยวนีเปลี่ยนเป็นตู่เจ้า
ธรรมจาริกหลารูปแล้ว พระธรรมจาริกมาอยู่บ้านเฮาดีแท้ การเลี้ยงผีก่อ
ลดลง บ่สบบก่ไปหาหมอ ไปทำบุญที่วัด ทำตามตู่ธรรมจาริกอบรม เดียว
นี้สบายดี ลูกหลานไปเรียนหนังสือที่อเม็ง ตะกอนเรียนกับพระธรรม
จาริก เดี๋ยวนีมีถนนไปง่ายคนเมืองกับยางก่อเรียนที่เดียวกันหมด ตะกอน

การกราบไหว้พระก่อบเป็น ไปวัดก่อบจ้าง อาศัยคนเมืองเลยบ่เข้าไปวัด
เดี๋ยวนี้ไปทำบุญก่อบเต็งกันทั่วอำเภอ เช่น งานปอยหลวง (ฉลองวิหาร,
โบสถ์ ฯลฯ) จะมีกุศลถึงกันทุกเมื่อ เวลานั้นเขาถึงงานวัดอื่น ๆ ก่อบมาช่วย
กันตึงไต่ตึงยางม่วนแต่ ๆ มาพร้อมกันทั้งปะปากาญอ และคนพื้นราบ คน
เมือง ช่วยเหลือกันเมื่อมีงานบุญเกิดขึ้น)⁵¹

(แม่ฮ้อยหน่อบุตร เล่าว่า เมื่อไม่มีพระธรรมจาริกไม่เข้ามาอยู่ เจ็บไข้ได้ป่วยเลี้ยงผีเท่านั้น ก่อนจะ
เลี้ยงผีต้องไปทำนายนก่อน ลุงพะซิดเป็นผู้ทำนายน เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู ผู้ทำนายนจะบอกให้ เมื่อก่อนไม่มี
โรงพยาบาล และถนนทางไม่มีรถเดินอย่างเดียว เมื่อพระธรรมจาริกมาอยู่ คืออาจารย์ศรีวงศ์ เป็นหัวหน้า
พระสงฆ์ อีกหลายรูป มีเจ้าหน้าที่ประจำสงเคราะห์มาปูเงาะ และจ้อปี ไปเที่ยวกรุงเทพฯ วัดอยู่ที่ทุ่งนาปู
เงาะไม่ใช่อยู่ที่ทุกวันนี้ เดี่ยวพระธรรมจาริกก็เปลี่ยนไปแล้วหลายรูป เมื่อพระมาอยู่รุ่นแรกก็มีการสอน
หนังสือ ไหว้พระอบรม เดี่ยวนี้เด็ก ๆ ไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านอมเม็ง มีความคุ้นเคยกับบ้านอมเม็ง
แต่ก่อนแล้วเด็ก ๆ ซื่อาย การไปทำบุญ เมื่อมีงานฉลองภายในอำเภอ ถ้ากุศลมาถึงจะแย่งกันไปทำบุญ
เมื่อเรามีงาน คนใด และปะปากาญอก็ช่วยกัน)

"ก่อนพระธรรมจาริกจะเข้ามา ปู่ย่าตายายเรานับถือพุทธรณ์
แหละ เมตไม่มีวัดสมัยก่อนไปทำบุญที่วัดอมเม็ง แต่คนพื้นราบคุยมา
ปะปากาญอไม่ชอบ เวลาไปทำบุญร่วมกันไม่สบายใจ ต่อมาจึงไม่มีใคร
ไปทำบุญที่วัดอมเม็ง ก็เลยนับถือผี เอาผีเป็นใหญ่ เจ็บไข้ ได้ป่วย ก็ว่าเป็น
แต่ผี เลี้ยงผีอย่างเดียว บางทีก็หายบางทีก็ไม่หาย ไม่รู้จะทำอย่างไร บางที
ก็เลี้ยงไก่เลี้ยงหมูไว้สำหรับเลี้ยงผีเท่านั้น ชายก็ไม่มีใครซื้อ ถนนไม่มี
เหมือนเดี๋ยวนี้ น้ำบ้านโม่่ง คงคา มีมากเวลาจะข้ามน้ำลากมาก ไม่ได้
เรียนหนังสืออยู่ ได้แต่เลี้ยงวัว เลี้ยงควายเท่านั้น วัวควายขายก็ไม่แพง
นาน ๆ จะมีพ่อค้ามาซื้อก็คนเมืองบ้านท่าผา กองแขกนี้แหละมาซื้อ เมื่อ
พระธรรมจาริกเข้ามาก็มีทั้งข้อดีและข้อเสีย

ข้อดี ทำให้เด็กได้เรียนหนังสือ มีความสามัคคี พระธรรมจาริกได้
อบรม ทำวัตรเย็นเด็กมีความกล้า สมัยก่อนปะปากาญอซื่อายภาษาคำ
เมืองก็พูดไม่ได้ เพราะไม่ได้มาเที่ยวพื้นราบเหมือนสมัยนี้ เรื่องเลี้ยงผี
ลดลง การเลี้ยงผีตามถนนแยกไม่มีแล้ว แป้งผีเรื่อน เต่าไฟในบ้าน

⁵¹ สัมภาษณ์แม่ฮ้อยหน่อบุตร อายุ 80 ปี บ้านผาผึ้ง วันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2548

ห้องนอนก็มีอยู่แล้ว เมื่อก่อนแยกไม่ได้มีคนเฝ้าไฟต้องอยู่ในห้องนอน
เดี๋ยวนี้แบ่งไว้ต่างหากคนละที่กัน

ข้อเสีย เมื่อความเจริญมาสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย สิ่งที่เป็น
ธรรมชาติก็หายไป ในเข็ลลองดูวังน้ำห้วยบ้านหายหมด เพราะเด็กไม่เชื่อ
ฟังผู้เฒ่าผู้แก่ เอาตัวอย่างที่เห็นในเมืองแล้วกลับมาเราเองดูแล้วไม่
สบายใจ⁵²

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2)
พ.ศ. 2535 ในหมวดที่ 3 ว่าด้วยเรื่อง การปกครองคณะสงฆ์ได้ระบุไว้ดังนี้

มาตรา 20 คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม

มาตรา 20 ทวิ เพื่อประโยชน์แก่การคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาคให้มีเจ้าคณะใหญ่
ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์

มาตรา 21 การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคให้จัดแบ่งการปกครองดังนี้

1. ภาค
2. จังหวัด
3. อำเภอ
4. ตำบล

จำนวนและเขตปกครองดังกล่าวให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายเถรสมาคม

มาตรา 22 การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับ
ดังนี้

1. เจ้าคณะภาค
2. เจ้าคณะจังหวัด
3. เจ้าคณะอำเภอ
4. เจ้าคณะตำบล

เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะ
อำเภอ รองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้น ๆ ก็ได้

⁵² สัมภาษณ์นายณะแสง จันทร์ทองคำ อายุ 72 ปี วันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2548

ในส่วนของอำเภอแม่แจ่มนั้น ถ้าตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ดังกล่าว เป็นการปกครองส่วนภูมิภาค ระดับอำเภอและระดับตำบล ซึ่งเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับดังกล่าวนี้ อำเภอแม่แจ่มมีพระครูโสภาสคณาภิบาล (บุญปิ่น บุญญาคโม) วัดหมื่นสาร อำเภอ เมืองเชียงใหม่ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอ ซึ่งได้รับรักษาการเมื่อปี พ.ศ. 2502 ได้รับแต่งตั้งให้ดำรง ตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2508

ส่วนระดับตำบลนั้น ได้แบ่งการปกครองออกเป็น 4 ตำบล คือ

1. ตำบลช้างเคือง เขต 1
2. ตำบลช้างเคือง เขต 2
3. ตำบลท่าผา
4. ตำบลแม่ศึก

แต่ละตำบลมีเจ้าคณะตำบลเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ในตำบลนั้น ๆ ดังนี้

1. ตำบลช้างเคืองเขต 1 มีเจ้าอธิการสุจาร์ โสภณสีโล วัดเจียง เป็นเจ้าคณะตำบลเมื่อปี พ.ศ. 2500 ต่อมาได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นรองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม เมื่อปี พ.ศ. 2509 และได้รับสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร เมื่อปี พ.ศ. 2512 มีราชทินนามว่า “พระครูกิตติศิลาคุณ” ต่อจากนั้น เจ้าอธิการ พิมล ปิยธมฺโม วัดบุปผาราม ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลสืบมา และมาถึงปี พ.ศ. 2520 ได้รับสมณ ศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร มีราชทานนามว่า “พระครูปิยศีลาภรณ์” และได้ลาสิกขาไปเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2524 เจ้าอธิการวิศิษฐ์ สิริมงคล วัดบุปผาราม จึงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบล ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2527 และได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร เมื่อ พ.ศ. 2531 มีราชทินนามว่า “พระครูมงคลวิสิฐ” ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2541 ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นรองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม ต่อจากนั้นเจ้าอธิการบุญธรรม ธมฺมธโร วัดบุปผาราม ได้รับตำแหน่งเจ้าคณะตำบลช้างเคืองเขต 1 ต่อ และท่านได้มรภาพไปเมื่อวันที่ 9 เดือน เมษายน พ.ศ. 2547 พระใบฎีกาสวัสดิ์ อภิวิฑูญโน วัดห้วย รินได้รักษาการและได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบลช้างเคืองเขต 1 เมื่อ เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2548 สืบมา จนถึงปัจจุบัน

2. ตำบลช้างเคืองเขต 2 มีเจ้าอธิการอินไชย อินฺทวชิโย วัดบนนา เป็นผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะ ตำบลต่อมาได้ลาออกจากตำแหน่ง เจ้าอธิการอุ่นเรือนวัดน้อย ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบล และได้ลา สิกขาไปแล้ว เจ้าอธิการทองจันทร์ ฐานงุโร วัดพุทธเอ็น ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบล และต่อมาได้ ลาออกจากตำแหน่ง และได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร มีราชทินนามว่า “พระครูสถิตศุกวัตร” เจ้าอธิการประเสริฐ กิตติโสภโณ วัดพร้าวหนุ่มได้ดำรงตำแหน่ง เจ้าคณะตำบล และได้ลาสิกขาไปแล้ว เจ้าอธิการอดม กลยาโณ วัดบนนาจึงได้ดำรงตำแหน่งต่อเมื่อ พ.ศ. 2534 และต่อมาได้รับสมณศักดิ์เป็น พระครูสัญญาบัตร เมื่อ พ.ศ. 2539 มีราชทินนามว่า “พระครูวิบูลกัลยาณกิตติ” สืบมาจนถึงปัจจุบัน

3. ตำบลท่าผา มีเจ้าอธิการดวงดี วิสุทโธ วัดป่าแดด เป็นเจ้าคณะตำบล ต่อมาได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าอธิการณรงค์ กิตติญาโณ วัดภู ได้ดำรงตำแหน่งแทนต่อมาได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง เจ้าคณะอำเภอแม่แจ่มเมื่อ พ.ศ. 2530 และได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรในปีนั้นด้วย มาราชทินนาม "พระครูญาณกิตติคุณ" เจ้าอธิการจำเริญ ธีรปัญญา ได้รับตำแหน่งสืบมา ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2535 ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร มาราชทินนามว่า "พระครูปิยธรรมภาวิวัฒน์" และได้ลาสิกขาไปเมื่อ พ.ศ. 2545 เจ้าอธิการทักษิณ โสภณปัญญา วัดบ้านเหล่า ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลสืบมาจนถึงปัจจุบัน

4. ตำบลแม่ศึก มีเจ้าอธิการสิงห์คำ สุขุมโม วัดกองกาน ดำรงตำแหน่ง เจ้าคณะตำบลและได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร เมื่อ พ.ศ. 2517 มีราชทินนามว่า "พระครูกิตติคุณ" ต่อมาได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าอธิการโชติ ปกสุสโร วัดแม่วาก จึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบล เมื่อ พ.ศ. 2545 จนถึงปัจจุบัน

ตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาจนถึงปัจจุบันนั้น อำเภอแม่แจ่มมีเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะอำเภอปกครองดังนี้

พระครูโสภาสคณาภิบาล (บุญปัน ปุญญาโคโม) วัดหมื่นสาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รักษาการเจ้าคณะอำเภอต่อจากพระครูมุนามงคล (สุดใจ สุขุมโคโล) วัดบุปผาราม เมื่อ พ.ศ.2502 และได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2508 มรภาพเมื่อ พ.ศ. 2528

พระครูกิตติคุณ (สุจารี โสภณสีโล) วัดเจียง ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่มเมื่อปี พ.ศ. 2509 และได้ลาสิกขาไปเมื่อปี พ.ศ. 2516

พระครูญาณกิตติคุณ (ณรงค์ กิตติญาโณ) วัดภูได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง เจ้าคณะอำเภอแม่แจ่มต่อจากพระโสภาสคณาภิบาล เมื่อ พ.ศ.2530 จนถึงปัจจุบัน

พระครูมงคลวิสิฐ (วิศิษฐ์ สิริมงคล) วัดบุปผารามได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง รองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม เมื่อปี พ.ศ. 2541 จนถึงปัจจุบัน

คณะศรัทธาวัด

ชุมชนเมืองแจ่ม ที่ประกอบด้วยหลายหมู่บ้าน หลายตำบล แสดงให้เห็นถึงการเป็นเมืองที่มีผู้คนหลายกลุ่มที่เคลื่อนย้ายเข้ามาติดต่อสัมพันธ์และตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

ผู้คนในแต่ละชุมชนล้วนนับถือศาสนาพุทธ และศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ดังนั้นในแต่ละชุมชนจึงได้มีการสร้างวัดประจำชุมชนของตนเองมาตั้งแต่ครั้งอดีตแล้ว การศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชุมชนเมืองแจ่มได้แสดงออกโดยการจัดตั้งเป็นคณะศรัทธา ของแต่ละวัด

“คณะศรัทธาวัด เป็นรูปแบบการจัดแบบกลุ่มทางสังคมของคนในชุมชน มีการแบ่งแยกหน้าที่โดยการประชุม เพื่อเชื่อมประสานระหว่าง วัด โดยมี พระสงฆ์เป็นตัวแทนปุจารย์ หรือมัคนายก เป็นสื่อกลาง และไวยาวัจกร เป็นประธานคณะศรัทธา และมีการแตกแขนงของคณะศรัทธาออกเป็น หมวด ๆ เพื่อกิจกรรม พระพุทธศาสนาและเพื่ออุปถัมภ์ค้ำชูศาสนาตั้งแต่ อดีตกาลมาเมืองแฉ่มนั้นเป็นเมืองพระพุทธศาสนาประชาชนนับถือ พระพุทธศาสนา จึงมีวัดประจำหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน บ้านกับวัดจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด มีความเอื้ออาทรต่อกัน วัดแต่ละวัดนั้นจะมี ประชาชนในหมู่บ้านอุปถัมภ์วัดใครวัดมัน เรียกว่า “ศรัทธาวัด” ประชาชน อยู่ในหมู่บ้านไหนเป็นคณะศรัทธาวัดใครก็มีความรู้สึกว่าเป็นของตนเอง จึงรักและเป็นห่วงวัดของตน จะเอาใจใส่ดูแลวัด จึงมีความเต็มใจที่จะ ช่วยเหลือหรือพัฒนาวัดของตนเอง จะส่งบุตรหลานให้เข้าไปบวชโดย บรรพชาเป็นสามเณรจำนวนมาก อุปสมบทเป็นภิกษุบ้าง วัดไหนมี พระภิกษุสามเณรจำนวนมาก วัดนั้นก็เป็นที่เชิดหน้าชูตาของศรัทธาที่ อุปถัมภ์วัด ดังนั้นคณะศรัทธาวัดของแต่ละวัดก็จะช่วยกันดูแลและ อุปฐากอุปถัมภ์วัดอย่างเต็มที่”⁵³

หัวหมวดวัด เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดกลุ่มทางสังคมของกลุ่มคณะศรัทธาวัดของแต่ละวัด โดยจะมีหัวหมวด หรือหัวหน้าหมวดเป็นผู้เชื่อมประสานกิจกรรมทางพุทธศาสนา ระหว่างพระสงฆ์ ปุ จารย์วัด และชาวบ้าน

สิ่งที่สมาชิกในแต่ละหัวหมวดต้องปฏิบัติ คือ การผลักดันส่งข่าวให้พระที่อยู่ประจำวัดการร่วมกัน สร้างแปง ซ่อมแซมวัด จัดหาทรัพยากรมาจัดงานบุญ ประเพณีที่มีขึ้นในแต่ละปีและการระดมแรงงาน และทรัพยากรต่าง ๆ ไปร่วมกับหมวดวัดอื่น ๆ ในงานบุญประจำปีของเมืองแฉ่ม เช่น งานเบ็งเดือน 6 ที่ วัดช้างเค็ง หรืองานเบ็งเดือน 8 วัดกองกาน เป็นต้น

“เพื่อความสะดวกในการช่วยเหลือและอุปถัมภ์ดูแลวัดคณะ ศรัทธาจึงได้จัดแบ่งคณะศรัทธา หรือประชาชนในหมู่บ้านออกเป็นหมวด

⁵³ พระครูมงคลวิสิฐ วัดบูรพาภิราม วันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548

ๆ เรียกว่า “หัวหมวดวัด” ในแต่ละหมวดนั้นจะมีหัวหน้าหมวดเรียกว่า “แกหัวหมวด” เป็นผู้ปกครองดูแลในแต่ละหมวด จะมีลูกหมวดประมาณ 10 กว่าครัวเรือน ในการจัดตั้งหรือแบ่งกันเป็นหมวดนี้ เป็นการตกลงหรือเห็นพ้องต้องกันของประชาชนในหมู่บ้านหรือคณะศรัทธาวัดถือว่าเกิดขึ้นโดยประชาคมหมู่บ้าน ไม่เกี่ยวกับองค์กรหรือหน่วยงานของรัฐในการจัดแบ่งกันเป็นหัวหมวดวัดนี้ เพื่อเป็นการสะดวกในการอุปถัมภ์ช่วยเหลือดูแลวัดเมื่อทางวัดมีงานหรือมีกิจกรรมเกิดขึ้น ก็ได้อาศัยแกหัวหมวด เป็นผู้ประสานกับคณะศรัทธาวัด ฉะนั้น แกหัวหมวดจึงเป็นผู้มีความสำคัญและมีบทบาทมากในวัดและหมู่บ้าน⁵⁴

ในการจัดศรัทธาออกเป็นหมวด ๆ มีผลดีมากมายดังต่อไปนี้

1. ถ้าวัดมีการประชุม บางครั้งไม่จำเป็นที่จะประชุมคณะศรัทธาทั้งหมดเพียงแต่เรียกแกหัวหมวดมาประชุมรับทราบแล้วก็จะนำไปประสานเอง
2. การพัฒนาหรือทำงานวัดนั้นถ้าวัดต้องการความช่วยเหลือไปในการพัฒนาวัด ก็จะแบ่งกันมาทำงานวัดผลัดเปลี่ยนกันแต่ละหมวดไป
3. เวลาจะไปทำบุญที่วัดอื่นทางวัดต้องการศรัทธาไปร่วมทำบุญ ก็จะผลัดเปลี่ยนกันไปในแต่ละหมวด
4. การที่จะนำอาหารไปถวายพระภิกษุสามเณรประจำวันที่เรียก “ส่งข้าววัด” นั้นก็จะผลัดไป “ส่งข้าววัด” กันเป็นหมวด ๆ ไป

สรุปแล้วว่าการที่คณะศรัทธาวัดได้มีการจัดแบ่งกันเป็น “หัวหมวดวัด” นั้นมีประโยชน์และเกิดผลดีหลายอย่างทั้งแกวัดและหมู่บ้านนั่นเอง

ในอดีต กลุ่มแกที่เกิดขึ้นจะเกิดโดยธรรมชาติส่วนมากจะมาจากวัด เพราะถือว่าวัดเป็นสถานที่รวมจิตใจของชาวบ้านมากที่สุด และชาวบ้านก็จะเคารพพระสงฆ์ โดยเฉพาะตุ้หลวง (เจ้าอาวาส) จำเป็นมากที่สุด ในแต่ละหมู่บ้านนั้นจะมี หัวหมวดวัด มาจากการทำงานเพื่อวัดโดยตรง เพราะกิจกรรมของวัดมีมาก ไม่ว่าจะเป็นประเพณีต่าง ๆ และงานบุญ ก็จะต้องมีหัวหมวดเพื่อรับงานจาก ตุ้หลวง (เจ้าอาวาส) ไปป่าวให้หมวดของตนเองคือสมาชิกให้รับทราบทางวัดมีงานอะไรบ้าง ปัจจุบันหัวหมวดวัดกลายมาเป็นเขต ซึ่งแบ่งตามผู้ใหญ่บ้านที่มีนโยบายมาจากรัฐ เพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง และชาวบ้านก็ง่ายในการทำงาน เพราะต่อมามีเรื่องทางบ้านที่จะต้องร่วมกันทำจึงเป็นเขตต่าง ๆ ทำงานวัด ในปัจจุบันทั่วเมืองแจ่มนิยมกันแบ่งหัวหมวด หรือเขต มีหัวหน้าเขต มีสมาชิกจะไปงานบุญประเพณีก็แบ่งกันไป ไม่เหมือน

⁵⁴ พระครูมงคลวิสิฐ วัดบุปผาราม วันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548

สมัยก่อนจะเอาศรัทธาวัดไปกันเป็นหมู่หลาย ๆ ปัจจุบันก็กลายเป็นคิด งานนี้เขต 1 ไป งานต่อไปก็เขตต่อไป เวียนกันไป จะไปทั้งหมดก็ลำบาก เพราะในปัจจุบันมีงานมากตามความเจริญทางด้านวัตถุ

การใช้หัวหมวด ก็มีข้อยกเว้นอยู่เหมือนกันในกรณีวัดใกล้เคียงหรือวัดที่อยู่ในหัวหมวดอุโบสถเดียวกัน หรือมีงานพิเศษ เช่น งานศพเจ้าอาวาส หรืองานประเพณีเดิม เช่น 6 เป็ง 8 เป็ง ตลอดถึงงานปอยหลวงของวัดใกล้เคียง เช่น วัดยางหลวงจะมานปอยหลวงปี 2549 วัดป่าแดด วัดบ้านทัพ วัดบ้านเหล่าและวัดพระบาทก็จะยุบหัวหมวด เปลี่ยนเป็นไปรวมกันทั้งหมดบ้าน

พุทธพิธีกับการเกษตร

“ช่วงปี พ.ศ. 2505-2507 การใช้ยากำจัดวัชพืชไม่มีประชาชนได้ฟังพุทธศาสนธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในพระคัมภีร์ใบลานช่วยการแก้ปัญหาในด้านความเชื่อในเรื่องหลักธรรมคำสอนเชิงวิถีพุทธเมื่อเกิดโรคภัย ภัยธรรมชาติแก่เกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นพืชพันธุ์ธัญญาหารข้าวกล้าในทุ่งนา พืชไร่ในสวนเกิดมีเพียง แมลงบ้งรบกวน พืชไร่ในสวนในทุ่งนามักจะนิมนต์พระสงฆ์ไปเทศน์ เทศนาธรรมเพื่อเป็นการแก้เคล็ดกำจัดสิ่งเลวร้ายเหล่านั้นให้หมดหายไป เช่น ถ้าเพียง บ้ง ลงไร่นา จะต้องใช้ธรรมอินทนิลไปเทศนา เข้าใจในความเชื่อเหล่านั้นว่า เนื้อหาในหลักคำสอนนั้นจะไปกำจัดสิ่งที่เกิดให้บรรเทาไป”⁵⁵

สิ่งที่กล่าวมานี้ประสบด้วยตนเอง (ผู้เขียน) ประมาณปี พ.ศ. 2507 บวชเป็นสามเณรฟังจะได้ 3 ปี ก็ถูกเจ้าอาวาสให้ไปเทศน์เทศนาแทน ณ ที่ไร่ผืนของพ่อน้อยพันธุ์ จันต๊ะมัง บ้านแม่คงคา (สมัยนั้นการปลูกผืนปลูกได้อย่างเสรี) ปัจจุบันเป็นหน่วยอนุรักษ์ต้นน้ำ ปลูกสนทดแทนนอกจากไร่ผืนก็มีไร่ข้าวได้เทศน์ธรรมชัยมงคลคาถา เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ธรรมชัยสังคหะ ณ ที่ไร่แม่อุ้ยจู วงษ์ซื่อ สถานที่บ้านโป่งเหมีน ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม (ปัจจุบันเป็นส่วนลำไยพ่อนานทา ท่าอวน บ้านท้องฝาย ตำบลช้างเค็ง) เป็นความเชื่อของแต่ละชุมชนได้ยึดหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในคัมภีร์ใบลานช่วยแก้ปัญหา ความเชื่อของคนสมัยนั้นสืบต่อกันมาวิธีการก่อนจะเทศน์มีการสมาทานศีล 5 จบก็ฟังธรรมอุปกรณที่เตรียมมีน้ำขมิ้น ส้มป่อย กระดามทราย พอเทศน์จบเจ้าภาพเอาน้ำขมิ้น ส้มป่อย เทใส่ทรายแล้วนำไปหว่านให้ทั่วในไร่นา สรรพสิ่งเหล่านั้นก็หายไป

⁵⁵ นายอุไร ประสงค์ อายุ 58 ปี บ้านยางหลวง วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548

พอมาถึงปัจจุบันความเชื่อเหล่านั้นทำให้นักเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน เหล่านั้นหันไปพึ่งเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ใช้สารเคมี ใช้ยาฆ่า ยาปราบ แม้กระทั่งตัวเหี้ยง ตัวหนอน ตัวบั้ง แม่วัชพืชก็ใช้ยาทั้งสิ้นช่วยปราบศัตรูพืช และแมลงที่มารบกวนสิ่งเพาะปลูกของชาวพุทธเกษตร

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของวิธีชีวิตความเชื่อแบบเก่าที่จะเอาที่พึ่งทางพุทธศาสนามาช่วยการแก้ปัญหาแบบวิถีพุทธให้ความเมตตา การเอื้ออาทรลดน้อยถอยลงใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีรวดเร็วทันใจใช้อหิงสาพยาบาลต่อสู้ตัวเล็กตัวน้อย แม้กระทั่งตัวเอง เหมือนกับตายผ่อนส่ง ในขณะที่กำลังปราบวัชพืช ฆ่าหญ้า หรือฆ่าแมลงต่าง ๆ เมื่อมารบกวน พืช ผัก ในสวนครัว ในไร่ ในทุ่งนา

การยกเลิกการกินสลากแบบลำดับวัด

พอมาช่วงหลังคณะสงฆ์ได้รับทราบปัญหาติดตามมาจากการกินสลากรวมหลาย ๆ อย่าง พ่อหนานสุจา ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นรองเจ้าคณะอำเภอปี 2517 ได้บอกเลิกให้จัดสลากวัดใครวัดมัน ไม่ให้จัดรวมกัน พ่อหนานบุญทา ไปดักคอยที่ท้ายบ้านสันหนองไม่ให้ญาติโยมบ้านสันหนองไปแต่งดา ร่วมกับวัดหลวง แต่ญาติโยมก็ยังแอบไปร่วมแต่งดา

พอมาถึงปี พ.ศ. 2521 สมัยพระครูปิยศีลาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดบุปผาราม ได้มีมติหลายอย่างมีกฎมีเกณฑ์หลายอย่างดังนี้ พ่อหนานพิมล กล่าวว่า ท่านได้เรียกเจ้าอาวาสให้มาประชุมพร้อมทั้งคณะกรรมการวัด

1. ได้มีมติจากที่ประชุมว่าห้ามจัดสลากไปตามวัดต่าง ๆ ให้จัดวัดเดียวกันคือ วัน 12 เปีง
2. หากวัดใดไม่ปฏิบัติตามหากถ้ามีงานบุญวัดวัดอื่นจะไม่รับนิมนต์

สาเหตุสำคัญที่ทำให้บ้านเดือดร้อนมี 3 ประการดังนี้

1. การต้อนรับแขกต้องเตรียมจัดหาอาหารมาต้อนรับแขกเป็นจำนวนมากสร้างความลำบากให้แก่เจ้าภาพ

2. มีการเล่นการพนันหลายประเภท นักเลงการพนันจะเดินสายพอบ้านใดก็มีการทะเลาะกัน เพราะเล่นการพนันทำให้หลายครอบครัวเสียเงินจากลูกชายบ้าง พ่อบ้านบ้าง การพนันอื่น ๆ สมัยนั้นได้แก่ ไพ่ ไฮโล ชนกวาง (ตัวด้วงชนกัน)

3. ความไม่พร้อมของญาติโยมปี 2521 นั้นพระสงฆ์ก็ไปรับนิมนต์ตามวัดต่าง ๆ เรียงตามลำดับจนถึงวัดกองแขก พอวันรุ่งขึ้นก็มีกำหนดของการถวายสลากวัดอมเม็งปรากฏว่าถวายบ้านอมเม็งหาย ชาวบ้านที่เป็นผู้ขายได้ไปหาควายไม่มีใครแต่งดาจึงได้ส่งตัวแทนนิมนต์พระสงฆ์จำวัดบ้านกองแขกอีกหนึ่งวัน

จากปัจจัยภายในนี้ทำให้งานกินสลากกรวมเปลี่ยนเป็นวัดใครวัดมันการกินสลากกรวมจากการ
สอบถาม (พ่ออุ้ยสม แม่อุ้ยเบ๊ย บุญรัง บ้านแม่ปาน และจากคณะพ่อน้อยหนานที่ตรวจสอบข้อมูล
วัดบุปผาราม วันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2547) ได้กล่าวว่า กินสลากกรวมทำให้พี่น้องบ้านเหนือบ้านใต้
ใกล้ชิดกันสายที่สายน้องไปมาหาสู่ใกล้ชิดกันและรู้ว่าใครเป็นพี่น้องเป็นเครือญาติ งานกินสลากที่
เปลี่ยนไปเพราะปัญหาภายในไม่ได้เกิดเพราะปัญหาภายนอก

ความเชื่อในการทานเชื่อว่าวันสิบสองเป็งยมบาลจะปล่อยเปรตปล่อยผีที่ถูกจองจำ ในรอกให้
กลับมาหาญาติพี่น้องลูกหลานเพื่อมารับส่วนบุญ พูดกันว่าพอจำโยมพิบาลอนุญาตให้กลับบ้านมาหาพี่
หน้อง พวกสัตว์นรกต่างดีใจ แยกย้ายไปหาญาติของใครของมัน

พอมาถึงเมืองมนุษย์แล้วก็จะมาดูลูกหลานญาติพี่น้องว่ามีการอยู่การกินตลอดถึงทรัพย์สมบัติ
ที่ตัวเองได้สร้างไว้เป็นอย่างไรบ้าง พอมาถึงพี่น้องลูกหลานญาติพี่น้องว่ามีการอยู่การกินตลอดถึงทรัพย์
สมบัติที่ตัวเองได้สร้างไว้เป็นอย่างไรบ้าง พอมาถึงพี่น้องลูกหลานทำบุญให้กลับไปนราก็คุยกับเพื่อนว่า
ลูกหลานได้ทรัพย์สินศฤงคารแล้วก็ไม่ปล่อยปะละทิ้งได้ดูแลรักษาเป็นอย่างดี ก่อนจะกลับผิเหล่านั้น ก็
ได้ช่วยพรให้ลูกหลานมั่งมีศรีสุขเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงานไม่เจ็บไข้ได้ป่วย แต่ถ้ามารู้แล้วลูกหลานไม่มี
ใครทำบุญทำทานให้ทรัพย์สินที่เคยสร้างเขาไปขายไม่เหลือเล่นการพนันเสียไป ผีปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่
เหล่านั้นก็จะกลับไปด้วยความเสียอกเสียใจน้อยเนื้อต่ำใจไปคุยเพื่อนว่าลูกหลานไม่สนใจใยดีตอนอยู่
เป็นคนเขาได้เลี้ยงดูได้คิดสร้างสมบัติไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน ไร่นา ป่าสวน ที่อยู่ที่กินให้มากมาย พูดไป
ร้องไห้ไปทั้งบ่นทั้งดาอาบแข่งว่าอย่าให้มันเจริญรุ่งเรือง หาได้หนึ่งส่วนให้มันเสียสิบส่วน

ประเพณีเจ็ดเป็ง

วัดพระบาทเมื่อก่อนสมัยครุบาเต๊ะจะมีผู้มีชีวิต พ่อหนานเป็นเด็กดูเหมือนได้ไปตามพ่อไป
ทำบุญเดือนเจ็ดเป็ง พ่อของพ่อหนานเล่าให้ฟังตอนที่พ่อหนานเป็นพระอยู่สมัยพ่อหนานไม่มีลาสิกขาไป
แล้วพ่อหนานตา จันทรเวียง เป็นเจ้าอาวาสก็ไม่ได้เริ่มทำประเพณี เมื่อท่านปัญญา มาเป็นเจ้าอาวาสซึ่ง
วัดพระบาทมีเรื่องราวความเป็นมาสาเหตุที่มีประเพณีเจ็ดเป็ง เพราะวก่อนนั้นมีผู้หญิงคนหนึ่งไปซักผ้า
ทำน้ำแม่แรก ก็นั่งซักผ้าส่วนที่เป็นเสื้อกางเกงซักหมด แล้วเหลือแต่ผ้าชิ้น (ผ้าถุง) ซักทีหลัง พอเอาผ้าชิ้น
ขึ้น (วิธีซัก) กับหินที่นั่งซักผ้าอื่น ๆ หินก้อนนั้นเกิดการสะท้อนแปลกใจมาก พอหยุดหินก็นิ่งเหมือนเดิม
จึงสาเหตุการณ์เหล่านั้นไปเล่าให้ผู้เฒ่าผู้แก่ ต่างคนก็คิดไปต่าง ๆ นานา เกิดโกลาหลกันใหญ่ ครั้ครั้
ชาวบ้านประชุมพากันมาพลิกก้อนหินนั้นขึ้นจึงเห็น หินมีรูเว้าคล้าย ๆ รอยพระบาท ครั้ครั้ก็มีความ
เข้าใจว่า คงจะเป็นรอยพระบาท พระพุทธเจ้าอยู่ที่ดำไม่ได้ จึงปรึกษารื้อกันว่า ต้องช่วยกันหามไปไว้
บนดอยหน้าวัดยกไม้ขึ้นจากนั้นก็ใช้วิธีลากจึงไปได้พอลงที่พระบาทประทับอยู่ปัจจุบันลากก็ไม่ไปหามก็

ไม่ขึ้นผู้ที่ช่วยกันลากช่วยกันหามจึงปรึกษาหารือกันว่า ถ้าเป็นเช่นนี้ไม่ต้องย้ายไปไหนแล้ว เอาไว้ตรงนี้แหละ เพราะฉะนั้นจึงใส่ชื่อวัดนี้ว่า วัดพระบาท⁵⁶

ประเพณีเจ็ดเป็งที่วัดพระบาทเกิดขึ้นสองครั้ง ๆ แรกสมัยท่านครูบาได้จัดขึ้นจนใช้เป็นประเพณีซึ่งจัดได้ระยะหนึ่งก็หายไป โดยที่ไม่รู้สาเหตุ เปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสหลายรูปแล้ว พอมาถึงปี พ.ศ. 2511 ทางวัดพระบาทขาดเจ้าอาวาส คณะศรัทธาจึงไปนิมนต์ พระปัญญาพุทธสาโร วัดยางหลวง มารักษาการเจ้าอาวาสจึงได้คิดค้นประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิมขึ้นมาอีกครั้งโดยการเริ่มขึ้นเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2512 ตรงกับเดือนเจ็ดเหนือ ขึ้นสิบห้าค่ำ เป็นวันประเพณีสงฆ์น้ำพระบาทตั้งแต่นั้นจนถึงปัจจุบัน

จุดประสงค์การจัดตั้งประเพณี

1. เพื่อรักษาวัฒนธรรมเก่าแก่ กลั้วสูญหาย
2. เพื่อเป็นการรวมความสามัคคีคณะศรัทธา
3. เพื่อเคารพสักการะสงฆ์น้ำพระบาท
4. ผลที่เกิดขึ้นจากงานบุญประเพณีจะได้นำปัจจัยสมทบเป็นทุนมูลนิธิเพื่อไว้ปฏิสังขรณ์วัดต่อไป⁵⁷

การจัดงานประเพณีก่อนหน้านั้นงานบุญก็เริ่มที่วัดแต่คณะศรัทธาก็จัดมโหรีสหพันธ์บ้านนอกวัด เช่น รำวง ชกมวย เกิดขึ้นไม่มีเรื่องมีราวเหมือนปัจจุบัน ส่วนลูก ขอ ฟันบ้านเอาไว้ใกล้ ๆ วัด คนเฒ่าแก่ชอบมาร่วมประเพณีกันมากนัก ชี้เหล้า เมายา ไม่รุนแรงเหมือนปัจจุบันนี้แต่ผมภูมิใจมากที่ไปตั้งเป็นประเพณีแล้วยังสืบทอดไว้อยู่ตลอดจนถึงปัจจุบันนี้

การศึกษาของพระสงฆ์

การศึกษาฝ่ายโลกได้ขยายการศึกษาไปทุกอำเภอมี 2 ระบบ คือ ระบบในโรงเรียนและระบบนอกโรงเรียน แต่ทางอำเภอแม่แจ่มได้จัดแบบระบบนอกโรงเรียน (กศน.) คำเต็มก็คือ การศึกษานอกโรงเรียน เรียกอีกอย่างคือการศึกษานอกโรงเรียนให้พระสงฆ์-สามเณรเข้ามาศึกษาเล่าเรียนได้เรียนว่า ระดับ มี 2 ระดับ เช่นกัน ระดับ 3 หมายถึง ผู้ที่จบป.4 เดิมศึกษา ป.5,6,7 ถ้าเรียนจบครบหน่วยกิตการเรียนได้วุฒิประกาศนียบัตร ระดับ 4 (ม.3)

พอมมาถึงปี พ.ศ. 2518 จึงได้เปิดโรงเรียนสายสามัญแก่พระภิกษุ-สามเณรขึ้น ณ ที่วัดบุปผาราม โดยมีพระครูปิยศีลาภรณ์ (พิมพ์ ปิยธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดบุปผาราม เจ้าคณะตำบลช้างเคื่อง เขต 1 เป็นผู้ก่อตั้ง ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนผู้ใหญ่วัดบุปผาราม” สังกัดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่

⁵⁶ สัมภาษณ์พ่อนานคำ แจ่มใส อายุ 64 ปี บ้านอมเม็ง วันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2547

⁵⁷ สัมภาษณ์พ่อนานปัญญา ทานา อายุ 59 ปี บ้านห้วยหินเหล็กไฟจอมทอง วันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2548

กรมการศึกษานอกโรงเรียน การทรงศึกษาธิการเปิดสอนในระดับ 4 (ม.3) พระภิกษุ-สามเณร ในอำเภอแม่แจ่มเข้ามาศึกษาเล่าเรียนจนจบไปหลายรุ่นส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมก็มีการเรียนการสอนอยู่ตามสำนักเรียนต่าง ๆ อยู่เหมือนเดิม

ในเวลาต่อมา ทางกรมการได้เปิดกว้างให้พระภิกษุ-สามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนในวิชาสามัญมากขึ้น กรมการศาสนาก็ได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้น กรมการศาสนาก็ได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้น คณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มโดยพระครูญาณกิตติคุณ (ณรงค์ กิตติญาโณ ฐิตฺต) เจ้าอาวาสวัดกุ เจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม ได้ไปติดต่อขออนุมัติให้จัดตั้งได้ตามหนังสืออนุมัติ เลขที่ 18/2538 ลงวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2538 จึงได้ทำการเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาขึ้นในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2538 ณ ที่วัดกุ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษา” มีการเรียนการสอนทั้งนักธรรม บาลี และวิชาสามัญ ซึ่งมีพระครูญาณกิตติคุณ เป็นผู้จัดการ มีพระมหาสัจ มนฺตภาณี (สัจ ร่มโพธิ์) เป็นครูใหญ่ และมีคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มเป็นเจ้าของและให้การอุปถัมภ์ ยังได้ขยายห้องเรียนไปเปิดสอนที่วัดแม่จางอีกแห่ง ชื่อ “โรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษา” สาขาแม่จาง⁵⁸

ต่อมา พระครูปริยัตตมาภิรัตน์ (จำเริญ ธีรปญฺโญ ติสฺส) เจ้าอาวาสวัดป่าแดด เจ้าคณะตำบลท่าผา ได้เปิดทำการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้น ณ วัดป่าแดดอีกแห่งหนึ่ง ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนโพธิธรรมศึกษา” เป็นสาขาของโรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษา⁵⁹

การสร้างวัดถาวร

อุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่ โดยคอนกรีตเป็นวัสดุก่อสร้าง

1. วัดบุปผาราม สร้างเสร็จปี พ.ศ. 2509
2. วัดกองกาน สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2517
3. วัดกุ สร้างเมื่อปี พ.ศ. –

สำหรับวัดที่กำลังก่อสร้าง คือ วัดบ้านเหล่า

ศาลาที่เป็นทรงล้านนามีที่วัดป่าแดดที่เดียว สร้างเมื่อ พ.ศ. 2511

⁵⁸ ดูประวัติโรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษาได้ที่ภาคผนวก ก

⁵⁹ อ่านประวัติเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ก

ศาลาการเปรียญที่เป็นแบบทรงไทยภาคกลางมีวัดบุปผาราม สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2523 ต่อมาก็
วัดบ้านเหล่า วัดน้อย วัดพริ้วหนุ่ม วัดต่อเรือ วัดทุ่งยาว วัดแม่น้ำจร วัดบนนา และที่กำลังจะสร้างคือ วัด
บ้านทัพ

วิหารแบบทรงไทยภาคกลางวัดที่สร้าง คือ วัดบุปผาราม และฉลองเมื่อ ปี พ.ศ. 2536

ศาลานิมนต์สร้างขึ้นตามลำดับวัดดังนี้

1. วัดกุ	สร้างเสร็จปี	2539
2. วัดบุปผาราม	สร้างเมื่อปี	2540
3. วัดป่าแดด	สร้างเมื่อปี	2544 สร้างพร้อมกับหอระฆัง
4. วัดแม่ปาน	สร้างเมื่อปี	2546
5. วัดบ้านทัพ, วัดต่อเรือ, วัดห้วยริน, วัดกองกาน	สร้างเมื่อปี	2548

สรุป

ลักษณะของสถาบันพุทธศาสนาในแม่แจ่ม ยังเป็นที่พึ่งแก่ชุมชนในท้องถิ่นยังมีหมอยาและ
การศึกษาที่คอยช่วยเหลือสังคม พระสงฆ์ได้จัดการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมให้แก่ชาวชนชายที่
เข้ามาบวชเป็นสามเณรได้เป็นภาระให้สังคมในการสร้างบุคคลกรให้มีคุณภาพทั้งวิชาและความรู้

พระสงฆ์ที่มีความสามารถในการจัดหาทุนทางการศึกษาก็ได้อนุเคราะห์ทุนการศึกษาให้แก่
เยาวชนที่มีฐานะยากจน

มีสงฆ์นักพัฒนาได้จัดการอบรมชุมชนในท้องถิ่นให้เยาวชนมีโอกาสปฏิบัติธรรมในช่วงปิดเทอม
ช่วงเข้าพรรษา และการศึกษาระบบศึกษาเป็นประจำทุกปี

การสร้างวัดส่วนใหญ่จะใช้วัสดุที่ได้ซื้อมาจากถิ่นอื่น

ประเพณีตลอดถึงการไปของคนที่แตกต่างไปจากเดิม พิธีกรรมต่าง ๆ จะเป็นรูปแบบมากขึ้นแต่
จุดมุ่งหมายของพิธีเพื่อใช้หรือความเป็นระเบียบมากกว่า จะส่งเสริมทางจิตใจ พระสงฆ์ยุคปัจจุบันต้อง
ทำงานหนักทั้งงานด้านศาสนาที่มีรูปแบบการปกครองจากส่วนกลาง พร้อมกับงานพิธีกรรมในแม่แจ่มก็มี
มากจนไม่ค่อยมีเวลาที่จะปฏิบัติปัสสนา เพื่อประโยชน์ของตนเองเลยมีแต่งงานอนุเคราะห์ชุมชนเต็มไป
หมด

บทสรุป

พระพุทธศาสนาในยุคดั้งเดิมมีลักษณะเฉพาะถิ่น คือ การเรียนการสอนเป็นอักษรล้านนา เรียนวิปัสสนาภาษาบาลีธรรมในธรรมบทหรือชาดก พระณเรผู้เป็นองค์ธรรมกถึกหรือนักเทศจะได้พระธรรมคำสอนจากการเทศและการอ่านคัมภีร์

การสวดมนต์ทำวัตรจะสวดมนต์ประจำวันมีบทสวดที่ใช้เฉพาะถิ่นการฝึกท่องแบบมุขปุระ คือท่องจำจากคำปากเพราะไม่มีหนังสือ

การปกครองเป็นการเอาผู้มีความรู้ความสามารถในท้องถิ่นคนท้องถิ่นเลือกเอง เรียกรปกครองนี้ว่า หมวดยุโบสถ พระสงฆ์เป็นที่พึ่งบารพทางสังคมมาก คือ เป็นหมดยาเป็นหมดความ เป็นโหราจารย์ เป็นอาจารย์สั่งสอนศิลปะวิทยาการต่าง ๆ ตลอดถึงช่างในหมู่ต่าง ๆ ด้วย

งานประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นการรวมคนให้ตั้งอยู่ในความดีมีโอกาสนสะสมบุญตามเวลาสมควร ไม่เห็นแก่เงินทองที่จะได้มา แต่การสร้างประเพณีพิธีกรรมเพื่อสร้างคนดี

การสร้างวัดวาอารามใช้วัสดุในท้องถิ่นช่วยกันสร้างมีนายช่างคอยดูแลเท่านั้น การทำ ทำไปด้วยความศรัทธา ไม่รีบร้อนทำการก่อสร้างวัดวาอารามเมื่อว่างจากการทำมาหาเลี้ยงชีพในช่วงฤดูร้อน

การเปลี่ยนแปลงทางบ้านเมืองเรียกว่า อาณาจักรทำให้ล้านนาต้องตกเป็นส่วนหนึ่งของสยาม รัฐของสยามต้องการปกครองประเทศชาติเป็นระเบียบเดียวกันโดยเฉพาะพระสงฆ์กับวัดเป็นฐานอำนาจที่สำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุด รัฐก็มีการปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปประเพณี และวัฒนธรรมคำสอน ตลอดถึงแนวการปฏิบัติ

การที่พระสงฆ์จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันต้องมีกิจวัตร จริยวัตร อย่างเดียวกันในช่วงแรกนี้ที่ปฏิรูปได้ คือ การเรียนหนังสือไทยกับการเรียนนักธรรม ตลอดถึงการสร้างบุคลากรรุ่นใหม่เพื่อจะสนองงานตามนโยบาย คือ การส่งพระสงฆ์ไปศึกษาต่อ

การปกครองสงฆ์มีความสอดคล้องกับการบริหารประเทศ มีกฎระเบียบที่เป็นรูปธรรม เช่น ไบสุทธิต้องมีจารีต หรือการนุ่งห่มแบบดั้งเดิมหรือพม่าต้องยกเล็ก การปกครองแบบหัวหมวดยุโบสถต้องยกเล็ก ต้องเรียนหนังสือไทยพระภิกษุสามเณรต้องไปสอบประณตต้องลาสิกขาไปสอบ

มีรูปแบบการปกครองแบบองค์กร และการปกครองแบบส่วนกลางแต่งตั้งมาให้

พระสงฆ์ที่บวชต้องเรียนนักธรรม ต้องเรียนทำวัตร เช่นเย็นเลิกสวดมนต์ประจำวัดดั้งเดิม มาสวดมนต์ 7 ด้านนแทน

มีงานประเพณีเป็งเกิดขึ้นตามการส่งเสริมของพระพุทธศาสนาทั่วโลกที่อายุของพุทธศาสนาเดินมาถึงครึ่งหนึ่ง คือ 2500 ปี เหลืออีก 2500 ปี จะรวมกันได้ 5,000 ปี ตามอายุพระพุทธศาสนาองค์นี้ได้ตรัสรู้

ลักษณะของสถาบันพุทธศาสนาในแม่แจ่ม ยังเป็นที่พึ่งแก่ชุมชนในท้องถิ่นยังมีหมอยาและการศึกษาที่คอยช่วยเหลือสังคม พระสงฆ์ได้จับการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมให้แก่เยาวชนชายที่เข้ามาบวชเป็นสามเณรได้เป็นภาระให้สังคมในการสร้างบุคคลกรให้มีคุณภาพทั้งวิชาและความรู้

พระสงฆ์ที่มีความสามารถในการจัดหาทุนทางการศึกษาก็ได้อนุเคราะห์ทุนการศึกษาให้แก่เยาวชนที่มีฐานะยากจน

มีสงฆ์นักพัฒนาได้จัดการอบรมชุมชนในท้องถิ่นให้เยาวชนมีโอกาสปฏิบัติธรรมในช่วงปิดเทอมช่วงเข้าพรรษา และการศึกษาระรมศึกษาเป็นประจำทุกปี

การสร้างวัดสวนใหญ่จะใช้วัสดุที่ได้ซื้อมาจากถิ่นอื่น

ประเพณีตลอดถึงการไปของคนก็แตกต่างไปจากเดิม พิธีกรรมต่าง ๆ จะเป็นรูปแบบมากขึ้น แต่จุดมุ่งหมายของพิธีเพื่อโชวีหรือความมีระเบียบมากกว่าจะส่งเสริมทางจิตใจ พระสงฆ์ยุคปัจจุบันต้องทำงานหนักทั้งงานด้านศาสนาที่มีรูปแบบการปกครองจากส่วนกลาง พร้อมกับงานพิธีกรรมในแม่แจ่มก็มีมากจนไม่ค่อยมีเวลาที่จะปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อประโยชน์ของตนเองเลยมีงานอนุเคราะห์ชุมชนเต็มไปหมด

ภาคผนวก

1. เรื่องปู่เสียดคำลัวะ

พอหญิงคนนั้นคลอดลูกมาก็ได้ลูกตามปรารถนา ลูกที่เกิดมาก็มีความเฉลียวฉลาดกว่าลูก ไตรธรรมดา ปู่เสียด เติบโตขึ้นมา ก็ได้ไปอยู่ในหมู่บ้านลัวะ มีวันหนึ่งลูกลัวะป่วยลัวะก็เลยขอปู่เสียดไป ทำนายว่าจะเป็นเพราะผีทางเหนือทางใต้ห้วยใดมาตักตอลูกข้า พอปู่เสียดได้ยินอย่างนั้นก็เอาคันทูไฟ กับข้าวเย็นแล้วเอาใบตองห่อเอาเวียนปลายตีนลูกลัวะ 3 รอบแล้วบอกว่า " ผีเก้าไม้หลงกวง (โพรง) ไม้ใหญ่ ได้ตักได้ตอล้าน้อย ก็ขอให้หายวันหายคืน ป้อจะเอาหมูตัวที่ใหญ่ที่สุดในหมู่บ้านไปเลี้ยง "พอปู่เสียดกล่าวอย่างนั้นแล้ว ลูกลัวะก็เริ่มหาย ๆ จนถึงตอนเช้าหายตามปกติ ลัวะก็เลยได้เตรียมครอกเตรียมครัวและหมูตัวใหญ่ที่สุด แล้วฆ่าหมูลาบบ้าง ปิ้งบ้าง ทำหิ้งแล้วก็ให้คนเก่งที่สุดไปว่า "ผีเก้าไม้หลง กวงไม้ใหญ่ ที่ได้ตักได้ตอลูกข้าตอนนี้ ข้าได้มาฮับมาต้อนแล้วเด้อ "ปู่เสียดอยู่ในกรงไม้ (โพรงไม้) ก็ตอบว่า เออ พอลัวะได้ยินก็ชนลูก แล้วก็ต่อไปอีกว่าขอให้ถอดพิษ ถอดไม้ออกจากลูกข้าบัดนี้ยามนี้เด้อะ อย่าให้เหลือให้ค้าง "ปู่เสียดก็ตอบครั้งที่สองอีกว่า เออ ลัวะที่ชานอกก็ต่างได้ยินเสียงดังออกมาจากกรงไม้ (โพรงไม้) เหมือนกันทุกคน เมื่อเข้ามารับมาต้อนแล้วก็หือมีความสุขจะไปตักไปตอกันอีก ผีก็ให้อยู่ส่วนผี คนก็ให้อยู่ส่วนคน พอลัวะว่าเสร็จ ปู่เสียดที่อยู่ข้างในก็ตอบดั่งเก่าเดิม ลัวะที่ทำพิธีและที่อยู่ข้างนอกก็พากันวิ่งหนีหมดเลยเพราะกลัว ปู่เสียดก็เลยจัดการนำหมูกลับบ้านหมดเลย ต่อมาลูกปู่เสียดได้นำเนื้อและข้าวเดินกินตามหมู่บ้าน พอลูกลัวะเห็นลูกลัวะก็ร้องไห้แย่งกิน ลัวะเลยถามลูกปู่เสียดว่า "เอาเนื้อมาจากไหน" ลูกลัวะก็ตอบว่า "ป้อเพื่อนไปเซาะที่เก้าไม้หลงกวง(โพรง)ไม้ใหญ่ปุ่น" ลัวะก็รู้ทันทีว่าเสียงที่ได้ยินนั้นเป็นเสียงปู่เสียดแน่ ๆ อยู่มาบ่อเมิน (ไม่นาน) ลูกปู่เสียดก็ป่วย ปู่เสียดก็ขอลัวะมาทำนาย ลัวะก็ทำนายทายทักเหมือนกับปู่เสียดทำนายให้ลัวะนั้นแหละ ลัวะก็บอกให้ปู่เสียดไปหาหมูตัวห้ำก้ามาเลี้ยงปู่เสียดก็แกล้งไปถามหมู่บ้านเหนือบ้านได้ แต่ก็ไม่มีชื่อปู่เสียดเอาฟักแพงมาเจาะเป็นรูแล้วได้เวลาพบค้ำไฟแพ็กก็ลากฟักแพงไปพร้อมทั้งทำเสียงร้องอวก ๆ เหมือนกับเสียงหมูตัวใหญ่ ๆ ร้อง พวกลัวะได้ยินต่างก็วิ่งเข้าไปในโพรงไม้ใหญ่ พอปู่เสียดไปใกล้ไม้ใหญ่ก็เอาไม้ฟาดฟักแพงแล้วทำเสียงเลียนแบบหมูก้าล้งโกล้ตาย ลัวะที่อยู่ข้างในต่างก็ตอกติใจว่าจะได้กินหมู แล้วแกล้งจัดแจงต้มฟักแพงชวงนั้น ลัวะอยู่ในโพรงไม้ก็คุยกัน แกล้งเอาฟางข้าวมาสอดเข้าตรงรูโพรงไม้แล้วพลางพูดว่าวันนี้เจ้าป่าเจ้าเขาคงชวนเพื่อนมาเยอะนะ ปู่เสียดก็บอกว่าจะเอาฟางให้ปุ่นๆ พอได้เวลาอันสมควรปู่เสียดก็เอาฟักแพงที่ต้มยกขึ้นหึ่งเพื่อบวงสรวงเซ่นไหว้ พอเวลามีดสนิปู่เสียดก็เลยเอาไฟจุดให้เจ้าพ่อเห็นเพราะกลัวจะไม่เห็นข้าวของเซ่นไหว้ แกล้งไฟล้อมรอบโพรงไม้หมดเลย ลัวะจึงไม่มีอากาศหายใจและในที่สุดก็ถูกไฟครอกตาย

ลูกปู่เสียดกินปลา ลูกลัวะเห็นก็อยากกินบ้าง ลูกลัวะก็ร้องไห้ให้พ่อหาให้ ลัวะก็ไปถามปู่เสียดว่าเวลาไปตกปลาทำอย่างไรบ้าง ปู่เสียดบอกว่าเอาไข่ไปตกปลา ลัวะก็หาไข่สอง-สามรังในหมู่บ้าน

เพื่อจะไปหาปลามากิน ปูเสียดก็ไปก่อนแล้วลับมิดอีโต้ เอาไม้มัดติดด้ามแกกพลิกมิดให้เห็นแวบ ๆ เหมือนปลาพลั่วเห็นลัวะนึกว่าปลาจริง ๆ ก็เลยไซโยนลงไปปูเสียดก็เลื่อนมิดเข้าหาตัวเรื่อย ๆ พอใกล้ ๆ ตัวก็เอามิดเขื่อนไซออกจากเบ็ด แล้วก็กระตุกเบ็ดลัวะก็ดึงเบ็ดนี้ปลาติดเบ็ด แต่ปลาไม่ได้ติดเบ็ดไม่ได้ปลาสักตัวจนไซหมด พอถึงตอนเย็นลูกลัวะเห็นลูกปูเสียดกินไซก็ร้องไห้ยาอกกิน ลัวะเลยถามว่าไปเจอไซที่ไหนมาลูกปูเสียดก็ตอบว่าพ่อไปเจอวังปลาท้ายบ้านมา อยู่มาอีกสอง-สามวัน ปูเสียดก็พามาไซเพื่อจะเอาไปตกเบ็ด พอลัวะรู้ลัวะก็พากันไปหมดบ้าน (ลัวะผู้ชาย) เพราะคิดว่าแกแค้นปูเสียด พอปูเสียดไปถึงวังเลยเอาไซโยนไปที่ละฟองพร้อมเบ็ด พอลัวะเห็นก็พากันทำเหมือนปูเสียดทำคือเอามิดอีโต้พลิกไปพลิกมาเพื่อให้เห็นแวบ ๆ เหมือนปลา ปูเสียดสังเกตจากพ่อไม่เฝ้าที่ลัวะใช้นายใจ และสังเกตจากหญ้าที่คลุมหัวแล้วปูเสียดก็เอาก้อนหินโยนใส่ลัวะที่มากับแค้นตายหมด

อยู่มาไม่นานลูกลัวะเห็นลูกปูเสียดเลี้ยงนกแล (นกแก้ว) เลยอยากได้จึงถามว่าได้มาจากไหน ลูกลัวะตอบว่าพ่อไปจับบนเขาโน้นลูกลัวะที่อยู่ ในหมู่บ้านต่างพากันไปหาปูเสียดเลยไปตามปูเสียดว่าวิธีการจับนกแล (นกแก้ว) และกาสรไปเอานกแล (นกแก้ว) จะไปเอาตอนไหนปูเสียดตอบว่าต้องไปเอาคืนเดือนเพ็ญต้องขึ้นไปเอาบนภูเขาสูงแล้วปูเสียดก็พาพวกเด็ก ๆ ในหมู่บ้านทั้งหมดขึ้นไปบนป่าสนพร้อมกับซีให้เด็ก ๆ ดูลูกสนว่านั่นแหละคือนกแล (นกแก้ว) แล้วก็บอกให้เด็ก ๆ ทุกคนว่าอย่าส่งเสียงดังเดี๋ยวนกจะบินหนี ลูกลัวะต่างตื่นเต้นที่ได้เห็นลูกสนคิดว่าเป็นนกแลต่างก็วิ่งแล้วปูเสียดก็เอาขวานด้ามหลวง ๆ เพื่อที่โค่นต้นไม้ พอขวานลับเข้าไปสอง-สามทีขวานก็หลุดออก ปูเสียดก็เอาขวานกระแทกกับหัวเข้าลูกลัวะ ลูกลัวะก็ร้องไห้บอก ปูเสียดก็บอกว่าอย่างร้องเดี๋ยวนกจะบินไปหมด ลูกลัวะก็ต้องทนและหยุดร้องทันทีเพราะความหอยากระดกพ่อก็ไม่กล้าล้มปูเสียดก็บอกให้ลูกลัวะทั้งหลายวิ่งไปรอที่จับนกแแจ (นกแก้ว) เพราะเด็กเข้าใจว่าลูกต้นสนนั้นเป็นนกแลจริง ๆ ก็วิ่งไปทางที่ไม้จะล้มพ่อก็ไม่ล้มก็ทับใส่ลูกลัวะตายหมดไม่เหลือแม้แต่คนเดียว

ดังนั้นในหมู่บ้านเลยเหลือแต่ผู้ชายวัยรุ่น และพ่อบ้านประมาณ 4-5 คน คุยกันถึงว่าอยากแลกนอนเมียกับปูเสียด แต่ปูเสียดมีข้อแม้ว่าต้องให้ปูเสียดนอนก่อนเพราะว่าลัวะมีหลายคน ปูเสียดก็นอนกับเมียลัวะแล้วเอาระดิงมัดติดเอวเวลานอนกับเมียลัวะก็เลยมีเสียงดังของกระดิง ลัวะผู้ชายก็เลยถามปูเสียดว่ามี เคล็ดลับอย่างไรที่นอนแล้วมีเสียงไฟเพราะเพราะพริ้งสนุกสนาน ปูเสียดได้ตอบไปว่า "ถ้าต้องการรู้ต้องมีข้อแม้ว่าห้ามนอนกับเมียฉันแล้วฉันจะบอกให้" "พวกลัวะต่างก็ตกลงเพราะเมื่อไปแอบฟังปูเสียดร่วมหลับนอนกับเมียตนเองมีเสียงไฟเราะเหลือเกิน แล้วปูเสียดก็ได้นัดหมายให้เอาเงิน (ตะกั่ว) กับถ่านไปที่วังน้ำ ส่วนข้ออื่นกับหม้อปูเสียดจะรับผิดชอบเตรียมไปเองส่วนลัวะที่ต้องการไปหล่มะหนึ่งต่างก็อยากได้ลูกกระดิงของตนเองใหญ่และดัง ๆ เลยเตรียมเงิน (ตะกั่ว) เยอะมากในการหล่มต้องจับไม้สั้นไม้ยาวว่าใครจะได้หล่มก่อนหลังเพื่อที่ไม่ให้ลัวะแย่งกันลัวะที่ได้คิดสุดท้ายต่างใจจดใจจ่อเพราะกลัวตะกั่วหมดการหล่มกระดิงของปูเสียดนั้นคือดักตะกั่วใส่ลูกอีแตนแล้วก็ตักน้ำออกผู้ชายลงน้ำเพื่อให้ไหลน้ำออกวังได้ ต้องเลือกสถานที่ที่น้ำเชี่ยวที่สุด พอ

เลือกเวลาและสถานที่ได้แล้ว ปู่เสียดจัดการต้องหม้อต้มจิ้น (ตะกั่ว) ให้เหลว แล้วก็ให้บุคคลที่ได้คิวแรก หรือที่ 1 เข้าหลอมมะหิงงโดยผู้ที่หล่อต้องยืนถ่างขาคร่อมน้ำที่เชื่อมที่สุดพร้อมกับดึงหนังอันตะของตนเองออกมาเพื่อรองรับตะกั่วปู่เสียดก็ใช้ทัพพีตักตะกั่วราดอันตะแล้วปู่เสียดก็ถีบหน้าอกให้เหงายท้องลงน้ำเชื่อม มีบางคนที่เป็นลูกผู้ใหญ่บ้านหรือลูกแคว้น (กำนัน) บอกแก่ปู่เสียดว่า ข้าเป็นลูกแคว้น (กำนัน) จะเอาสองซ็อนแต่ไม่มีใครได้สองซ็อนเพราะซ็อนเดียวกันตายแล้วสถานที่หล่อกระดิ่งนั้น ปัจจุบันเรียกว่า ออบลั้วะวาย อยู่บริเวณใกล้บ้านสบลอง

พอปู่เสียดตายผู้หญิงโกรธแค้นก็หมายว่าจะไปถ่ายอุจจาระใส่หลุมศพปู่เสียดให้สะใจ เลยไปถามลูกปู่เสียดว่าฝังศพพ่อตรงจุดไหน ลูกปู่เสียดก็รู้ทันทีชี้ไปใกล้ชุมต่อนलग (ตัวต่อที่อยู่ในดินมีขนาดใหญ่ที่สุด) คนเมืองเรียกว่า ต่อสาดหรือต่อเสือ เพราะว่ามันคุ้ยดินออกมาขนาดเท่าผืนเสือ ลั้วะผู้หญิงก็ไปชวนเพื่อนฝูงทั้งบ้านว่าไปแก้แค้นปู่เสียดกันดีกว่า เพราะเขาฆ่าลูกผัวเรา เลยไปถ่ายอุจจาระใส่ชุมต่อนก็เลยถูกต่อตอยดูด ลั้วะผู้หญิงตะโกนออกมาว่าปู่เสียดนี้จริง ๆ ตายแล้วยังตุเลย

2.ตัวอย่างการเขียนจดหมายหาพระสงฆ์

เขียนที่วัดพุทธเอ็น

สมณกถาหมายพระครูบาอินตา นายกิตติ 14 วัดพุทธเอ็นถึงตุ้เจ้าญาณหิน วัดห้วยริน และตุ้เจ้าเต้จ๊ะ วัดโหลงโด่งทราบ

แต่ท่านทั้ง 2 ได้ขึ้นมาประชุมที่วัดพุทธเอ็นในวันเดือน 10 ลง 13 ค่ำ พຸ່ງนี้ เพราะมีความขัดข้องด้วยภายในหลายอย่างเป็นการยุ่งเหยิงนัก แต่มีความขัดสน อย่างหนึ่งอย่างใดก็อย่าได้อ้างจิม

เซ็นต์ ชื่อพระอินตา

เป็นสำคัญ

3.คำไหว้พระธาตุปีเกิด

พระธาตุประจำปีเกิด

พระธาตุประจำปีเกิดโบราณ อาจารย์ได้เขียนเป็นตำราได้สืบกันมาว่ามนุษย์คนเขาที่เกิดมาในโลกนี้เมื่อสิ้นอายุขัยแล้วดวงวิญญาณจะไปสถิตอยู่ตามพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ ตามปีเกิด และในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ หากได้ไปไหว้ไปนมัสการยังพระธาตุประจำปีเกิด ถือว่าได้บุญได้กุศล และทำให้อยู่ดีมีสุข อายุยืนยาวนาน คนสมัยก่อนจะมีรูปภาพพระธาตุเจดีย์ประจำปีเกิดไว้ในบ้านเรือนหรือบนหิ้งแต่เป็นรูปขาวดำ สำหรับไว้สักการบูชา ในการรวบรวมพระธาตุเจดีย์ประจำปีเกิดนี้มีใน

ตำราคนเมืองเหนือเป็นตำราพื้นเมือง หรือล้านนา ผู้เขียนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในครั้งได้ แสงหาวรวบรวมไว้ให้อุบาสกอุบาสิกาผู้นับถือพระพุทธศาสนา นำมาศึกษาและกราบไหว้ผู้ที่สนใจ จะได้ทราบว่าพระธาตุเจดีย์นั้น ๆ ตรงกับวันเกิดปีเกิดของตนเอง เมื่อมีโอกาสจะได้ไปสักการบูชา หรือน้อมระลึกถึงด้วยความเคารพเลื่อมใสก็จะก่อให้เกิดบุญกุศลความสุข ความเจริญในชีวิตยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระธาตุประจำปีเกิดนี้ ตามตำราของโบราณจารย์ได้กล่าวไว้ดังนี้

คนเกิดปีชวด (หนู)	วัดพระธาตุศรีจอมทอง	จังหวัดเชียงใหม่
คนเกิดปีฉลู (วัว)	วัดพระธาตุลำปางหลวง	จังหวัดลำปาง
คนเกิดปีขาล (เสือ)	วัดพระธาตุช่อแฮ	จังหวัดแพร่
คนเกิดปีเถาะ (กระต่าย)	วัดพระธาตุแช่แห้ง	จังหวัดน่าน
คนเกิดปีมะโรง (งูใหญ่)	วัดพระธาตุพระสิงห์	จังหวัดเชียงใหม่
คนเกิดปีเส็ง (งูเล็ก)	วัดพระธาตุพระพุทธรักษา	ประเทศอินเดีย
คนเกิดปีมะเมีย (ม้า)	พระเจดีย์พระธาตุตะไกอง	ประเทศพม่า หรือ
เจดีย์ชเวดากอง ประเทศเมียนมา)		
คนเกิดปีมะแม (แพะ)	วัดพระธาตุดอยสุเทพ	จังหวัดเชียงใหม่
คนเกิดปีวอก (ลิง)	วัดพระธาตุพนม	จังหวัดนครพนม
คนเกิดปีระกา (ไก่)	วัดพระธาตุหริภุญชัย	จังหวัดลำพูน
คนเกิดปีจอ (สุนัข)	เจดีย์พระเกตุแก้วจุฬามณี	ดาวดึงส์
คนเกิดปีกุน (หมู)	วัดพระธาตุดอยตุง	จังหวัดเชียงราย

คำนำมัสการพระบรมธาตุจอมทอง

กราบไหว้เมื่อบรมธาตุอยู่ในคูหาปราสาทให้ว่า นโมพุทธานะ นะมามิ ติโลกะโม
 ลิง โลกะญู ปะติฏฐิตัง บุษิตัง สัพพะโลเกติ กิตติมันตัง มะโนหะรังอะหัง วันทามิสัพพะ
 ทา

คำแปลว่า

อะหัง อันว่าข้าพเจ้า นามิ ก็ไหว้ครบทวารทั้งสามโลกโมลิมักว่าติโลกะสุส ภควโต ทักขิน
 โมลี ซึ่งพระธาตุจอมหัวเบื่องขวาแห่งพระพุทธเจ้า ตนประเสริฐล่ำเลิศกว่าโลกทั้งสาม ทักขินโมลี
 ธาตุนั้นปติฏฐิตัง มักรว่า ภควโตอภิวรรณพละนฐิตัง อันตั้งอยู่ด้วยกำลังอธิษฐาน แห่งพระพุทธเจ้าโล
 กะญูพุทธริน บณยอดดอยจอมทอง อังครัก อันมีเมืองอังครักฐ กิตติมันตัง อันถวายปรากฏมากนัก
 มโนหัง อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธายินดีปีติปราโมทย์โลกานังแห่งโลกทั้งสาม สัพพะโลเกติ
 ชิตัง อันโลกทั้งมวลหากควรบูชา อามิสปฏิบัติ ะเสนะ ด้วยสามารถแห่งอามิสบูชาและปฏิบัติ

บูชา สัพพะทาในกาลทุกเมื่อแล

คำไหว้พระธาตุลำปางหลวง

ยา ปาตุภูตา อะตุลานุภาว จิรัง ปะติฏฐิตา สัพภักปปะนุเร เทเวนะ คุตตา อุตตะ ภาภิเรย
ยา นะ มามีหันทัง วะระชินะธาตุง ภูมาระกัถสะปิง นะลาตะ ธาตุโย เมฆิยะมะหา เถระ กัณธาตุ
ฐะเปติ มหาฐานะ เจตียัง ปุชิตา นะระ เทเวหิ อะหังวันทา มิธายุโย

คำไหว้นมัสการพระธาตุช่อแฮ

โกเสยยะระชัคคะปัพพะเต สัตตะมะโนธัมเม พุทธาเกสา อะหังวันทามิ สัพพะทา อะหังวัน
ทามิ ธาตุโย อะหังวันทามิ สัพพะโส

คำไหว้พระธาตุแช่แห้ง

ตั้งนะโม 3 จบ แล้วกล่าวบูชาว่า ยา ธาตุภูตา อตุลา นันทปุเร เทวานุภาเวนะ วะระธาตุ
เสฏฐัง อะระหัง วันทา มิ สัพพะทา อะหังวันทามิ ธาตุโย หรือว่าดังนี้

ยา ธาตุภูตา อะตุลานุภาว จิรัง ปะติฏฐิตา นันทะกัปปะเก ปุเร เทเวนะ คุตตาวะระพุทธ
ธาตุง จิรัง วันทามิ หันตัง ชินะธาตุโย โส ตะภาคะตัง อะหังวันทา มิ สัพพะทา อะหังวันทามิ ทุระโต

คำไหว้พระธาตุพระสิงห์

นะมามิ สิหิงพิมปิง สุวณณารัมมัง ลังกาชาตัง โสภาภิโสกัง สะราภิกันตัง นะมามิหัง
แปลว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อม พระพุทธรูปพระสิงห์ อันแพรวพราวไปด้วยทอง สร้างมาจาก
สีลังกาอันงดงามยิ่งนัก ข้าพพุทธเจ้าขออบน้อมพระสิงห์

คำไหว้พระเจดีย์พุทธคยา อินเดีย

ปะฐะมัง โพธิปัลลิกัง ทุตติยัง อานิมิสสะกัง ตติยัง จังกะมะเสฏฐัง จะตุตถังระ ตะนะมะรัง
ปัญจะมัง อะชะปาละนิโครธัง จัฏฐังราชายะตะมัง สัตตะมัง มุจจะลินทัง อหังวันทา มิ ทุระโต

=

คำไหว้พระเจดีย์ชะเวดากอง (พระธาตุตะโก้ง เมืองพม่า)

ขัมพุทฺธิเป วะระฐานะ สิงคุตฺเตเร มะโนธัมเม สัตตะระตะนะปะฐะมังภกฺขันธัง สุวณฺณะ
ทณฺทัง ธาตุโยฐฺสสะติ ทุตติยังโกนาคะมะนัง ธัมมะถะณัง ธาตุโย ฐฺสสะติ ตติยัง กัถสะยัง พุทธจ
ะรังธาตุโย ฐฺสสะติ จะตุตถัง โคตะมะอัฏฐุสเสะ ธาตุโยฐฺสสะติ ปัญจะมัง อริยะเมตเตยโย อะนา
คะเตอุตตะมังคะธาตุโย อะหังวันทามิ ทุระโต

คำไหว้พระธาตุดอยสุเทพ

สุวณณเจติยัง เกสวะระมะตถะลุงคัง ะรัญญะธาตุสุเทเวหิ สัพพะบุชิตัง นะระเทเวหิ
อะหัง วันทามิ ธาตุโย อะหังวันทามิ สัพพะทา

คำไหว้พระธาตุนม (ภาคอีสาน)

กะปะณะศิริสะมิง ปัพพะเต มหากัสสะเปนะ รุานปีตัง พุทธะอุรังคะธาตุง สีระสา นะมามิ
ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการ พระบรมอัฐิธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระมหากัสสป
เถระเจ้า นำมาธูปนำไว้ ณ ภูเก้าพร้าด้วยเศียรเกล้า

คำไหว้พระธาตุหริภุญชัย

สุวณณเจติยัง หริภุชะยัญฐัง ะระโมลีธารัง อุรัญเสฏฐัง สะนะอังคฺสิญฐัง ถัจจา ยะเนนา
นิตะปัตตะปัตตะปุรัง สีเสนะ มัยหัง ปะณะนามิ ธาตุง อะหังวันทามิ สัพพะทา ข้าพเจ้าขอเอาเศียร
เกล้า ของข้าพเจ้า นอบน้อมพระธาตุอันเป็นเจดีย์ทอง ซึ่งอยู่ในเมืองหริภุญชัย คือ พระอัญมณี
พระโมลีอันประเสริฐ พระอัฐิส่วนพระทรงอันประสุดกับทั้งพระอัฐิพระองค์และพระธาตุย่อยเต็ม
บาตรหนึ่ง อันพระกัจจายยะนำมา ข้าพเจ้าขอวันทาในกาลทุกเมื่อแล

คำไหว้พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี

ตาวะติงสาเยะ ปุรัมเม เกสจจุฬามณี สะวีระปัพพะตา บุษิตา สัพพะเทวานัง ตังสีระสา ธาตุ
อุตตะมังอะหังวันทามิ สัพพะทา

คำไหว้พระธาตุดองตุง

พิมพา ะชัคคะ ปัพพะเต นะจุฬ้า ธาตุ จิรัง-มะหาคะมา นะมามิหัง อะหัง วันทามิ สัพพะ
ทา

4.วันดี-วันเสีย

=

เดือนเกียง เดือนห้า เดือนเก้า-ระวิจันตัง	เสีย	วันอาทิตย์กับวันจันทร์
เดือนยี่ เดือนหก เดือนสิบ-อังการัง	เสีย	วันอังคารวันเดียว
เดือนสาม เดือนเจ็ด เดือนสิบเอ็ด โสริ-กูร	เสีย	วันเสาร์กับวันพฤหัสบดี
เดือนสี่ เดือนแปด เดือนสิบสอง สุโข-พุทธา	เสีย	วันศุกร์กับวันพุธ

โลกวันแบบโบราณ

ผู้ที่จักมีงานมงคลต่าง ๆ เช่นบวชพระเปิดตู้ สร้างบ้านใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ กินแขกแต่งงานไปค้าขายเปิดร้าน ไปติดต่อการงานเสี่ยงโชค โยกย้ายไปอยู่ต่างบ้านต่างเมือง การลงทุนค้าขายหากต้องการวันดีมีโชคชัย ก็ให้ดูตามนี้และเลือกเอาวันดีเว้นวันเสียก็จะเกิดสมฤทธิผล แก่ท่านดังประสงค์ เพราะโลกโบราณแบบนี้มีผู้เอาไปใช้แล้วได้ผลดีดังใจนี้มากมายต่อมากแล้ว เดือนออก-เดือนแรม ก็ถือเอาแบบอย่างเดียวกันคือ

1	คำ	ข้างแก้วขึ้นสู่โรงธรรม	ดี
2	คำ	พึงธรรมกลางป่าช้า	ไม่ดี
3	คำ	ล้างมือถ้าคอยกิน	ดี
4	คำ	นอนหลายตื่นตากแดด	ไม่ดี
5	คำ	มีแวดล้อมป้องเอา	ไม่ดี
6	คำ	ลงสำเนาไปคำ	ดี
7	คำ	เคราะห์อยู่ถ้าคอยชน	ไม่ดี
8	คำ	สรวนปมเมียน	ไม่ดี
9	คำ	ถูกเสียนพระราม	ไม่ดี
10	คำ	หาความงามบได้	ไม่ดี
11	คำ	ชี้ไว้เกิดเป็นดี	ดี
12	คำ	บมีดีสักหยาด	ไม่ดี
13	คำ	ไชยะปราบชมพู	ดี
14	คำ	ศัตรูปองร้าย	ไม่ดี
15	คำ	ถูกแม่ผีนางป้องเอา	ไม่ดี

หมายเหตุ : ปัจจุบันก็ถือตามนี้

5.ประวัติพระสงฆ์ที่มีบทบาทในเมืองแจ่ม

ประวัติพระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโณ

ชีวิตก่อนบรรพชา

พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโณ เดิมชื่อ สุทัศน์ นະติกา เกิดวันพุธที่ 4 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2509 บิดาชื่อ นายคำ มารดาชื่อ นางพัน เกิดอยู่บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าผา อำเภอแม่

แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ท่านเป็นกำพร้ามารดาตั้งแต่ท่านอายุได้ 1 ขวบ บิดาของท่านได้แต่งงานใหม่ และท่านก็ได้ไปอาศัยกับตายาย ท่านมีพี่น้องร่วมโลหิตกันทั้งหมด 12 คน ฐานะทางครอบครัวของท่านเช่นเดียวกับชาวชนบททั่วไป เมื่อเทียบกับลูกทั้ง 12 คน คนทั่วไปอาจจะว่าลูกมากและยากจน แต่ในบริบทสมัยนั้น ครอบครัวในชนบทจำเป็นต้องมีลูกมากเพื่อให้แรงงานในภาคเกษตรกรรม ถ้าถามว่าฐานะทางเศรษฐกิจดีหรือไม่อย่างไรก็ตอบได้ว่าอยู่ได้ไม่ถึงกับยากจน

หลังจากที่ท่านได้เข้ามาอาศัยอยู่กับตายายแล้ว ปี พ.ศ. 2516 เป็นปีที่ท่านมีอายุกำหนดที่จะต้องเข้าเรียน ตาและยายจึงนำท่านไปฝากโรงเรียนวัดป่าแดด ในปี พ.ศ. 2520 ท่านก็สามารถเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ชีวิตในวันเด็กของท่านนับว่าค่อนข้างที่จะแตกต่างจากเด็กในชนบททั่วไป กล่าวคือ ท่านจะมีนิสัยที่ไม่ในการแสวงหาความรู้ใส่ตัวเองมาก ท่านจะใช้เวลาว่างจากการทำงานช่วยเหลือครอบครัวอย่างที่ได้ทำมาอ่านหนังสือ ซึ่งตรงจุดนี้ถ้าเป็นเด็กทั่วไปก็จะเล่นกันแต่ท่านกลับไม่ทำอย่างนั้น สภาพแวดล้อมทางครอบครัวมีส่วนที่ทำให้ท่านเป็นอย่างนั้น เนื่องจากว่าลุงของท่านเป็นคนที่เคยบวชเรียนมาก่อน มีความรู้ทางด้านภาษาล้านนาและแปลนผู้ที่ได้รับการศึกษาทางธรรมะเป็นอย่างดี และลุงก็จะเป็นคนที่ชอบอ่านหนังสือมากเช่นกัน ท่านมักที่จะหยิบเอาหนังสือของลุงมาอ่านติดขัดตรงไหนก็จะถามลุง ในขณะที่พี่ชายของท่านก็เคยบวชเป็นสามเณรและลาสิกขามาเช่นกัน

ดังนั้น จึงทำให้ที่บ้านของท่านมีหนังสือหรือตำราอยู่บ้านบางส่วน ตลอดถึงมีผู้รู้หนังสืออยู่บ้าง ทำให้ท่านสามารถอ่านหนังสือได้ตั้งแต่อายุอยู่ ป.1 และเมื่อท่านสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนป่าแดดแล้ว ท่านก็ได้หันหลังให้กับเรื่องของความสนุกสนาน มุ่งเข้าสู่ร่มผ้ากาสาวพัตร์ เนื่องจากท่านเห็นคุณค่าของการศึกษาทั้งที่เคยประสบด้วยตนเองและมีแบบอย่างที่ดีอย่างลุง

และพี่ชาย และอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ท่านตัดสินใจบวชในบรรพชา ก็เพราะว่าคนที่เรียนต่อในสมัยของท่านนั้น ต้องมาศึกษาในเมือง ญาติท่านในเมืองก็ไม่มีในขณะเดียวกันท่านจะต้องเดินทางไปกลับทุกวันก็เห็นว่าจะลำบาก ท่านจึงเลือกเอาที่จะบรรพชาและหันหน้าศึกษาพระปริยัติธรรมในทางพระศาสนาดีกว่า ท่านจึงได้ตัดสินใจบวชเป็นสามเณร ณ วัดป่าแดดนั่นเอง

= การบรรพชาและการศึกษาหลังการบรรพชา

เมื่อเรียนจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ท่านก็เข้ามาบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อครั้งอายุ 11 ปี ท่านบรรพชาเมื่อวันที่ 27 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2520 ณ วัดป่าแดด พระอุปัชฌาย์คือเจ้าอธิการพิมล ปิยธมฺโม วัดบุปผาราม ตำบลช้างเคือง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ หลังจากที่ยังบรรพชาเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนาแล้วท่านได้ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมที่สำนักศาสนศึกษาวัดป่าแดด ท่านใช้เวลาในการศึกษานักธรรมชั้นตรี (ขั้นต้นของการศึกษานักธรรม) อยู่รวมเวลาทั้งหมด 4 ปี จึงจะสอบผ่าน ตรงจุดนี้ท่านมองว่าถ้าเป็นคนอื่นก็คงจะท้อและ

พาลไม่เรียนหรือลาสิกขาไปแล้ว แต่ท่านกลับไม่ทำอย่างนั้น เหตุผลหนึ่งที่ท่านพอจะรู้ว่าทำไมถึงต้องเรียนซ้ำชั้นนานหลายปีนั้นก็คือ ตัวหนังสือของท่านไม่สวยและข้อสอบก็จะเป็นข้อสอบแบบอัตนัยทั้งหมด กรรมการคงจะอ่านคำตอบของท่านไม่ถนัด เพราะว่ามันไม่สวย ท่านเชื่อว่าทำทำข้อสอบถูก แต่ท่านก็ไม่ได้ห้อยย ท่านใช้เวลาส่วนหนึ่งคัดไทยในที่สุดท่านก็สามารถที่สอบผ่านได้ในปีที่ 4

ในช่วงที่ท่านเรียนพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมอยู่นั้น เวลาส่วนหนึ่งของท่านนอกจากจะเป็นการท่องหนังสือ ทำกิจวัตรประจำวันของสงฆ์ เช่น การทำวัตรสวดมนต์ บิณฑบาต กวาดลานวัด เป็นต้น แล้วทุก ๆ เย็นหลังจากเลิกเรียนหนังสือท่านและพระภิกษุสามเณรภายในวัดจะช่วยกันปั้นอิฐเพื่อสร้างกุฏิที่พักจำพรรษาอีกหลังหนึ่ง หลังจากทำงานเสร็จก็จะทำวัตรสวดมนต์ คัดตัวหนังสือล้านนาที่มีท่านเจ้าอาวาสเป็นผู้สอน หลักสูตรที่มีเสริมขึ้นของพระภิกษุสามเณรภายในวัดคือ "ภาษาล้านนา" ท่านกล่าวว่า พระภิกษุสามเณรที่เป็นชาวเหนือหรือชาวล้านนาจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้ภาษาล้านนานั้นส่วนมากบรรพบุรุษจะเขียนหรือ "จ๋าน" ไว้ในธรรมใบลานเป็นภาษาล้านนา

หลังจากสอบนักธรรมชั้นตรีผ่านแล้ว ท่านก็ได้ศึกษาต่อจนจบนักธรรมชั้นเอาอีก 3 ปีต่อมาและก็จบการศึกษาผู้ใหญ่ระดับ 4 (เทียบเท่ามัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 ในปัจจุบัน) จึงนับว่าท่านเป็นสามเณรที่ไฝในการศึกษาอย่างจริงจัง

เมื่อท่านสำเร็จการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมชั้นเอาและการศึกษาผู้ใหญ่ระดับ 4 แล้วท่านก็ไม่มีโอกาสเรียนต่อ เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจในช่วงนั้นอยู่ในช่วงฝืดเคืองทางบ้านไม่สามารถที่จะส่งให้เรียนต่อได้และสถานที่เรียนก็หายาก ท่านจึงตัดสินใจพักการเรียนไว้ระยะหนึ่ง เมื่อท่านรู้ว่าตัวท่านเองคงไม่มีโอกาสที่จะเรียนต่อแล้วก็เลยแสวงหาความรู้จากแหล่งอื่น เพราะท่านตระหนักอยู่เสมอว่าเราต้องมีความรู้เทียบเท่ากับเพื่อนรุ่นเดียวกันที่ไม่ได้บวชเรียน แต่เรียนหนังสือในโรงเรียนประจำอำเภอหรือจังหวัด ดังนั้นทุกวันหลังจากที่ท่านฉันเช้าและเพลเสร็จ เมื่อทางวัดไม่มีกิจอันใดให้ต้องทำท่านก็จะไปอ่านหนังสือพิมพ์ที่ศาลา อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน และในระหว่างนั้นมีรุ่นพี่และเพื่อนที่บวชเรียนแล้วไปเรียนที่กรุงเทพฯ และสระบุรีได้มาชวนให้ท่านไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ท่านตัดสินใจตามเพื่อเข้ากรุงเทพฯ ด้วยความตั้งใจว่าจะเรียนต่อระดับที่สูงขึ้นไปกว่าเดิม แต่ท่านก็โชคร้ายอีกครั้งเมื่อโรงเรียนดังกล่าวได้ปิดรับสมัครนักเรียนไปแล้ว ท่านจึงต้องกลับมาที่วัดป่าแดดอีกครั้งหนึ่ง

โอกาสที่ท่านจะได้เรียนหนังสือได้มาเคาะประตูกุฏิท่านอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเพื่อนของท่านอีกรูปหนึ่งไปบวชอยู่ที่จังหวัดลำพูน ได้กลับมาเยี่ยมโยมพ่อ โยมแม่ และได้ชวนท่านไปเรียนด้วย ท่านตัดสินใจออกจากวัดบ้านเกิดเพื่อศึกษาต่ออีกครั้งหนึ่ง และพี่ชายท่านก็สนับสนุนในเรื่องของค่าใช้จ่ายในการศึกษา จนในที่สุดท่านก็ได้เรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จนได้

ระหว่างที่กำลังศึกษาอยู่นั้น ท่านได้เกิดความคิดเห็นที่ขัดแย้งภายในตัวท่านเองว่า อันที่จริงนั้นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งก็คือ ให้เราอ่านออกเขียนได้ ฉะนั้นเมื่อเราอ่านออกเขียนได้ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเรียนต่ออีก ความรู้ใช้อยู่แต่ในห้องเรียน นอกห้องเรียนต่างหากที่มีความรู้อยู่มากมาย ความคิดของท่านในช่วงนั้น คือ ไม่จำเป็นที่จะต้องมานั่งเรียนในห้องเรียนอีกต่อไป และประกอบกับการที่ท่านเป็นนักเรียนที่ชอบซักถามจนเพื่อน ๆ ในห้องเรียนพากันไม่พอใจ ท่านจึงตัดสินใจลาออกจากโรงเรียนแล้วกลับมาอยู่ที่วัดป่าแดดอีกครั้งหนึ่ง

จากโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้พบภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดป่าแดด แปรภาพด้วยกัน เป็นภาพที่ช่างไทยใหญ่เขียนขึ้น อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม ในปี 2527 นายทุนได้ติดต่อขอทุนจากมูลนิธิเสฐียรโกเศศ นาคประทีป และปี 2528 เป็นโอกาสที่ ท่านพระสุทัศน์ ได้พบผู้รู้สองท่าน คือ อาจารย์เพ็ญ หริพิทักษ์ กับ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งเป็นประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานของมูลนิธิ เมื่อมีโอกาสก็ได้สนทนาธรรมด้วยกัน อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ว่า สามาถรูปนี้มีความคิดที่แปลกไม่เหมือนพระเถรทั่วไป จึงได้สนับสนุน โดยการส่งเสริมโครงการห้องสมุดสามาถรูปวัดป่าแดด เริ่มเป็นโครงการเล็ก ๆ คือ ให้ผู้อ่าน อ่านหนังสือเรียบร้อยแล้ว ย่อมาส่งเป็นบทสรุปแล้วมีสินน้ำใจเล็ก ๆ น้อย ๆ ตอบแทนให้ ไม่จำกัดว่า เป็นหนังสือประเภทใด แต่มีผู้ตอบรับทุนเป็นจำนวนมาก พอปีที่สอง ได้ส่งเสริมให้มีการงานธรรมไบสทาน แต่การงานธรรมมีผู้ร่วมโครงการ 4-5 รูป

ปี 2532 ส่งเสริมการอ่านได้เปิดโอกาสให้ทั้งสามเณรและเยาวชนที่อยู่โนนแม่แจ่มมีโอกาสได้อ่านหนังสือดี ๆ และเพิ่มขึ้นพร้อมกับจำนวนรางวัลที่เป็นสินน้ำใจเล็กน้อยเป็นห้องสมุดเปิด คนทั่วไปสามารถใช้ได้ทุกวัน

ปี 2535 ได้ขยายกลุ่มเป้าหมายมอบทุนให้แก่ผู้หญิงที่ด้วยโอกาสทางการศึกษาเพราะช่วงนั้น ในสังคมภาคเหนือ เรื่องการตกเขียวเป็นเรื่องดังมาก การตกเขียว หมายถึง การจ้องตัวเด็กผู้หญิงที่หน้าตาดี แต่มีฐานะยากจน พอจบประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วก็จะรับไปขายประเวณี

ท่านพระสุทัศน์ได้คิดว่ามีทางเดียวที่จะช่วยเด็กผู้หญิงเหล่านี้ ให้พ้นจากวงจรอันชั่วร้ายคือการให้เขาเหล่านี้มีโอกาสทางการศึกษา ท่านได้พูดว่าจะช่วยจนเต็มความสามารถที่จะทำได้ในปีหนึ่ง ๆ ผู้ขอรับทุนจำนวนเพิ่มขึ้นจนเงินไม่พอต้องเอาตัวเงินตั้งหารกับผู้ขอรับทุน ท่านก็พูดกับผู้วิจัยว่าเราน่าจะสร้างวัดแล้วให้ผู้หญิงเหล่านั้นบวชชี แต่ก็ไม่ได้แค่ความคิด เพราะท่านคิดว่าผู้ชายก็ยากจน เขาก็มีสถาบันวัดรองรับให้ความช่วย นำสงสารเด็กผู้หญิงที่ด้วยโอกาสทั้งหลายไม่มีสถาบันใดที่จะรองรับเขาเหล่านั้น เมื่อเทียบกับจำนวนแล้วไม่น้อยกว่าผู้ชายเลย ทั้งผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ มีผู้ช่วยโอกาสนำมาซึ่งประโยชน์ของตนอีกจำนวนมาก ท่านได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่นักเรียนทุน เพื่อที่จะไม่ให้เด็กเหล่านั้นหันไปหาสิ่งเสพติด ในช่วงปิดเทอมก็จัดกิจกรรม เช่น ให้นักเรียนหญิงบวชชีพราหมณ์ อบรมศีลธรรม เข้าค่ายอาสาพัฒนา

ท่านพระสุทนต์ ได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเองมาจากวัดการเรียนนักธรรมและการศึกษานอกโรงเรียน สำนักวัดบุปผาราม ต่อจากนั้นได้พัฒนาการพูดและแนวคิดที่จิตภาววิद्याลัย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ทำให้ท่านสามารถเทศน์ปาฐกถาได้ ต่อมาเมื่อได้พบอาจารย์สุลักษณ์ พร้อมกับได้เป็นลัทธิวิหาริกของพระโพธิ์รังสีรองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ท่านมีที่ปรึกษาที่ดี ตลอดถึงมีผู้ให้ความสนับสนุน คือ พระเจริญ ต่อมาเป็นพระครูปิยธรรมภิกขุ ท่านพระสุทนต์เป็นบุคคลที่อ่านหนังสือมากรูปหนึ่ง หนังสือในห้องสมุดมีประมาณหนึ่งพันกว่าเล่ม คิดว่าท่านคงอ่านเกือบหมดทุกเล่ม จากคำบอกเล่าของพระอธิการทักษิณ เจ้าคณะตำบลท่าผา ปัจจุบันเล่าให้ฟังว่า

“ตอนท่านเป็นสามเณรได้ไปอ่านหนังสือในห้องสมุดอยากทราบว่าพระสุทนต์ได้อ่านหรือยัง เลยแกล้งถามท่านว่า เรื่องที่ผมต้องการทราบจะอยู่ในหนังสือเล่มใดท่านอาจารย์สุทนต์ สามารถหยิบหนังสือให้ดูก”¹

จากที่ท่านได้อ่านหนังสือมาทำให้ท่านมีความคิดกว้างไกล และทำให้ท่านเป็นพระที่ไม่หยุดนิ่งในเรื่องความคิด คือการที่ท่านมีกัลยาณมิตรดี ท่านได้เป็นสมาชิกของเสกียธรรมได้อบรมแลกเปลี่ยนความคิดกับพระสงฆ์ชั้นแนวหน้าของเมืองไทย การอ่านหนังสือผู้เป็นนักปราชญ์ในเมืองไทย เช่น อาจารย์พุทธทาส อาจารย์ประเวศ อาจารย์ ส.ศิวัรักษ์จะอ่านตลอดเวลา เมื่อท่านมีโอกาสไปในเมือง ก็จะมีหนังสือติดตามด้วยทุกครั้ง หลังจากผู้วิจัยเรียนจบก็ได้มาร่วมทำงานกับท่าน ช่วงนี้ท่านใช้เวลาส่วนใหญ่ศึกษาเรื่องจัดการศึกษาทางเลือกใหม่อย่างจริงจัง

ท่านได้กล่าวว่า ท่านอยากจัดการศึกษาทางเลือกใหม่ให้กับพระสงฆ์ในแม่แจ่ม คือ การพัฒนาผู้เรียนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการวัดผลความสำเร็จของการศึกษา คือ ผู้ศึกษามีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพเลี้ยงตัวได้อย่างมีความสุข โดยจะไม่เน้นเอาเกรดเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยจนลืมความเป็นคน พอเรียนแล้วก็ไปสนองความต้องการของโรงเรียนเป็นตัวจักรตัวหนึ่ง นับวันก็จะทำให้เกิดช่องว่างระหว่างชนบทกับเมือง ระหว่างวัยหนุ่มกับผู้แก่เฒ่า ตั้งแต่เปิดทำการเรียนการสอนมาหลักสูตรและแก่นสาระหลัก เช่น วิชาภาษาอังกฤษ ภาษาไทย คณิต วิทยาศาสตร์ เราก็ได้เน้นให้นักเรียนเต็มความสามารถ แล้วจัดตารางเรียนให้นักเรียนไปเรียนภูมิปัญญากับผู้รู้ในชุมชนทำให้เกิดปัญหาหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองอยากให้ลูกเรียนแบบธรรมดาทั่วไป จากตัวนักเรียนที่ไม่มีระเบียบวินัยไม่ตั้งใจเรียนจำนวนครูที่สอนน้อยนักเรียนมากผู้ที่ไม่สนใจก็ไม่ได้รับความรู้ ทำให้คณะครูช่วยกันปรับการเรียนการสอนใหม่ โดยจัดฐานการ

¹ คำบอกเล่าพระอธิการทักษิณ โสภณปัญญา วัดบ้านเหล่า วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2547

เรียนรู้ตามความต้องการของนักเรียนมี 10 กว่าฐานภายในหนึ่งอาทิตย์ให้จัดในโรงเรียนถ้านักเรียนเลือกเรียนฐานใดแล้วก็ต้องทำให้เป็นแล้วจึงจะย้ายฐานได้ การเรียนเช่นนี้ได้ผลดี ผู้รู้ก็มีความสุข นักเรียนก็มีความสุข ท่านพระสุทัศน์ มักจะพูดเสมอว่าการเรียน คือ การปฏิบัติการทดลอง

พอได้แนวทางเช่นนี้ แล้วก็ได้ยึดแนวปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันตอนนี้ให้เน้นเรียนรู้จากคอมพิวเตอร์ สอนวิธีใช้อินเตอร์เน็ต เพื่อค้นหาข้อมูลหาความรู้ด้วยตนเอง

จากที่ผู้วิจัยเป็นลูกศิษย์ของท่านพระสุทัศน์ตั้งแต่ปี 2529 ได้ทราบความมีเมตตาของท่านดี โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ลูกศิษย์โอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้พุทธธรรมหรือพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้แต่การส่งไปอบรมพระหน่วยพัฒนาทางจิต ที่จิตภาวัน ผู้วิจัยก็ได้อาศัยบารมีของท่านพระสุทัศน์ และท่านพระครูปิยะธรรมภิกขุ ไปส่งถึงชลบุรี ผมได้นั่งเขียนวิจัยให้ท่านอ่านได้เพราะความเมตตาของท่านในวันนั้น ผมสามารถเป็นครูสอนนักเรียนได้ตั้งแต่ตรีถึงเอก ในปัจจุบันแบบไม่ต้องถือหนังสือมาอ่านก็เพราะความเอื้อจริงเอื้อจริงในการสอนและให้ทองหลักธรรมจบเป็นเล่ม ๆ

ถ้าใครไม่ตั้งใจเรียน ท่านก็จะแนะนำให้คณะสงฆ์ว่าอย่าส่งรายชื่อสอบ มีหลายคนหลายท่านไม่มีสิทธิ์สอบมีการวิจารณ์ทั้งข้อดีข้อเสีย สำหรับตัวท่านแล้วท่านพูดว่า เราจะวิจารณ์เราอย่างไรก็ตาม แต่ขอให้สงฆ์ทั้งหลายคงอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ

การเปิดโอกาสให้คนทำงาน

ท่านพระสุทัศน์ เป็นบุคคลที่ให้คนทดสอบความสามารถ โดยเฉพาะคนทำงานกับท่าน เช่น พระวิมล ได้อยู่ช่วยงานเป็นลูกศิษย์ของท่าน ก๊ยกหน้าที่การดูแลผู้รับทุนตลอดถึงการรับผิดชอบกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ คนทำงานใดเมื่อท่านไว้วางใจท่านก็จะมอบหมายให้ทำ ก็จะทำอย่างเต็มความสามารถ พร้อมกระนั้น ท่านจะส่งเสริมและให้โอกาสเวลาอันควรมักจะลงทุนสูงอย่างเช่น การซื้อตู้เชื่อม หินไฟเบอร์ตัดเหล็ก ให้กับพระวิมลมาฝึกวิชาชีพแก่สามเณร จนปัจจุบันนายวิมล ใจอ่อน บ้านป่าแดด สามารถทำเป็นอาชีพได้

ท่านพระสุทัศน์ เป็นบุคคลที่รู้จักกลยุธยมิตรทั้งข้างในและข้างนอก คือ ท่านมีเสขิยธรรมเป็นวงภายในสมณะเพศ เจ้าคณะปกครองพระเถรานุเถระ ส่วนข้างนอกก็จะได้จากท่านรู้จักกับ อาจารย์เจนจิรา อาจารย์สิงหา อาจารย์อุทิศ อาจารย์วิโรพล แม่ฝอยทอง อาจารย์วิถี นายสมเกียรติ พ่อหนานทอง

ลักษณะบุคลิกส่วนตัวของท่าน

ท่านเป็นพระที่มีความสันโดษ สมณะ มีความอดทนสูง มีฐานการปฏิบัติงานอยู่ในความเที่ยงธรรม ยอมรับความเห็นของผู้อื่น มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ถือตัวโดยเฉพาะการทำงานท่านจะเข้าไปปรึกษาจากผู้รู้หรือผู้ที่เกี่ยวข้องจะไม่ทำโดยพละการ บุคคลที่ท่านให้ความเคารพและเชื่อถือมาก คือ พระครูปิยะธรรมภิกขุ ดอนท่านนี้ถ้าทำงานร่วมกันใครก็อยากช่วยเพราะพระสุทัศน์

เป็นผู้มีความคิดกว้างไกลทันสมัย พระครูปิยธรรมเป็นพระมีเมตตาสูง ใช้ความนุ่มนวล คนรักใคร่
ทุ่มเทให้กับงาน

อุดมการณ์ของท่าน

ในการพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ชุมชนเป็นที่พึ่งกันและกันได้โดยใช้หลักของพระ
พุทธองค์ มีพระธรรมเป็นแนวทาง การใช้ทุกคนเป็นเครื่องมือในการมีส่วนร่วม แล้วพัฒนาคนเป็น
หลัก

จากการประชุมหลังจากการสอบปลายภาคเรียนที่ 1 ปี 2546 ก็ได้สนทนารวมกับท่านว่า
เราจะพัฒนาการเรียนการสอนให้นักเรียนมีความรู้ความสามารถและรักการเรียนอย่างไร ท่านตอบ
ว่าท่านสอนทุกวันนี้ท่านมีอุดมการณ์ คือ สร้างให้เขามีจิตสำนึกก็พอแล้ว เรื่องความรู้เดี๋ยวเด็กจะ
ไปหาเอง ที่สำคัญ คือสอนให้ผู้เรียนสนุกด้วย

“วิธีการสอนที่ละเอียดอ่อนเก่งอีกเขียนหมั่นหากความมุ่งมั่นบ่ยาก คือ สร้าง
ที่ละเอียดอ่อนมีกำกวมก่อนคะหนาน เรื่องการสักเขียนการหมั่นคนมีกำกวม
แล้ว มันถึงจะทำคนเดียวคนเขาถ้าเขาสอนที่หมั่นนั้นเป็นสิ่งสำคัญ”²

ถ้าเราจะพัฒนาคนต้องเริ่มที่เยาวชนก่อน ดังนั้นท่านจึงได้จัดอบรมเยาวชนใช้เป็นที่พึ่ง
ของวัดเหมือนในอดีต เช่น ชมรมหนุ่มสาว โดยเปิดโอกาสให้เด็กเข้าค่าย 3 วัน 2 คือ เยาวชนที่เข้า
ร่วมอบรมส่วนมากไม่รู้ว่ในท้องถิ่นของตนเองมีภูมิความรู้อะไรบ้าง ซึ่งเห็นหน้าผู้มีความรู้อยู่ทุก
วัน ท่านแบ่งกิจกรรมคือ ส่วนที่เป็นภาคปฏิบัติทางศาสนา 2 ส่วน ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่วนที่ 1 จะทำให้เด็กมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจรู้ตัวชั่ว

ส่วนที่ 2 จะทำให้ภูมิปัญญาเชื่อมระหว่างวัยผู้แก่ผู้เฒ่าเป็นผู้ทรงความรู้ เด็กเป็นผู้พร้อมที่
จะรับความรู้

จากผู้วิจัยเองเคยร่วมเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มสายรุ่งและกลุ่มฟ้าใส ดอนเป็นพระได้พบ
ความสุขที่เกิดจากการถ่ายทอด คือ พ่ออ้อยแม่อ้อยมีความรู้แล้วได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลาน
ขณะที่ท่านทั้งหลายเหล่านั้นให้ความรู้ความภูมิโงะพานเชื่อมระหว่างวัยได้ทอดมาถึงอย่างสนิท
ชิดเชื้อ จนมิต้องบรรยาย พอกิจกรรมจบลงเราให้ตัวแทนผู้เฒ่าผู้แก่พูด

“ป้ออ้อยแม่อ้อยดีใจดีลูกหลานได้มาเขียนรู้จากหลายสิ่งหลายอันปันเจื้อ
ป้ออ้อยใคร่หื้อลูกหลานเขียนเมิ่นแล้วแต่ก้อบ่ผู้จะสอนอย่างใด”

² สัมภาษณ์พระสุทัศน์ จิรญาโณ อายุ 38 ปี วัดป่าแคด วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2547

(พ่ออุ้ยแม่อุ้ยดีใจที่หลานได้มาเรียนรู้จากหลายสิ่งหลายอย่าง พ่ออุ้ยแม่อุ้ยอยากให้
ลูกหลานเรียนนานแล้ว แต่ไม่รู้จะสอนอย่างไร)

ตัวแทนนักเรียนที่เข้าค่ายขอบคุณ

"หนูเฝ้าคิดว่าป้ออุ้ยแม่อุ้ยจะมีความสามารถนักหนาจาร์อยู่มาตั้งวัน
ได้กะไปโยงเฮียน หลานใครเฮียนใครชู้ก้อปล้ำไปเฮียน ป้ออุ้ยแม่อุ้ยมา
สอนวันนี้ก็ดีแล้ว ขอขอบคุณนัก ๆ"

(พวกเราไม่คิดว่าพ่ออุ้ยแม่อุ้ยจะมีความสามารถมากมาย ทุกวันนี้ได้แต่ไปโรงเรียนหลาน
อยากเรียนรู้ก็ไม่กล้าไปเรียน พ่ออุ้ยแม่อุ้ยมาสอนวันนี้ก็ดีแล้ว ขอขอบคุณมาก ๆ)

ท่านพระสุทัศน์ เป็นสงฆ์นักพัฒนารูปหนึ่ง ที่พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเองทั้ง
ทางโลกทางธรรม ได้พัฒนาพุทธศาสนา ให้เป็นที่พึ่งแก่ภิกษุสามเณรเยาวชนคนทั่วไปดังที่ได้กล่าว
มาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการมอบทุนการศึกษาแก่สามเณร นักเรียนหญิงนักเรียนชาย อบรมคุณธรรม
จริยธรรมแก่เยาวชนชาย คือ การบวชเณรภาคฤดูร้อน ครั้งแรกในแม่แจ่ม และการบวชชีพรหมณ์
เยาวชนหญิงครั้งแรกในแม่แจ่ม มีห้องสมุดสำหรับบริการประชาชนทั่วไป ในวัดป่าแดด พร้อมทั้ง
เป็นโรงเรียนที่ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จัดให้พ่อครู แม่ครูสอนในอำเภอมแม่แจ่มที่เป็นรูปธรรม
ในปี 2541 และได้ส่งเสริมการปลูกป่าและบวชป่าในวันเข้าพรรษา ตั้งแต่ปี 2535 จนมาถึงปี 2547
มีการส่งเสริมวันเด็กแห่งชาติ ตลอดถึงการจัดค่ายเยาวชนและการตั้งเครือข่ายเยาวชนป่าแดด ยาง
หลวง บ้านทัพ ดังเรียกติดปากว่า กลุ่มต้นกล้า ฟ้าโสดา รุ่ง ที่อำนวยความสะดวกช่วยเหลือให้แก่กัน
โดยเฉพาะเวลาปฏิบัติงานในแม่แจ่ม แล้วที่สำคัญ ท่านพระสุทัศน์ วิชิรญาณ เป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่ทำให้
ผู้วิจัยได้มีโอกาสทำงานวิจัยขึ้นนี้จากการชักชวนว่าจะมีการทำประวัติศาสตร์เมืองแจ่มในหัวข้อ
ต่าง ๆ ท่านสนใจ เรื่องสมุนไพร เพราะท่านเคยศึกษามาพอสมควร อยากให้ผู้เขียนเป็นลูกทีม เมื่อ
ถึงเวลาเลือกตัวบุคคลท่านรองเจ้าคณะอำเภอ คือ พระครูมงคล ขอให้ทำประวัติศาสตร์
พระพุทธศาสนาการทำวิจัยครั้งนี้ท่านก็ได้ให้ข้อมูลส่วนตัว และเรื่องบอกเล่าหลายอย่างในการทำ
วิจัย ตลอดถึงการให้คำปรึกษา และเป็นผู้ร่วมคิดร่วมสร้างให้งานชิ้นนี้เกิดขึ้นอันจะเป็นมรดกตก
ทอดให้แก่เยาวชน แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ท่านไม่สามารถได้เห็นงานที่ท่านได้ร่วมสร้างนี้ ต้องมา
มรณภาพเสียก่อน คณะผู้ทำวิจัยถึงพระคุณของท่าน และบุญใดกุศลใดอันจะพึงมีจากการทำวิจัย
ชิ้นนี้ขอถวายให้ท่านได้รับด้วยวิถียานด้วยเทอญ

ประวัติพระอธิการเอนก

พระอธิการเอนก มหาวิโร อายุ 38 ปี พรรษา 18 พรรษา เป็นเจ้าอาวาสวัดเจียง ตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ นามเดิม เอนก นามสกุล ฤทธิ์เรืองโรจน์ ภูมิลำเนา อยู่ที่ บ้านป่าฝาง เขตชุมชนเทศบาลตำบลแม่แจ่ม อยู่ไม่ไกลจากบ้านเจียงเท่าใดนัก ท่านเกิดในตระกูลชาวลัวชาวนา แต่อุปนิสัยใจคอของท่านจากคำบอกเล่า คนอื่นคือ ท่านใจบุญ ไม่ทานเนื้อสัตว์ทุกชนิดตั้งแต่ท่านยังเป็นเด็กเล็ก พ่อแม่จับปลามาได้เอาเก็บไว้ในบ้านทั้ง ๆ ที่ปลานั้นตายไปแล้ว เด็กชายเอนกก็เอาปลาที่พ่อแม่เก็บไว้นั้นไปปล่อยคืนในแม่น้ำตามเดิม นอกจากนั้นเมื่อเยาว์วัย ท่านชอบดูแลสุขภาพครอบครัว ชอบเล่นเป็นหมอหายาจากต้นไม้มาทำการรักษา จนได้สมญานามว่า “หมอน้อย” เมื่ออายุถึงเกณฑ์ที่เข้าโรงเรียนประถมศึกษา ท่านไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านเนินวิทยา อำเภอแม่แจ่ม ต่อมาอายุ 12 ปี ท่านมีความประสงค์ด้วยตนเองที่จะเข้าวัดเพื่อบวชเรียนและศึกษาหลักธรรมจึงขออนุญาตจากบิดามารดา เข้าไปอยู่วัดเจียงบรรพชาเป็นสามเณรเอนก แต่เดิมคิดว่าจะไปเรียนหนังสือเพื่อแสวงหาความก้าวหน้าในทางการเล่าเรียนทางโลกและทางธรรมในตำบลอื่น ๆ อันไม่ใช่บ้านเกิด จึงออกจากวัดเจียงเดินทางไปเรียนหนังสือที่ในเมืองเชียงใหม่อยู่ที่วัดพ่อน้อย แต่ในที่สุดก็ได้เรียนมัธยมศึกษาจบ ม.6 ฝายธรรมจบชั้นสูงสุดนักธรรมชั้นเอก

ต่อมาที่วัดเจียงไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ท่านจึงรับนิมนต์จากชาวบ้านกลับมาเป็นเจ้าอาวาสวัดเจียงตั้งแต่ พ.ศ. 2532 และได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดเจียง พระอธิการเอนก มหาวิโร ท่านกลับมาท่านก็ได้ปรับปรุงและพัฒนาวัดเจียงให้เป็นอุทยานการศึกษา มีการสร้างสวนสมุนไพรเพื่อการศึกษา และปลูกต้นไม้ใหญ่ เพื่อเป็นที่ร่มเย็นและเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ท่านยอมรับว่าท่านเคยไปพักอยู่ที่สวนโมกข์ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แม้ท่านไปพักเป็นระยะเวลาสั้น ๆ เพียง 7 วัน ท่านก็ได้รับความคิดเกี่ยวกับความร่มเย็นตามธรรมชาติ และสภาพป่าตามธรรมชาติภายในวัด และการจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อมจากสวนโมกข์มากมาย รวมทั้งที่วัดหันตองในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ด้วยความชอบส่วนตัว ชอบงานอดิเรกสะสมต้นว่านที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการแก้คุณไสย ว่านแต่ละชนิดก็มีสรรพคุณต่างกันว่านและสมุนไพรจึงมีคุณสมบัติไม่ต่างกันมากนัก นอกจากนี้พระอธิการเอนกยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระธรรมทูตสายปฏิบัติการณ์ทั่วไปของวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นประธานหน่วยอบรมประชาชน (อ.ป.ต.) ประจำตำบลช่างเคิ่ง เขต 1 นอกจากงานกิจกรรมสงฆ์แล้วท่านจะนำนักเรียนไปทำกิจกรรมปลูกป่า หรือเข้าค่ายคุณธรรมโดยอบรมในด้านศีลธรรม นำเยาวชนร่วมกับการเชิญเจ้าหน้าที่ของรัฐมาให้ความรู้ เกิดความเข้าใจในการทำงานของรัฐ

พระอธิการเอนก เป็นปุชนียบุคคลมีคุณสมบัติของความเห็นในที่เรียกว่า "ความคิดก้าวหน้าสายกลาง" ไม่ยึดมั่นอยู่ในรูปแบบเดิมจนไม่อาจพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงได้ ในขณะที่เดียวกันท่านไม่ได้เห็นว่า ความทันสมัยและเทคโนโลยีเป็นพระเจ้าท่านมีความเห็นในเรื่องนี้ ทั้งสองอย่างต้องพัฒนาควบคู่กันไปด้วยกัน โดย "ไม่หลงของเก่า" "แต่ก็ต้องไม่เมาของใหม่" ยึดหลักธรรม ไม่ละทิ้งพระวินัยก็ไม่ใช้จะต้องรักษาปฏิบัติควบคู่กันไป ตามกาลสมัย ท่านเป็นผู้มีบทบาทผลักดันเป็นกำลังสำคัญ ขับเคลื่อนกิจกรรมของชมรมหมอเมือง อำเภอแม่แจ่ม ตำแหน่งเป็นทางการ คือ ท่านเป็นที่ปรึกษา การผลิตและการใช้พืชสมุนไพรอย่างยั่งยืนในสังคมไทย ในรูปแบบของกรณีศึกษา การสร้างกระแสท้องถิ่น-ภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างน้อยก็เป็นประเด็นเรื่องการดูแลสุขภาพของตนเองหรือชุมชนท้องถิ่น

บทบาทชมรมหมอเมืองมีการประชุมครั้งแรกวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 ที่ห้องประชุมของโรงพยาบาลแม่แจ่ม โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งสิ้น 16 คน/รูป มีเจ้าหน้าที่โรงพยาบาล 8 คน พระภิกษุ 3 รูป และหมอเมืองอีก 5 คน เมื่อเข้าร่วมเสวนานั้นท่านจะเน้นเรื่องปลูกสมุนไพร เพราะท่านปลูกและขยายพันธุ์สมุนไพรที่วัดเจียงแล้วด้วย ประชุมครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2544 มีพระอธิการเอนก มหาวิโร เพียงรูปเดียวเข้าร่วมประชุม พระครูญาณกิตติคุณ เจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม และพระครูปิยะธรรมภักดิ์ วัดป่าแดด เจ้าคณะตำบลท่าผา ติดตามกิจการทางสงฆ์ เพราะทั้ง 2 ท่านนี้เป็นที่ปรึกษาเช่นกันกับพระอเนกก็โครงการ เป้าหมายการประชุมชมรมหมอเมืองพื้นบ้านแม่แจ่มระบุวัตถุประสงค์ไว้ 6 ประการ คือ

1. เพื่อสืบสานภูมิปัญญาชาวบ้าน
2. เพื่ออนุรักษ์พืชสมุนไพรแม่แจ่ม
3. เพื่อเป็นการฟื้นฟูสมุนไพรไทย
4. เพื่อเผยแพร่สมุนไพร
5. เพื่อเป็นการดูแลสุขภาพโดยหมดพื้นบ้าน ให้ชาวบ้านทั่วไปรู้จักมากยิ่งขึ้น
6. เพื่อให้ประชาชนหันมาใช้สมุนไพรในการช่วยเหลือตัวเอง

ประวัติพระอนันต์ อานันโท

พระอนันต์ ฉายา อานันโท นามสกุล กุลเม็ง อุปสมบท พ.ศ. 2526 ณ ที่วัดป่าแดด ยังไม่ทันได้พรรษา วัดยางหลวงขาดเจ้าอาวาส คณะศรัทธาวัดยางหลวงจึงได้ขอความเมตตาต่อเจ้าอาวาสวัดป่าแดด ขอนิมนต์ท่านอนันต์ อานันโท ได้รักษาดูแลวัดยางหลวงก็ท่านได้ปฏิบัติสานกิจพระพุทธศาสนาอยู่ที่วัดยางหลวง 3 พรรษา จึงได้ไปรับการอบรม ผู้นำท้องถิ่นฝ่ายบรรพชิต ณ ที่วิทยาลัยครูเชียงใหม่ (มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ปัจจุบัน) พอพรรษาที่ 4 ได้ไปรับการอบรมพระธรรมวิทยากร ณ ที่วัดหมื่นล้าน พอกลับมาก็ได้ใช้วิชาความรู้จากที่ได้อบรมมานำพัฒนาท้องถิ่นทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม สำนักวัดป่าแดด

อยู่วัดยางหลวงพรรษาที่ 5 เห็นศรัทธาประชาชนบางคนบางท่านกำลังเดินทางผิลงยาเสพติดกันงอมแงมจึงคิดวิธีการจัดการอบรมทางจิตใจ แล้วใช้ยาสมุนไพรช่วยทดลองรักษาปรากฏว่าได้ผลตามเป้าหมาย รุ่นแรกรับจำนวน 15 คน ได้ผลจริง ๆ ที่ไม่กลับหวนคืนไปเสอีก 10 คน ต่อจากนั้นก็รับไปเรื่อย ๆ 2 คน 3 คน มีทั้งชาวพื้นราบ พี่น้องชาวเขา เป็นที่น่าเสียดาย ที่ไม่ทำสถิติเอาไว้ รู้ว่าอดได้จริง ๆ คนที่ไปมาหาแวะเยี่ยมเท่าที่มีชีวิตอยู่ บางคนก็ตายไปแล้วก็มี ทำการบำบัดได้ 8 ปี จึงได้ลาสิกขาเป็นฆราวาสเพราะเป็นห่วงมารดาอยู่คนเดียวไม่มีใครดูแล

ถึงแม้ว่าได้ลาสิกขาไปแล้ว แต่การบำบัดก็ไม่ทิ้ง เพราะคนไข้อยากบำบัดก็ไปขอบำบัดให้ทีละคน 2 คน เพราะรับมากไม่มีสถานที่ให้คนไข้พัก ทำบ้างหยุดบ้าง ก็ยังได้รับานิสงส์จากการช่วยเหลือบำบัดคนไข้ลงผิติดยาเสพติด จึงทำให้ตัวเองได้มีงานทำประกอบอาชีพเลี้ยงมารดาและครอบครัว ทางโรงพยาบาลแม่แจ่มต้องการ คนที่เข้าใจการใช้ยาสมุนไพร ตัวเองจึงได้รับเลือกเข้าเป็นผู้ช่วยเหลือ

อายุรเวช การผลิตยาสมุนไพร เพื่อใช้ในโรงพยาบาลชุมชน และสถานอนามัยที่ได้นำสมุนไพรไปใช้บริการรักษาผู้ป่วย

ก็ภูมิใจในชีวิตตัวเองไปงานสังคมงานบุญต่าง ๆ ไปพบผู้ที่เคยมาอดยาเสพติดกับตนเอง ตั้งแต่เป็นพระตลอดถึงลาสิกขามาแล้ว บุญคุณเหล่านั้นคนไข้ยังไม่ลืม บางคนมีอายุรุ่นปู่รุ่นลุงแล้ว เมื่อพบกับท่านเหล่านั้นจะยกมือไหว้มาขอขอบคุณอยู่เสมอ ทำให้นึกถึงหลักธรรมที่เคยศึกษาเล่าเรียนมานับพการี และกตัญญูกตเวที อยู่ในหัวใจตลอดมา

6.ประวัติโรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษา

โรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษา แผนกสามัญศึกษา สังกัดกองศาสนศึกษา สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งเป็นโรงเรียนของคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่ม ได้รับการอนุมัติจัดตั้ง เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2538 และเปิดดำเนินการเรียนการสอนเมื่อปี พ.ศ. 2538

โรงเรียนได้จัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยใช้หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2534 ของกระทรวงศึกษาธิการ

ในปัจจุบันโรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษา ได้เปิดขยายห้องเรียน (สาขา) ไปยังสาขาแม่นาจร สาขาป่าแดด ในปีการศึกษา 2546 ทางโรงเรียนจะได้ขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

การจัดการศึกษาให้อยู่บนพื้นฐานความสมดุลระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาทักษะด้านต่างๆให้มีความรู้ มีคุณธรรม และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยเน้นพลังของชุมชนได้แก่ วัด โรงเรียน ชุมชน เป็นแหล่งการเรียนรู้ ให้นักเรียนรัก ภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตน

วิสัยทัศน์ของโรงเรียน

วัด โรงเรียน ชุมชน มีส่วนร่วมสร้างคนให้มีคุณภาพ และสามารถปรับตัวใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุข (การศึกษาดี มีความสุข ชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจมั่นคง สิ่งแวดล้อมยั่งยืน)

ปรัชญาการศึกษา

จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะ และการดำเนินชีวิตให้มนุษย์ที่สมบูรณ์

คำขวัญของโรงเรียน

เรียนดี รู้ดี มีคุณธรรม

คติพจน์

วิชา รุป ภาณูจิตาน

บัณฑิตมีความรู้เป็นเครื่องประดับ

=

กรอบภารกิจ

1. พัฒนาวัด โรงเรียน ชุมชน ให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา
2. พัฒนาครูให้มีคุณภาพมาตรฐานวิชาชีพครู
3. พัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา
4. พัฒนาหลักสูตรและสถานศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
5. พัฒนาระบบการบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

6. พัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนการสอน

เป้าหมายทางการศึกษา

1. นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์
2. นักเรียนมีทักษะ และเจตคติที่ดีต่อการดำรงชีวิต
3. นักเรียนมีความรักและภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นการสนับสนุนส่งเสริมและขยายโอกาสทางการศึกษาสำหรับเด็กที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา
2. เพื่อเป็นการป้องกันการแพร่ระบาดของยาเสพติดในท้องถิ่น และปลูกฝังให้เยาวชนรู้ถึงโทษของยาเสพติด

เพื่อสร้างพุทธทายาทที่มีคุณภาพและส่งเสริม พระพุทธศาสนา ทำนุบำรุงศิลปะ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำสถาบันพระพุทธศาสนา สังคม และประเทศชาติให้ดำเนินไปในทิศทางอันพึงประสงค์

7.ประวัติโรงเรียนโพธิธรรมศึกษา(โรงเรียนวัดป่าแดด)

วัดป่าแดด ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เคยเป็นศูนย์กลางชุมชนและศูนย์กลางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในตำบล มาตั้งแต่ครั้งตั้งวัด เมื่อ 100 กว่าปีที่ผ่านมามีหลักฐานเหลืออยู่ถึงปัจจุบัน เช่น หอไตรและคัมภีร์ใบลานที่เจ้าอาวาสรูปที่สองและศิษย์ของท่านจารไว้ ต้นพืชสมุนไพร และความเป็นผู้นำ ที่มีผู้เล่าขานถึง และศิษย์ของท่านยังมีชีวิตก็ยังคงบทบาทเป็นผู้นำชุมชนอยู่ เมื่อวัดถูกลดบทบาทด้านอื่น ๆ ลง แต่วัดป่าแดดก็ยังคงเป็นศูนย์กลางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรประจำตำบลอยู่ คือ เป็นที่ตั้งของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม

ต่อมาวัดป่าแดด กลับมาเป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ตำบลอีก เมื่อท่านเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน (พระครูปิยธรรมภิกขุ) ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบลในปี 2530 จึงได้เริ่มพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนอีกครั้งด้วยการ จัดตั้งห้องสมุดขึ้นให้บริการความรู้แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนรอบวัด ปี 2530 เป็นต้นมา ได้จัดทำโครงการโรงเรียนสามเณรขึ้นเพื่อจัดสอนหลักสูตรเสริมด้วยการฝึกอบรมให้ความรู้แก่พระภิกษุสามเณรผู้มีผลงานด้านการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองปี 2533-2534 ร่วมกับโรงพยาบาลแม่แจ่ม จัดสอนวิชาสมุนไพร

และการสาธารณูปโภคพื้นฐานและส่งเสริมการใช้สมุนไพร ปี 2535 เป็นต้นมา ได้มอบทุนการศึกษา แก่เยาวชนสตรีผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ให้ได้ศึกษาต่อในชั้น มัธยมศึกษา จนเกิดกลุ่มเยาวชนนักเรียนทุนที่ได้ทำประโยชน์แก่ชุมชนวัดป่าแดดในโอกาสต่อมา ปี 2541 ได้ร่วมกับคณะสงฆ์นำตำบลเขตปกครองดำเนินการเปิดสอนโรงเรียนโพธิธรรมศึกษาซึ่งเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ภายใต้การเป็นสาขาของโรงเรียนบาลีสาธิตศึกษามหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เพื่อทดลองจัดการศึกษาตามแนวปรัชญาการศึกษาแบบพุทธ และเพื่อถวายเป็นถะบูชาแก่พระโพธิ์รังษี อดีตครองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่

การก่อตั้งและดำเนินงานโรงเรียนทางคณะผู้ทำงานตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ และมีหลักการเหตุผล ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาการศึกษา

การศึกษาในปัจจุบันเป็นการศึกษาเพื่อศึกษาต่อ โดยที่ผู้ศึกษารู้สึกด้วยตลอดเวลา แม้เป้าหมายการจัดการศึกษาจะระบุว่าเพื่อ ให้ผู้เรียน "คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น" ก็ตามแต่ดูเหมือนว่า เป้าหมายนี้ยังไม่ได้รับการปฏิบัติให้บรรลุผลอย่างจริงจัง ด้วยปัจจัยหลายอย่างอาทิ ความไม่พร้อมและความเคยชินของครู การจัดการเรียนที่มีเวลาเป็นกรอบ มุ่งเน้นการแข่งขันที่ใช้คะแนนทางวิชาการเป็นเกณฑ์ จะด้วยปัจจัยใดก็แล้วแต่ โดยที่ต้องเรียนในหลักสูตรที่ทางทางการวางกรอบอย่างเคร่งครัด ทำให้เกิดการเรียนรู้เป็นส่วน ๆ ไม่เป็นองค์รวม ผลผลิตทางการศึกษาจึงเป็นผู้มีความรู้เป็นส่วนเป็นเลี้ยว ไม่สามารถผนวกความรู้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นนักเรียนจึงคิดไม่เป็น เป็นแต่จำ ประยุกต์ใช้ความรู้ไม่เป็นเพราะไม่ได้ฝึกทักษะ ทำลายตนเองด้วยยาเสพติดและฆ่าตัวตาย เป็นต้น แม้ผู้ที่เป็นดังกล่าวมา ก็มีจำนวนน้อยที่จะรู้ชีวิต คืออะไร สาระชีวิตที่แท้จริง คืออะไร เกิดมาทำไม เพื่ออะไร และรู้ว่าโลกคืออะไร เป็นอย่างไร ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจและยึดถือว่าโลกเป็นนิจจัง สุข และอึดตา จึงพากันยึดถือวัตถุเป็นสรณะ ยึดถือไร้สาระจนเกิดเป็นความทุกข์สาธารณะดังที่เห็นกันทั่วไป

2. ปัญหาในท้องถิ่น

ในระยะเวลาสิบห้าปีที่ผ่านมา อำเภอแม่แจ่มได้พัฒนาตัวเองให้ก้าวหน้าไปมาก แต่ก็มีบางสิ่งบางอย่างที่เป็นภาระทำลายแม่แจ่มเอง เช่น ค่านิยมการบริโภค ที่พุ่งเพือ ราคาสินค้าอุตสาหกรรมที่แพง ค่าแรงที่สูง ราคาผลผลิตทางการเกษตรต่ำ ศิลปวัฒนธรรมถูกตีค่าเป็นสินค้าวิถีชีวิตดั้งเดิมที่พึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกันชุมชนถูกทำลาย กลายเป็นชุมชนที่พึ่งพาระบบตลาด ถือเงินเป็นใหญ่ เมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนที่ยกจนอยู่แล้วยิ่งยากจนลงอีก ภายนอกดูเหมือนว่ามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีบ้านอยู่ มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น แต่ว่าข้างในกลับกลวงชาวบ้านมีชีวิตอยู่ได้ด้วยสินเชื่อ จึงมีหนี้สินคนละมาก ๆ จนล้นพ้นตัว เมื่อเป็นเช่นนั้นปัญหาในแต่

ละครบครวัจจึงมีมาก เกิดการทะเลาะและการแตกแยกกันภายในครอบครัว พ่อบ้านต้องออกไปขายแรงงานในเมืองหรือต่างประเทศ เกิดการหย่าร้าง เมื่อแม่บ้านต้องออกไปหาเงินนอกบ้าน ทั้งลูกเด็กที่อยู่ในวัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงทั้งร่างกายและจิตใจให้อยู่กับปู่ย่าตายายที่ไม่เข้าใจเด็กวัยรุ่น ไม่ได้รับความอบอุ่น เมื่อมีปัญหาไม่มีคนให้คำปรึกษาจึงหาทางออกด้วยวิธีการที่ผิด เช่น เสพยาเสพติด ออกจากบ้านไปมั่วสุมกับเพื่อน บางรายไม่ได้รับการศึกษาต่อก็ออกไปขายแรงงานเป็นแรงงานราคาถูก หรือประกอบอาชีพที่ไม่เหมาะสมกับเพศและวัย ทำให้มีผู้ติดเชื่อเฮดส์ขึ้นในชุมชน ปัญหานี้ไม่เว้นแต่บนภูเขาซึ่งเป็นที่ทุรกันดารยิ่ง

3. ปัญหา วัด และคณะสงฆ์ในท้องถิ่น

ตั้งแต่ ปี 2535 เป็นต้นมา พระภิกษุสามเณร ในตำบลท่าผา-ทองแขก อำเภอแม่แจ่มได้ลดจำนวนลงมาเมื่อเทียบกับอดีต วัดเก่าแก่หลายวัดมีพระภิกษุเพียง 1-2 รูป ไม่มีสามเณรอุปัฏฐาก บางวัดไม่มีพระภิกษุสามเณรอยู่ ทั้งที่เพิ่งก่อตั้งใหม่ ทั้งตำบลมีวัด สำนักสงฆ์และที่พักสงฆ์เกือบ 20 แห่ง จะก่อตั้งใหม่อีกหลายแห่ง ทุกครั้งที่มีการประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้าน กรรมการวัดในตำบล หรือเมื่อคณะสงฆ์ออกไปเยี่ยมเยียนญาติโยมวัดต่าง ๆ มีผู้ปรารภอยู่เสมอว่าจะทำอย่างไรให้วัดมีพระสามเณรอยู่ประจำอย่างแต่ก่อน ปัจจุบันเด็กในหมู่บ้านยังนิยมบวชเรียนอยู่แต่ไปบวชที่อื่น หรือบวชแล้วออกไปเรียนต่อที่อื่น เพราะหากอยู่ที่วัดในหมู่บ้านจะไม่ได้รับการศึกษาอย่างเต็มที่ จึงทำให้วัดขาดพระภิกษุสามเณรอยู่ และทำให้การปกครอง การดำเนินกิจการพระศาสนา มีอุปสรรค มีสาเหตุมาจากคณะสงฆ์ตำบลท่าผาไม่มีโรงเรียนที่จัดการศึกษาให้พระภิกษุสามเณรภายในตำบล

หนึ่ง ในปี พ.ศ. 2541 พระเดชพระคุณหลวงพ่อบุญโพธิ์รังษี หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า “ท่านเจ้าคุณโพธิ์” เจ้าอาวาสวัดพันตอง ที่ปรึกษาคณะจังหวัดเชียงใหม่ อดีตรองเจ้าคณะจังหวัดฝ่ายสาธารณูปการ ที่ปรึกษาและองค์อุปถัมภ์โครงการโรงเรียนสามเณรวัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม มีอายุย่าง 80 ปี คณะศิษย์ และผู้ที่เคารพนับถือในท่านประกอบด้วย สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ม.มจร.) วิทยาเขตเชียงใหม่ เสนอศึกษาตั้ง ชมรมเพื่อเชียงใหม่ สำนักพิมพ์มติชน ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อถวายและร่วมฉลองการเจริญอายุของท่าน

ดังนั้น ในโอกาสอันเป็นมงคลนี้ คณะสงฆ์ตำบลท่าผา โดยโครงการโรงเรียนสามเณรวัดป่าแดด ในฐานะผู้สนองงาน จึงติดต่อประสานงานกับโรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ขอขยายห้องเรียนโรงเรียนบาลีสาธิต ม.มจร. ไปเปิดสอนที่วัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม (เป็นสาขา) ทำเป็นโรงเรียนในอุดมคติ ถวายพระเดชพระคุณหลวงพ่อบุญท่าน

โดยจัดกระบวนการเรียนการสอนวิชาปริยัติธรรม แผนกสามัญ และพยายามนำเอาปรัชญาการศึกษาแบบพุทธมาประยุกต์ใช้ ในกระบวนการเรียนการสอนวิชาการ เรียนรู้และฝึก

ทักษะในภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ให้กว้างขวาง ลึกซึ้งกว่าหลักสูตรปริยัติธรรม แผนกสามัญ เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าถึงความจริง ความดีและความงามแห่งชีวิต เป็นหลักสูตรเสริมซึ่งเป็นกระบวนการที่บูรณาการหัวใจ (จิต) สมอ (ปัญญา) และทักษะทางกาย วาจา (ศีล) ให้ไปด้วยกันอย่างสมดุล เป็นการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งคดีโลก คดีธรรม รู้เท่าทันโลกและตนเอง มีคุณธรรม มีความกล้าหาญทางจริยธรรม สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเอง และร่วมสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้นไปด้วย

เมื่อได้รับความเห็นชอบจากผู้บริหารโรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา ม.มจร. แล้วผู้ประสานงานโครงการฯ นำเรื่องนี้เข้าเรียนปรึกษาพระเดชพระคุณหลวงพ่อท่านเจ้าคุณพระโพธิ์ธำรงฯ รองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ พระคุณท่านก็เห็นชอบด้วย และเมตตาให้ชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนโพธิธรรมศึกษา” ตามนามของพระคุณท่าน ซึ่งหมายถึงความว่า “โรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อการรู้แจ้ง” อันเป็นนามมงคลยิ่งนอกจากนั้นท่านก็ให้ความเมตตาให้เป็นประธานที่ปรึกษา และประธานอุปถัมภ์โรงเรียนด้วย

หลักการและเหตุผล

พระพุทธเจ้าทรงแสดงพุทธธรรมไว้เมื่อ 2500 กว่าปีมาแล้วว่า โลกหรือชีวิตเกิดขึ้นจากปัจจัยปรุงแต่ง คือ การประชุมกันของปัจจัยต่าง ๆ ตามธรรมชาติแล้วเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่เป็นแก่นสารต้นตน ซึ่งเรียนว่า “มัชฌิมนธรรม” หรือกฎธรรมชาติหรือสภาพธรรมดามีในโลก ผู้ที่ไม่รู้ไม่เข้าใจธรรมชาติส่วนนี้ย่อมยึดถือโลกหรือสิ่งที่ตนคาดหวังไม่ได้เป็นไปตามใจตน และพระศาสดาได้แสดงธรรมอีกอย่างหนึ่งว่า ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล คือ การควบคุมพฤติกรรมด้านกาย วาจาของตนให้เป็นปกติ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น สมาธิ คือ การทำจิตใจของตนให้สงบตั้งมั่น และปัญญา คือ มีท่าหรือทัศนคติที่ถูกต้องต่อเหตุการณ์ที่ปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้นอย่างรู้เท่าทันปัจจุบัน ซึ่งมีมัชฌิมนปฏิปทานี้เป็นทางดำเนินชีวิตทางเดียว ที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์หรือปัญหา เป็นชีวิตที่มีอิสรภาพและเสรีภาพที่สุด

ด้วยความตระหนักในปัญหาดังกล่าว และเห็นว่าพุทธธรรมเป็นทางออกทางเดียวที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้นได้ เมื่อจัดตั้งโรงเรียนโพธิธรรมศึกษาขึ้นมาทางผู้บริหาร ผู้ดำเนินงานในโรงเรียนจึงนำเอาปรัชญาการศึกษาแบบพุทธมาปฏิบัติ ซึ่งเป็นการศึกษาที่พยายามจะเข้าถึงขั้นว่า “คิดเป็น คือ คิดอย่างไม่ให้เกิดความทุกข์ (สัมมาสังกัปปะ : ปัญญา) ซึ่งเป็นผลมาจากจิตที่สงบตั้งมั่น (สมาธิ) แล้วส่งผลเป็นการแก้ปัญหาชีวิตทั้งระบบได้ “ควบคู่กับการจัดการศึกษาสายสามัญ ที่หวังไว้เพียงแต่การพัฒนาหัวสมอง การกระทำและแก้ปัญหาเทคนิคในวิชาชีพเท่านั้น และศึกษาชุมชนท้องถิ่น ทั้งที่เป็นส่วนประวัติความเป็นมา ภูมิศาสตร์ ภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้ทั้งการดำเนินชีวิตแบบพุทธ การศึกษาสายสามัญและความรักความภูมิใจในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นบาทฐานในการดำรงชีพในสังคมที่ดีงามและมีความสุขต่อไป

23. พ่ออุ้ยน้อยสุพรรณ พิหาคำ บ้านสันหนอง วันที่ 17 พฤษภาคม 2547
24. แม่อุ้ยปวง พิหาคำ อายุ 94 ปี บ้านต่อเรือ วันที่ 22 เมษายน 2547
25. พระครูมงคลวิสิฐ เจ้าอาวาสวัดบุปผาราม รองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม วันที่ 28 ธันวาคม 2547
26. พ่ออุ้ยหนานอินทอง เจริญโรจน์ อายุ 88 ปี บ้านนาเรื่อน วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2547
27. พ่ออุ้ยตาคำ วงษ์ชื่อ อายุ 76 ปี บ้านยางหลวง วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2548
28. พ่ออุ้ยหนานบาล ใจอ่อน บ้านป่าแดด วันที่ 13 มีนาคม 2548
29. พ่ออุ้ยหนานอินทอง เจริญโรจน์ อายุ 88 ปี บ้านนาเรื่อน วันที่ 17-18 ตุลาคม 2547
30. พ่อหนานอินคำ ธนชัย บ้านพร้าวหนุ่ม วันที่ 1 กันยายน 2547
31. พ่อหนานหลาน มูลแก้ว อายุ 81 ปี บ้านแม่ศึก วันที่ 3 ธันวาคม 2547
32. พ่อหนานหมาจันทร์ ดิยัง บ้านแม่วาก วันที่ 5 กันยายน 2547
33. พระอธิการทักษิณ โสภณปัญโญ วัดบ้านเหล่า วันที่ 8 มกราคม 2548
34. พระสุทัศน์ วชิรญาณ อายุ 38 วัดป่าแดด วันที่ 5 เมษายน 2547
35. แม่อุ้ยหนอบุดี อายุ 80 ปี บ้านผาผึ้ง วันที่ 15 มีนาคม 2548
36. นายนะแอ จันทร์ทองคำ อายุ 72 ปี วันที่ 15 มีนาคม 2548
37. พระครูมงคลวิสิฐ เจ้าอาวาสวัดบุปผาราม รองเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2548
38. พ่อหนานอุไร ประสงค์ดี อายุ 58 ปี บ้านยางหลวง วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2548
39. พ่อหนานคำ แจ่มใส อายุ 64 ปี บ้านอมเม็ง วันที่ 23 กันยายน 2547
40. พ่อหนานปัญญา ทานา อายุ 59 ปี บ้านห้วยหินเหล็กไฟ อ.จอมทอง วันที่ 25 มีนาคม 2548
41. สัมภาษณ์พ่อสี จันดีะมั่ง อายุ 76 ปี บ้านยางหลวง วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2547
42. นายวิจิตร กุลเรื่อน นายกเทศบาลตำบลแม่แจ่ม

ดังนั้น ทางคณะสงฆ์และศรัทธาประชาชนในตำบลท่าผา-กองแขก บ้านทัพ จึงได้จัดตั้ง และเปิดสอน โรงเรียนโพธิธรรมศึกษา โดยขอเป็นสาขาของโรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ และเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมของโรงเรียนแม่แจ่มปริยัติศึกษา เพราะมีนโยบายกำหนดเขตการศึกษา สาเหตุที่จัดเพราะอยากสร้างบุคคลที่มีโลกทัศน์ที่ถูกต้อง มีปัญญา มีความตั้งใจที่จะทำความถูกต้อง เหมาะสมในการจะปฏิบัติต่อสังคม และการเลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม โดยการใช้ธรรมของพระพุทธองค์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก แล้วนำกระบวนการใหม่ๆ มาเป็นเครื่องมือขับเคลื่อน โดยให้องค์ความรู้เกิดขึ้นจากการสืบค้น เกิดจากกระบวนการและการปฏิบัติที่เป็นองค์ความรู้ที่แท้จริง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อจัดการศึกษาทางเลือก การศึกษาแนวใหม่สำหรับสามเณร
2. เพื่อป้องกัน และแก้ไขปัญหายาวชน เช่น การใช้แรงงานเด็ก และยาเสพติด
3. เพื่อแก้ไขปัญหการขาดแคลนสามเณรในตำบลท่าผา-กองแขก

กลุ่มเป้าหมาย

- สามเณรในตำบลท่าผา-กองแขก และตำบลบ้านทัพ อำเภอมแม่แจ่ม 18 วัด บวชใหม่ปีละ 30-40 รูป (ส่วนหนึ่งเป็นชาวไทยภูเขา)

วิธีการเรียนการสอน

1. จัดอบรมเข้ม ฝึกวิธีศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองขั้นพื้นฐาน (ศิลปะการอ่าน, การฟัง, การคิด, การซักถาม, การเขียน, การสังเกต, การจัดเก็บข้อมูล และการใช้ห้องสมุด)
2. จัดการเรียนการสอนปกติ ในหลักสูตรปริยัติสามัญ นักรธรรม บาลี
3. จัดการศึกษาภาคสนามในวิชาแม่แจ่มศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาชุมชน เกษตร ธรรมชาติ เป็นต้น
4. ฝึกอบรมหลักสูตร พุทธธรรมกับเยาวชน ธรรมปฏิบัติ grunn สำหรับเยาวชน เป็นต้น
5. เปิดสอนวิชา พระไตรปิฎก ภาษาล้านนา พิมพ์ดีด คอมพิวเตอร์ ไฟฟ้าเบื้องต้น
6. จัดฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ ที่น่าสนใจจากวิทยากรขององค์กรเครือข่ายทางวิชาการ

กระบวนการเรียนการสอน

"สร้างชุมชนการเรียนรู้ ผู้สอนและผู้เรียนสัมพันธ์กันแนบราบ เน้นการเจริญกัลยาณธรรม ความเป็นกัลยาณมิตร เรียนรู้ด้วยกันอย่างมีส่วนร่วม ผู้เรียนมีความสุขกับการเรียนรู้ ความรู้เพื่อพัฒนาตนและสังคมให้เจริญตามนัยยะแห่งพุทธธรรม"

คณะกรรมการบริหาร/ดำเนินงาน

1. พระครูธรรมเสนานูวัตร	ผู้จัดการ
2. พระมหาสุชาติ สุชาโต	อาจารย์ใหญ่
3. พระครูปิยธรรมาภิวัฒน์	ผู้ช่วยผู้จัดการโรงเรียนสาขา
4. พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาณ	ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสาขา
5. พระอดุลย์ สุขุมโม	เลขานุการฯ
6. พระอธิการทักษิณ โสภณปัญโญ	เหรัญญิก
7. เจ้าอาวาสทุกวัดในตำบล	กรรมการ
8. คณาจารย์ผู้สอน ทุกท่าน	กรรมการ

บรรณานุกรม

หนังสือ

ปราณีศิริธร ณ พัทลุง เพ็ชรล้านนา (2)

ผอຍທອງ សុវណ្ណា លោកស្រីតាំងនៅទីក្រុង

ស្វស្វតី ខ័ណ្ឌសុទ្ធ ប្រវត្តិសាស្ត្រស្រីលាង

หนังสือประวัติวัดศรีเกิด พิมพ์ในงานฉลองกุฏิวัดศรีเกิด

ผู้ให้สัมภาษณ์

1. แม่อุ้ยดี แก้วทิศ อายุ 77 ปี บ้านสามสบ วันที่ 15 มกราคม 2547
2. พ่ออุ้ยสม บุญรัง อายุ 87 ปี บ้านแม่ปาน วันที่ 30 มกราคม 2547
3. พ่อหนานดวงจันทร์ ดียิ่ง อายุ 74 ปี บ้านแม่วาก วันที่ 5 เมษายน 2547
4. อาจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ข้อเสนอแนะจากเวทีแลกเปลี่ยน วันที่ 13 พฤศจิกายน 2547
5. พ่ออุ้ยหนานปิว ฟองดา อายุ 76 ปี บ้านห้วยริน วันที่ 30 มกราคม 2547
6. พ่อหนานบุญทอง รมชนะ อายุ 77 ปี บ้านช้างเค็งบน วันที่ 25 พฤษภาคม 2547
7. พ่อหนานดวงจันทร์ ดียิ่ง อายุ 74 ปี บ้านแม่วาก วันที่ 25 พฤษภาคม 2547
8. พ่อหนานประเสริฐ ปันศิริ บ้านพร้าวหนุ่ม วันที่ 26 มีนาคม 2547
9. พ่อน้อยแก้ว พิกาคำ บ้านเกาะ วันที่ 26 พฤษภาคม 2547
10. พ่อหนานพิมพ์ อางใจ บ้านช้างเค็งบน วันที่ 25 พฤษภาคม 2547
11. พ่ออุ้ยหนานอินทอง เจริญโรจน์ อายุ 88 ปี บ้านนาเรือน วันที่ 5 มีนาคม 2547
12. พ่ออุ้ยใจ เก่งการทำ บ้านป่าแดด วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547
13. พ่อหนานสุจาร์ รมโพธิ์ บ้านเจียง วันที่ 25 พฤษภาคม 2547
14. พ่อหนานบุญทา คงทน บ้านช้างเค็งบน วันที่ 25 พฤษภาคม 2547
15. พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาณ อายุ 37 ปี อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าแดด วันที่ 13 เมษายน 2547
16. พ่อหนานจันทร์ตา ศรีเที่ยง อายุ 84 ปี บ้านท่าผา วันที่ 10 มีนาคม 2547
17. พ่อหนานทองคำ นิปุณณะ อายุ 76 ปี บ้านเกาะ วันที่ 10 มีนาคม 2547
18. พ่อหนานวรรณ เจริญผล บ้านผานัง วันที่ 20 เมษายน 2547
19. แม่อุ้ยแก้ว ทะบุญ บ้านป่าแดด วันที่ 30 สิงหาคม 2547
20. พ่ออุ้ยหลาน มูลแก้ว บ้านแม่ศึก วันที่ 18 มีนาคม 2547
21. พ่อหนานลุน สนิทคุณ บ้านนางแล วันที่ 5 พฤษภาคม 2547
22. พ่อหนานบุญทา คงทน บ้านช้างเค็งบน วันที่ 25 พฤษภาคม 2547